

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası

Bakalavriat yo‘nalishi: Sotsiologiya

YOSHLAR SOTSIOLOGIYASI FANIDAN

O‘QUV-USLUBIY MAJMUA

Namangan

Tuzuvchilar:

S. Qozoqov – NamDU, “Ijtimoiy fanlar”
kafedrası o`qituvchisi.

Taqrizchi:

A.Abdulazizov - NamDU, “Ijtimoiy
fanlar” kafedrası dotsenti, s.f.n.

Ushbu majmua Namangan davlat universiteti Kengashining 20 yil ____ avgustdagi
____ -sonli yig'ilishida tasdiqlangan va foydalanishga tavsiya etilgan.

MUNDARIJA

- 1 O'quv materiallar.....
Ma'ruza va seminar mashg'ulotlar bo'yicha o'quv
materillar.....
- 2 Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari.....
- 3 Glossariy
- 4 Ilovalar.....
Fan dasturi.....
Ishchi fan dasturi.....
Testlar.....
Tarqatma materiallar.....
Baholash mezonini.....

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

«Ijtimoiy fanlar» kafedrası

«YOSHLAR SOTSILOGIYASI» fani bo‘yicha

**MA‘RUZA MASHG‘ULOTI
bo‘yicha o‘quv materiallar**

YOSHLAR SOTSILOGIYASI FANI BO'YICHA MA'RUZA MASHG'ULOTLARI

1-MAVZU: YOSHLAR SOTSIAL-DEMOGRAFIK GURUH SIFATIDA.

REJA:

1. Yoshlar sotsiologiyasi-fan sifatida. Yoshlar sotsial guruh sifatida.
2. Yoshlarni yoshga qarab guruhlarga bo'linishining o'ziga xos hususiyati.
3. Yoshlar sotsiologiyasining maqsadi.
4. O'zbekiston jamiyati sotsial strukturasi yoshlar.

Yoshlar sotsiologiyasi – fan sifatida jamiyatda yoshlarning alohida guruh sifatida organadigan sotsiologiyaning tarmoq sohalaridan biridir. Yoshlar sotsiologiyasi fanining ob'ekti yoshlar bo'lib bu fan yoshlarning jamiyatdagi umumiy jihatlari, ularning qiziqishlari, muammolari, ehtiyojlari, ijtimoiylashuv muammolari, yoshlarning jamiyatning barcha sohalarida olib borayotgan faoliyatini o'rganadi.

Yoshlar muammosi bilan jamiyatda ko'pgina fanlar tarix, siyosatshunoslik, psixologiya, falsafa, ijtimoiy psixologiya, pedagogika sohalarida ob'ekt sifatida o'rganadi. Faqatgina sotsiologiya fani yoshlarni alohida sotsial-demografik guruh sifatida, ijtimoiy birlik sifatida o'rganadi.

Inson jamiyatdagi ijtimoiy ongli mavjudot va sotsial munosabatlarini birlamchi asosiy vositachisi, ijrochisi, yuzaga keltiruvchi sub'ektidir. Inson barcha ijtimoiy jarayonlarning nafaqat o'yekti balki sub'ekti hamdir. Zamonaviy jamiyatda yoshlarni sotsial jarayonlarni rivojlantiradigan, harakatga keltiradigan kuch sifatida o'rganishi lozim.

Yoshlar sotsiologiyasi XX asrning 20-yillarida Olmoniyada, AQSHda va Fransiyada shakllandi. 1928 yilda K.Mangeymning «Avlod muammosi» asari bosilib chiqdi. Bu asar yoshlarning sotsiologik muammolari ilmiy asosda o'rganilgan dastlabki asarlardan edi.

XX asrning 60-yillaridan yoshlar muammolarini tahlil qilishga va yechishga qaratilgan asarlar ko'plab chop etila boshlandi. Olmoniyada yoshlar sotsiologiyasi bo'yicha G.Shelskiyning «Skeptik avlod» (1957), F.Tenbrukning «Yoshlar va jamiyat» (1962); Venadagi sotsiologik institut direktori L.Rozenmayrning «Empirik sotsial tadqiqot bo'yicha qo'llanma» (1969), Amerika sotsiologi D.Kempbellning «Sotsializatsiya bo'yicha spravochnik» (1969), Amerika sotsiologi S.Eyzenshtadtning «Avloddan avlodga» (1966) asarlari yoshlar sotsiologiyasining keng rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi.

Yoshlar ijtimoiy-demografik guruhlardan biri sifatida, ularning ko'pligi, tashkil etilishi, fikrlashning moslashuvchanligi, ijodiy salohiyatning o'ziga xosligi, faoliyatni ijtimoiy jihatdan o'zgartirish qobiliyati, shuningdek, yangi g'oyalar, ko'nikmalar va qobiliyatlarga moyilligi tufayli ijtimoiy munosabatlarning muhim mavzusiga aylanadi. Bir tomondan, jamiyat o'zi qoldirgan oldingi avlodlar yashash sharoitlarini meros qilib olgan yoshlarni «ko'paytiradi»; ikkinchi tomondan, o'zining innovatsion potentsialini amalga oshiradigan eng harakatchan ijtimoiy guruh sifatida, yoshlar ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritilgan va ularni o'zgartirgan holda jamiyat uchun yangi qadriyatlarni olib kelmoqda, bu uning kelgusidagi rivojlanish yo'nalishini

belgilab beradi.

Hozirgi davr yoshlar sotsiologiyasi doirasida yoshlar hayotini ilmiy-sotsiologik o'rganishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Yoshlar muammosini o'rganishda tarixiy yondoshish lozimligi. Yoshlarning ijtimoiy qarashlariga, hulqiga, qiziqishiga va boshqa jihatlarini tadqiq etishda muayyan tarixiy davr, shart-sharoitlarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib baho berish talab qilinadi. Masalan, hozirda, shakllanib kelayotgan bozor munosabatlari sharoitida yoshlarning ijtimoiy qarashlari, qiziqishlari va yuzaga kelayotgan muammolar avvalgi davr, ijtimoiy-iqtisodiy tuzumdagiga nisbatan o'zgarib, yangicha mazmunga va xususiyatlarga ega bo'lmoqda.

2. Yoshlarning o'ziga xos turmush tarzini tahlil qilish va o'rganish. Bunda yoshlarning ijtimoiy holati, hayot kechirish tarzi va uning rivojlanishini nazariy va empirik jihatdan o'rganish.

3. Yosh avlodni har jihatdan rivojlanib borishini tahlil qilish. Mavjud ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitning, muhitning o'zgarishi oqibatida avlodlar o'rtasida doimo muayyan rivojlanish ro'y beradi. Shu sababli, keksa avlod bilan yoshlar o'rtasida o'zaro ziddiyat vujudga keladi. Ko'pincha, yoshlarning manfaat va qiziqishlari, faoliyati, tashqiq o'rinishi (moda) keksa avlodda norozilik, e'tiroz tug'diradi.

4. Yoshlarga tabaqaviy jihatdan yondashish. Bu metodologik tamoyil yoshlarni turli tabaqalardan iborat guruhlariga ajratib o'rganishni bildiradi. Bozor munosabatlarining tarkib topa borishi bilan yoshlar o'rtasida ham tabaqalanish yanada kuchayishi tabiiydir. Hozirdanoq ularning turli ijtimoiy tabaqalarga ajralish jarayoni ro'y bermoqda. Bir tomondan, jamiyat ijtimoiy rivojlanishiga salmoqli ta'sir ko'rsatuvchi yoshlar guruhlari: talabalar, yosh olimlar, ishchilar, fermerlar, ishbilarmon yoshlar, san'atkorlar, savdogar yoshlar kabi guruhlar salmog'i ortib borayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa yoshlar, bekorchi-sayoq, giyohvand, jinoyatchi kabi yoshlar jamiyat hayotida salbiy, disfunktsional ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, hozirda O'zbekiston miqyosida jinoyatchilikning 70 foizi 25 yoshgacha bo'lgan yoshlar tomonidan sodir qilinayotganligini e'tiborga olsak, yoshlar, sotsiologiyasining, jamiyat hayotida naqadar katta ahamiyatga ega ekanligini anglash mumkin bo'ladi.

2-MAVZU: YOSHLAR: TADQIQOT TUSHUNCHA VA YO'NALISHINING KONTSEPTUALIZATSIYASI. YOSHLARNING ZAMONAVIY SOTSIOLOGIK KONTSEPTSIYASI.

REJA:

1. Yoshlar sotsial-demografik guruh sifatida.
2. Yoshlarning zamonaviy sotsiologik kontseptsiyasi.
3. Yoshlarning ijtimoiy guruh sifatida o'ziga xosligi
4. Yoshlarning ijtimoiy rivojlanish tendentsiyalarini baholash mezonlari.

Yoshlar – bu jamiyatning katta sotsial-demografik guruhlaridan bo'lib, o'zining jamiyatdagi alohida o'rni bilan, yoshga doir xususiyatlari bilan, ijtimoiy –psixologik belgilari ega. Yoshlar jamiyatda mavjud tartiblarga buysungan holda uning rivojiga o'zlarining xissalarini qo'shmoqdalar.

Yoshlar atamasining murakkabroq tavsifi ham bo'lib, "Yoshlar ijtimoiy guruh sifatida jamiyat sotsial strukturasi o'ziga xos o'rniga ega bo'lib, bu ularning jamiyat ichki tuzilmasidagi ijtimoiy mavqelari bilan tavsiflanadi (ijtimoiy-sinfiy, ijtimoiy-hududiy, ijtimoiy-siyosiy, kasbiy, xo'jalik-maishiy)".

Demokratik jamiyatdan kuchli fuqarolik jamiyatiga o'tish jarayonida yoshlarning nafaqat ideallari balki jamiyatdagi ideallari ham o'zgarmoqda.

Yoshlar ijtimoiy-demografik guruhlardan biri sifatida, ularning ko'pligi, tashkil etilishi, fikrlashning moslashuvchanligi, ijodiy salohiyatning o'ziga xosligi, faoliyatni ijtimoiy jihatdan o'zgartirish qobiliyati, shuningdek, yangi g'oyalar, ko'nikmalar va qobiliyatlarga moyilligi tufayli ijtimoiy munosabatlarning muhim mavzusiga aylanadi. Bir tomondan, jamiyat o'zi qoldirgan yashash sharoitlarini meros qilib olgan yoshlarni «ko'paytiradi»

Bugun kunda yoshlar ongida qadriyatlar plyuralizmi rivojlanmoqda, rivojlanish tendentsiyasi sifatida oddiy qadriyatlarning (oila, sog'liq, mehnat) ahamiyati ortmoqda.

Ukrainalik olim Yu.Tereshenkoning fikriga ko'ra birinchidan, hozirgi zamon yoshlari iqtisodiy jihatdan erkin, tadbirkor, ishbilarmon va qobiliyatlidir, ikkinchidan yoshlar siyosiy erkinlikka o'z qiziqishlarini namoyon qiladigan shaxslardir. Uning fikriga ko'ra bunday shaxs o'zining huquqiy va axloqiy majburiyatlarini sidqidildan bajaradi, shuning bilan birga o'zini hamda o'zgalarni himoya qila oladi. Uchinchidan, bu naqshinkor ekologik dunyoqarashga ega. . To'rtinchidan, u milliylikni ham anglagan inson. Bunday inson o'z xalqini sevadi, u uchun ona tili va milliylikni anglatuvchi har qanday madaniyat turi milliylikni namoyon qiluvchi muhim o'zo'zini anglashidir.

Yoshlarning yoshga doir chegaralari haqida gap ketgan bolsa, bu albatta baxsli nuqtaga kelib taqaladi. Chunki ayrim mutaxassislar ularning yoshini 28 deb belgilab bersalar, ayrimlar, undan o'zroq bolgan yoshni ko'rsatadilar. Yoshlar o'z mustaqil hayotini biror kasb egasi bo'lgach, iqtisodiy jihatdan o'zini bimalol ta'minlay oladigan bo'lganda belgilaydilar.

Yoshlik – bu faqat biologik emas balki ijtimoiy jarayon hamdir. U jamiyatning ijtimoiy rejalari hamda demografik ishlab chiqarish jarayoni bilan bo'g'liq insondir. Yoshlar nafaqat jamiyatning moddiy va ma'naviy boyliklarini kelajak avlodga yetkazuvchi ob'ekt, balki jamiyatning ijtimoiy munosabatlarini qayta quruvchisi hamdir. Yoshlar jamiyatdagi norma va qadriyatlarni o'zlashtirib ijtimoiylashuvadilar. Bu jarayon juda murakkab jarayon bo'lib bu ularda turli holatlarni yuzaga keltiradi. Chunki ijtimoiylashuv jarayonida yoshlar turli muammolarga duch keladilar. Ba'zi hollarda ularda tajriba va ko'nikmalarning yetishmasligi tufayli muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Hozirgi kunda jamiyatimizda yoshlar bilan bog'liq muammolarga quyidagilarni:

-iqtisodiy;

-siyosiy;

-milliy;

-boshqaruv tizimida turli muammoli holatlar keltirish mumkin

Yoshlar boshqa demografik guruhlardan o'zining hayotiy, kasbiy, ijtimoiy istiqboli bilan ajralib turadi. Yoshlar nafaqat moddiy va ma'naviy boyliklarning

kelajak avlodga yetkazuvchisi, balki yangi ijtimoiy munosabatlarni yuzaga keltiruvchisi, uni rivojlantiruvchisi hamdir.

Qadimgi davrlarda mos ijtimoiy-siyosiy tuzilma va ijtimoiy-madaniy o'ziga xoslik bilan jamiyatlarning boshlang'ich turlari shakllantirilgan edi. K. Jaspers nazariyasiga ko'ra Sharq-G'arbiy dixotomiya va tegishli madaniyat turlarini shakllantirish uchun asos bo'lgan qadimgi Xitoy va qadimgi Yunonistonda yoshlarni tarbiyalash, ota-onalariga, jamiyatiga va davlatiga xizmat qilish, ularga rioya qilishdan boshlangan.

An'analar xudolar va odamlar oldidagi burchlarini bajarish muammolari bilan - Konfutsiy, boshqa tomondan - Sokrat, Platon, Aristotel shug'ullangan. Belgilangan davrda G'arbda ham, Sharqda ham mavjud bo'lgan va "ongsiz bola" dan (masalan, Qadimgi Yunonistonda "Paideia") "yosh avlod" tushunchalarini shakllantirish uchun mo'ljallangan ta'lim tizimlarini tavsiflashgan.

Insoniyat rivojlanishining keyingi bosqichlari o'zlarini ushbu asr kogortini o'rganishga bag'ishlagan taniqli mutafakkirlarning galaktikasini "oldinga surdilar". O'rta asrlarda A. Avgustin va P. Abelard o'spirin, yigitning shaxsiy va jamoat hayotining turli xil ko'rinishlarini taqdim etdilar. Uyg'onish davrida T. Mor va T. Kampanella o'z asarlarida yosh avlodni tarbiyalash va o'z vakillarini topish muammolariga alohida e'tibor berishgan.

Ma'rifat davri - G.V.F. Hegel, D. Didro, I. Kant, J.J. Russo va boshqalar Konfutsiy, Aflotun va Aristotel ijodini davom ettirganlar va "yosh avlod", "yoshlik", tushunchalarining keng tarqalishiga hissa qo'shgan.

Ko'plab g'oyalar, kontseptuallik va ilmiy dalillar bilan ajralib turadigan, yosh avlod muammolarini o'rganishda sifat jihatidan yangi yondashuvga olib keldi. Germaniyalik tadqiqotchilarning o'zlari yoshlarni u yoki bu jamiyat ishtirok etadigan ilmiy aylanishga kiritilgan ijtimoiy sinf tuzilishiga muvofiq baholab berishgan.

60-yillarda sotsiologik bilimlarning yangi tarmog'i vujudga keldi. Bu XX asr tadqiqotchilar e'tiborini tortgan, yoshlar muammolariga, avlodlararo nizolarga va ijtimoiy o'zgarishlarda tutgan rolga qaratgan- "yoshlar inqilobi" davri bilan bog'liq. G'arb sotsiologiyasida K. Grossning yoshlar haqida, ulardagi o'tish davri haqidagi fikrlari, K. Mangeymning yangi avlodlar ijtimoiy taraqqiyot manbai sifatidagi, L.Foyerning yoshlar - energiya manbai sifatida haqidagi g'oyalari ommalashdi.

Yoshlarning noroziligini bildirish vositasi sifatida ular asta-sekin o'zlarining ijtimoiy ahamiyatini yo'qotdilar, chunki jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar yosh avlod tarbiyasi bilan bog'liq boshqa muammolarni ham aktuallashtirdi. G'arb yoshlari, tez o'zgarib borayotgan jamiyatda, industrial kapitalizmning moslashuvchan shakllariga asoslangan iqtisodiy munosabatlarning yangi turlarini rivojlantirish bilan rag'batlantirildi.

3-MAVZU: YOSHLAR DAVLAT SIYOSATIDA

REJA:

1. Yoshlar siyosati: mohiyati, maqsadi, vazifalari.
2. Yoshlar siyosatining davlat tamonidan huquqiy ta'minlanishi.
3. Sotsial va yoshlar siyosati: umumiyligi va o'ziga xosligi.

Har qanday jamiyat, har qanday xalqning suyanchi va tayanchi yosh avlodidir. Yurtning kamoli, elning baxti ham yoshlarning intilishi, aqlu zakovati, bilim va malakasiga bog'liq. Shuning uchun o'z kelajagini, ertangi kunini o'ylaydigan xalq, millat yosh avlodni sog'lom va barkamol, dunyoda hech kimdan kam bo'lmagan insonlar etib tarbiyalashni o'zining asosiy vazifasi deb biladi.

Birinchi Prezidentimiz yoshlarning kelajagini o'ylab, "Farzandlarimiz bizdan ko'ra kuchli dono, bilimli va, albatta, baxtli bo'lishlari shart", deya barchamizni kelajak avlod tarbiyasi uchun da'vat etgan va navqiron avlodning aql-idrok borasida ham yetuk bo'lishini nazarda tutganlar. Bu siyosat Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan yoshlarimizni har sohada tashabbuskorligini, iqtidorini yanada yuksaltirish borasida samarali ishlar amalga oshirilmoqda.

Istiqlol yillarida yoshlar borasidagi davlat siyosatimizda bosh mezon bo'ldi. Shuning uchun mustaqillikning dastlabki kunlaridan birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tashabbusi bilan sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish umummilliy masalaga aylandi. Yangi asr ilm-ma'rifat va texnik kashfiyotlar asri ekani hisobga olinib, ayniqsa yoshlarning aql-ziyo salohiyatini oshirishga muhim e'tibor qaratildi. Yoshlarga dunyo andozalari asosida ta'lim-tarbiya berish maqsadida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qabul qilinib, o'ziga xos ta'lim modeliga asos solindi.

Mamlakatimiz poytaxti va viloyat markazlarida yangi-yangi oliy ta'lim muassasalari, xususan, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya, Jahon tillari, Toshkent islom universitetlari, Samarqand chet tillari, Navoiy tog'-kon sanoati institutlari, Davlat va jamiyat qurilishi, Bank-moliya, Ichki ishlar, Qurolli kuchlar akademiyalari tashkil etildi. Nufuzli universitetlarimiz esa milliy qadriyatlarimiz asosida qayta tashkil etildi. Bugungi kunda mamlakatimizda qo'shma dasturlar asosida horijning nufuzli universitetlarining filiallari ochilib ularda yoshlarimiz taxsil olishmoqda.

Iqtidorli talaba yoshlar har yili xorijning nufuzli universitetlariga o'qishga yuborilmoqsa. Bularning barchasi, mamlakatimizning ilm-fan, aql-ziyo salohiyatida o'ziga xos "portlash effekti"ga sabab bo'lmoqda — Vatanimiz yoshlari beqiyos ilmiy iste'dodi, yangi-yangi tadqiqot va kashfiyotlari bilan yurtimiz shuhratini dunyoga tarannum etmoqda.

Bugungi kunda yoshlar siyosati atamasi yosh avlodning bir necha davlat oldidagi burchlari va ijtimoiy vazifalari bilan bog'liq. Birinchidan bu siyosat juda keng, ko'p funksiyali siyosat bo'lib, yosh avlodni barcha qatlamini qamrab oladi. Ikkinchidan, yoshlar siyosati ixtisoslashgan davlat markazlarida, hududiy muassasalarida yoshlar bilan ishlar olib borishini nazarda tutiladi. Bu markazlar boshqa tashkilotlar bilan birga yoshlar bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish ishlarini olib borishadi. Masalan, ishsizlik, qonunbuzarlik, yosh oilalarni davlat tomonidan himoya qilish va qo'llab quvvatlash ishlari.

Uchinchidan, yoshlar siyosati atamasi faqat yoshlarning o'qishdan bo'sh paytlarida ta'limga doir siyosat bilan shug'ullanishlari tushuniladi. Yoshlar siyosati haqida gap borar ekan, biz avvalo siyosat tushunchasini izohlab olishimiz lozim. Siyosat bu jamiyatdagi sinflar, turli ijtimoiy guruhlar, aholining turli qatlamlari, shuningdek ularning vakillari(yuridik va jismoniy shaxslar) o'rtasidagi munosabatlardir. Bu munosabatlar yoshlarning ijtimoiy mavqeini belgilaydi, shuning

bilan birga ularning hayot tarzini va sharoitlarini yaxshilaydi.

Jamiyat hayotida yoshlarning o'ziga xos o'rni bo'lib, ular barcha sohalarda o'z qobiliyatlarini namoyon qilmoqdalar.

Yoshlar siyosatining maqsad va vazifasi.

Yoshlar siyosatining maqsadi jamiyatning iqtisodiy va siyosiy sharoitlar, huquqiy kafolat kabi ijobiy ta'sir ko'rsatadigan

Ushbu maqsad ikki vazifani belgilab beradi:

- O'sib kelayotgan yosh avlodni sivilisatsion ijtimoiy shakllanishi uchun o'zbekiv sharoitlarni yaratish;

- Yoshlarning innavatsion va mustaqil faoliyati uchun jamiyatning turli sohalarida ijobiy sharoitlarni yaratish;

Yoshlarni yangi ijtimoiy munosabatlari va ijtimoiy faoliyat shakllarini amaliy rivojlantirish.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy yetuk va jismonan sog'lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi.

Shu bilan birga, sohadagi vaziyat va amalga oshirilgan tadbirlar tahlili yoshlarning keng qatlamlariga daxldor bo'lgan dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o'z o'rnini topishi uchun munosib sharoit yaratish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, kasbga yo'naltirish va bandligini ta'minlash, tashabbuslarini rag'batlantirish borasidagi ishlar talab darajasida tashkil etilmaganidan dalolat bermoqda. Joylarda, avvalambor chekka hududlarda istiqomat qilayotgan ko'p sonli yoshlarning o'z iqtidor va iste'dodini ro'yobga chiqarishlari, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishlari uchun keng sharoitlar yaratish, ularni turli zararli illat va yot g'oyalar ta'siridan himoya qilish, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish kabi muhim vazifalarni hal etishda "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati O'zbekiston yoshlarini buyuk maqsadlar sari birlashtiradigan va safarbar etadigan ommaviy harakatga aylana olmaganini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Shu sababli, mazkur sohadagi faoliyatni tubdan takomillashtirish maqsadida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonuni bugungi davr talablariga mos ravishda har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, mamlakatimiz istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, xalq manfaati yo'lida bor salohiyatini safarbar qiladigan, shijoatli yoshlarni tarbiyalash, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun mustahkam huquqiy poydevor yaratdi. Mamlakatimizda Yoshlarga oid davlat siyosati sohasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. O'tgan vaqt ichida, Yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, mamlakatimiz istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, shijoatli Yoshlarni tarbiyalash borasida alohida tizim yaratildi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri, hududlarda esa hokimlar raisligida Yoshlar masalalari bo'yicha idoralararo kengashlar, Oliy Majlis Qonunchilik palatasida Yoshlar masalalari bo'yicha komissiya ish boshladi.

Yosh avlodning sog'lom bo'lib o'sishi, sifatli ta'lim olishi va barkamol shaxs bo'lib voyaga etishini ta'minlash, shuningdek, Yoshlarning madaniyat, san'at, sport, axborot texnologiyalari va kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilgan 5 ta muhim tashabbusni joriy etish bo'yicha samarali ishlar amalga oshirilmoqda.

Yigit-qizlarimizning biznes loyihalari uchun "Yoshlar – kelajagimiz" davlat dasturi doirasida 719 mlrd so'mlik 4 633 ta biznes loyihalar amalga oshirildi. Hududlarda 125 ta "Yoshlar mehnat guzari", 19 ta "Yosh tadbirkorlar" kovorking markazi, mamlakatimiz ijtimoiy hayotida faol qatnashib, alohida namuna ko'rsatayotgan yosh oilalarga 1 731 ta "Yoshlar uylari" qurilib, foydalanishga topshirildi.

Yurtimizda tashkil etilayotgan yangi-yangi bog'chalar, maktablar, oliy o'quv yurtlari, nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari, madaniyat va sport inshootlari, "Temurbeklar maktabi", "Prezident maktablari", "Ijod maktablari" deb nom olgan mutlaqo yangi namunadagi ta'lim maskanlari bugungi globallashuv sharoitida raqobatga qodir bo'lgan yetuk kadrlarning yangi avlodini tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

Yoshlarga oid davlat siyosati sohasida amalga oshirilgan chora-tadbirlar tahlili Yosh avlod bilan bog'liq dolzarb masalalarni hal etish bo'yicha olib borilayotgan keng ko'lamli ishlar bilan bir qatorda, sohada yechimini kutayotgan muammoli masalalar ham saqlanib qolayotganligini ko'rsatmoqda.

4-MAVZU: YOSH INSON SHAXSI SOTSILOGIYANING PREDMETI SIFATIDA.

REJA:

1. "Individ", "Inson", "shaxs" tushunchalarining o'zaro aloqadorligi.
2. Individuallik va shaxs.
3. Shaxsni o'rganishda sotsiologik yondoshuvining o'ziga xosligi.
4. Yosh inson shaxsining sotsial strukturasi.

Sotsiologiya fanlari tizimida Inson, individ va shaxs tushunchalari bir biri bilan bog'liq tushunchalardir. Shu o'rinda ularning har biriga ta'rif berib o'tamiz.

Inson – qar handay falsafiy ta'limotning asosini tashkil etuvchi fundamental falsafiy kategoriya. Inson tushunchasiga aniq ta'rif berish uchun uni olamda mavjud bo'lgan boshqa biologik mavjudotlardan ajratib turuvchi eng muhim xususiyatlarni aniqlash zarur. Ta'kidlash zarurki, eng avvalo Inson mavjudotlardan o'zining xotirasi, tafakkuri, tili borligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, til uning ajdodlari va avlodlari orasidagi vorisiylik, aloqadorlik vazifasini bajaradi. Inson nasliga xos barcha genetik xususiyatlar, axloqiy normalar, uning faoliyatini boshqaruvchi dasturlar xuddi shu til orhali ajdodlardan avlodlarga uzatiladi. Boshqa tirik mavjudotlardan Insonning tub sifatiiy farqini ifodalovchi xususiyatlardan yana biri uning o'z amaliy faoliyatini tartibga sola bilishidir. Bu qolat insonning insoniyligini belgilovchi eng muhim xususiyat, madaniyat ekanligini ifodalaydi. Shuningdek, insonning o'z turmushi uchun zarur bo'lgan moddiy va ma'naviy boyliklarni ishlab chiqarish malakasiga egaligi ham ana shunday xususiyatlardan biri hisoblanadi. Inson hayotida mehnat asosiy rol o'ynaydi. Mehnat tufayli Inson o'zi yashayotgan tabiiy

muhitni o'zgartiradi, moddiy va ma'naviy boyliklar yaratadi, o'z-o'zini o'zgartiradi. Inson organizmining sof fiziologik funksiyalari, qo'l va oyoqlarning, bosh va barmoqlarning, tog'aylar, paylar, suyak va muskullarning taraqqiy etishi ham bevosita mehnat bilan bog'liqdir. Bundan tashqari, mehnat insonning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy, madaniy taraqqiyoti uchun ham asosiy shart-sharoit vazifasini bajardi. Mehnat tufayli, Inson tabiatga ta'sir etdi. Buning uchun esa mehnat qurollari yasab, ushbu qurollarni uzluksiz takomillashtirib bordi. Inson, amerikalik olim B.Franklin aytganidek, mehnat qurollarini yaratuvchi jonzotdir.¹

Oilaviy munosabatlar va axloqiy normalarda ham inson hayvondan farq qiluvchi eng muhim xususiyatlari bilan farqlanadi. Masalan, qadim zamonlardan buyon hayvonlarga xos quyidagi qiliqlar, odatlar mutlaqo ta'qiqlandi:

1. o'zining yaqin qavm-qarindoshi bilan ishqiy munosabatda bo'lish;
2. eng yaqin kishisiga qo'l ko'tarish, taniga jaroqat yetkazish;
3. o'zining yaqin kishilariga suiqasd qilish.

Bunday nomaqbul qiliqlar hayvonlarga xos bo'lgani uchun ham qattiq qoralangan. Qadimgi axloqiy normalar, turgan gapki, hali takomillashmagan, o'ta oddiy edi. Shunga qaramasdan, bunday normalar insoniylikning eng oddiy ko'rinishlari paydo bo'layotganidan dalolat berardi. Ular asta-sekin rivojlanib, umum-insoniy qadriyatlarining vujudga kelishi uchun zamin yaratdi. Ko'rinib turibdiki, antroposotsiogenez tufayli inson axloqiy mavjudot sifatida ham shakllandi, biologik mavjudotning ijtimoiy mavjudotga aylanishi jarayoni sodir bo'ldi. Oddiy axloqiy normalar yordamida ibtidoiy jamoa o'z a'zolarini barchaga maqbul bo'lgan tartib va intizomlarni bajarishga majbur qildi. Xuddi shu holat insonning hayvondan uzil-kesil ajralib chiqqanligidan dalolat berardi. O'z navbatida, ushbu voqea ijtimoiy holatning biologik holat ustidan qilgan buyuk g'alabasi edi. Odamning mehnat qilishni, mehnat qurollari yasashni o'rgangani, axloqiy normalarga rioya eta boshlagani ulkan neolitik inqilob edi. Bunday neolitik inqilob tufayli odam asta-sekin ijtimoiylashib bordi. Odamning dastlabki ajdodi ov qilib, terib-tergilab yashashga asoslangan faoliyatdan ishlab chiqaruvchanlikka, yaratuvchanlikka asoslangan turmush tarziga (dehqonchilik, chorvachilik, kosibchilik va b.) o'ta boshladi. Xuddi shu holat odam ijtimoiy-tarixiy mavjudot bo'lib shakllanayotganidan, mujassamlanayotganidan dalolat berardi. Bugungi kunda faylasuflar inson uchta buyuk qudrat – tana, ruhiyat va ma'naviyatning yig'indisi ekanligini uqdirmoqdalar. Insonning biologik holati deganda uning tanasida sodir bo'ladigan morfofiziologik, genetik, miyasida ro'y beradigan elektro-ximik o'zgarishlar, uning yoshi, irqi va jinsini ifodalovchi alomatlar tushuniladi. Insonning ruhiy holati ha qida fikr yuritganda uning his-tuyg'ulari, kayfiyati, kechinmalari, irodasi, temperamenti anglanadi. Insonning ma'naviyati jamiyatda mavjud bo'lgan ob'ektiv shart-sharoitlar va sub'ektiv omillar natijasida shakllangan fazilatlar, xislatlar, qobiliyatlar, malakalar yig'indisidir. Yuqoridagi fikr-muloqazalar insonning murakkab, bir butun biosotsial jonzod ekanligidan dalolat beradi.

O'ylagan va o'rganishga ehtiyoj sezgan muammolardan biri - insonning tabiati masalasidir. U aqlini tanibdiki, o'zining kelib chiqishi, mohiyati va tutgan o'rnini

¹ M.Muydinova S.Qozoqov Sotsiologiya izohli lug'at Namangan 2016 y 66-b

hamda aqli doirasida bajaradigan vazifalarini har doim diqqat markaziga qo'yib keladi. Qadimda Sharqda ham, G'arbda ham insonga nisbatan Koinotning buyuk mo'jizasi, noyob hodisasi sifatida qarashgan. Bundan 2,5 ming yilcha avval Yunonistonda dramaturg Sofoklning sahnaga qo'yilgan «Antigona» fojiasida «Mo'jizalar ichida eng ajoyibi - insondir» degan fikr yangragan. O'sha davr mutafakkiri Empedokl «Inson har doim inson uchun qiziq hodisadir», desa, boshqa yunon donishmandining fikricha: «Inson o'zini o'zi yaratgan. Shunga ko'ra, u barcha narsalarning o'lchovidir». Shuningdek, insonni barcha mavjudotlarning eng baxtsiz, uning kelajagi yo'q, deb hisoblovchilar ham bo'lgan.

Inson va uning tabiati necha ming yillardan beri maxsus o'rganilishiga, tadqiqotlar turli tomonlardan olib borilgani, ularning har biri o'zining tahliliga va xulosasiga egaligi, juda ko'plab nazariyalar ilgari surilgani holda hozirgacha aniq va tushunarli javob yo'q. Qiyinchilik shundaki, kishilar g'oyat darajada turlicha va takrorlanmasdir. Ichki dunyosi to'g'risida gapirmaganda ham ular nafaqat tashqi ko'rinishlari, balki xatti-harakatlari bilan ham bir-biriga o'xshamagan va, ayni paytda, juda murakkabdir ham. Yer yuzida yashayotgan olti milliarddan ortiq odamdan ikkita bir-biriga aynan o'xshashi topilmaydi. Agar tadqiqotchi inson tabiatini u mansub bo'lgan madaniy olam bilan taqozo etilganini hisobga olib ish ko'rsa, murakkablik ko'lami qanchalar katta bo'lishi oydinlashadi. Shunga qaramay, insoniyat oldida o'z-o'zini bilish vazifasi o'tkir Insonning tabiati muammo bo'lib turibdi. Zero, u insonning xatti-harakati, nazoratsiz faoliyati natijasida paydo bo'lgan muammolar - Yer yuzida yalpi tinchlikni saqlash, ekologik muammolarni bartaraf etish, yadro sanoati chiqindilarini xavfsizlantirish, sayyora iqlimining yalpi isib ketishining oldini olish, terrorchilikka, narkomaniya va narkobiznesga qarshi samarali kurashish, irqiy kamsitishlarga barham berish, demografik muammolar va qashshoqlikni bartaraf etish kabi bir qator masalalarni hal etishni talab etmoqda. Hozirga qadar inson haqida ruhshunoslik, etnografiya, fiziologiya, tibbiyotshunoslik va hokazo to'plangan bilimlarni eng umumiy tarzda quyidagicha ifodalash mumkin:

Birinchi, inson tabiiy-biologik jihatdan yetuklik cho'qqisida turganligi bilan hayvonlardan farqli o'laroq tana tuzilishiga ko'ra, jumladan, odatdan tashqari qayishqoqligi bilan ajralib turadi va barcha asosiy darajalariga ko'ra o'ziga xoslikka ega; anatomik tuzilishiga ko'ra tik yurishga moslashgan, bosh suyagi qobig'ining, miya yarimsharlarining o'lchami, qo'llari va oyoqlarining o'ziga xos tuzilishi bilan farqlanadi. Biologik mavjudot sifatida baquvvat hayvonlarga qiyoslaganda, kuchsiz va nozikligiga qaramay, Yer yuzida eng katta qudratga ega bo'lgan mavjudotdir. Unda to'rt oyoqli mavjudotlarda bo'lmagan sifat - tananing barcha a'zolari ijodiy murakkab mehnat jarayonlarini bajarishga moslashgan. Bular quyidagilarda ko'rinadi: qo'llar va ulardagi barmoqlarning turli yumushlarni bajara olishi; ko'z a'zolarining uch o'lchovda ko'ra olishi bilan makonda mo'ljalni to'g'ri olishi va hokazo.

Ikkinchi, inson ijtimoiy tabiatiga ko'ra mehnat qurollari yasaydi, olovdan foydalanadi. Tilga ega bo'lib, o'z fikr-o'ylari va g'oyalarini ifodalay oladi; o'ziga ma'lum bo'lgan va bo'lmagan narsalarni yarata oladi, ishlab chiqara oladi, unga hech narsa yot emas: nozik did egasi, saxiy va xudbin, yumshoq va qat'iyatli, mehrli va g'azabli.

Uchinchidan, inson o'zining ruhiy-ma'naviy mavjudot maqomiga binoan yuksak intellekt, xotiraga, tengsiz hissiyotga egaligi, o'ylash, rad qilish, hisob-kitob qilish, rejalashtirish, xayol surish va hokazo imkoniyatlari bilan mo'jizalidir. Faqat u o'zining o'limini oldindan ko'ra oladi. Voqelikka eng yuksak darajada mehr qo'ya bilishi, aldashi, va'da berishi, hayratlanishi, qayg'urishi, nafratlanishi, kinoya qilishi, rollarni bajarishi mumkin va hokazo. Bularni mulohaza qilish o'z navbatida inson bilishining falsafa, fan va din kabi sohalaridagi jiddiy muammolardandir.

Individ - (lot. individuum - takrorlanmas) - odamzodning vakili, o'ziga xos takrorlanmas xususiyatlar egasi hisoblanmish odam.

Individualizm esa — inson shaxsiy hayotining alohidaliligi, shaxs huquqlarining mutlaqligini va avtonomiyasini ifodalovchi fal.iy-axloqiy tamoyil. Individualizmning ma'naviy, nazariy jihatlarini o'z ichiga oladigan konseptual va real hayotiy pozitsiyani aks ettiruvchi amaliy jihatlar mavjud. Individualizmning nazariy talqini asosida shaxsning jamiyatdagi avtonomiyasi va uning huquqlarini mutlaqlashtirish yotadi. Aksariyat hollarda individualizm inson tabiatining o'zida yashiringan deb hisoblanadi. Individualizmning mohiyatini asoslashga qaratilgan qarashlar shaxsni jamoaga qarama-qarshi qo'yish, shaxsiy manfaatlarni jamiyat manfaatlaridan ustun qo'yishni ifodalovchi tamoyil sifatida xususiy mulkning paydo bo'lishi bilan bir paytda shakllangan. Individualizmning eng qadimiy nazariy ifodasi kiniklar ta'limotidir. Ushbu maktabning Antisfen, Diogen Sinopskiy, Kratet kabi vakillarining fikricha, mohiyatan soxta bo'lgan ijtimoiy aloqalar, madaniy ko'nikmalarning barchasiga barham berish zarur. Individ ma'nau faqat o'zigagina tayanishi mumkin. An'anaviy vatanparvarlik axloqiga zid ravishda o'zlarini "dunyo fuqarolari"-kosmopolitlar deb e'lon qilgan kiniklar har qanday jamiyatda o'z bilganlaricha, o'z qonunlari b-n yashamoq g'oyasini ilgari surdilar, har qanday axloqiy chegaralarni inkor etdilar. Bunda shaxs avtonomiyasini asoslashga intilish o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Individualizm amaliyotda ham namoyon bo'lgan. Masalan, o'ziga nisbatan "jamoasi, uyi, vatani yo'q" degan formulani qo'llashni yaxshi ko'rgan, bochkada kishilar bergan sadaqa hisobiga kun kechirgan Diogen tashqi ta'sirlardan bunday mustaqil holda yashashni oliy baxt, deb hisoblagan edi. Uyg'onish davrida Individualizm konsepsiya sifatida shakllandi. Ma'rifatparvarlar (Gobbs, Gelvetsiy, Golbax) esa, Individualizmni inson faolligi, ayniqsa tadbirkorlik faoliyatining universal o'lchovi sifatida e'tirof etdilar. Ularning fikricha, hatto yaxshilik qilish zamirida ham o'z manfaatlarini to'g'ri anglash yoki "oqilona xudbinlik" (Golbax) yotadi. Kant inson tabiatiga xos bo'lgan xudbinlikni "o'ta ketgan badbaxtlik" deb hisoblab, o'z foydasi, manfaati, maqsadlarini ko'zlaydiganlarni "axloqiy egoist" deb atagan edi. Shopengauer har bir insonning o'ziga xos yashashi uchun iroda uning Individualizmning asosi deb hisoblagan bo'lsa, Chernishevskiy umumiy ish muvaffaqiyatidan oxir oqibatda individning shaxsiy manfaatlarini ham yutishidan kelib chiqqan holda, shaxsiy foydani umumiy ishga o'z xohishi bilan bo'sindirish g'oyasini ilgari surgan va buni "oqilona egoizm" deb nomlagan edi. Shuningdek, individualizm Shtirner va Nitsshe, Sartr, Bergson va Yaspers qarashlarida ham o'zining yorqin ifodasini topgan. Hozirgi davrda ommaviy bir xillik hukmron bo'lib borayotgan, kishilar dunyoqarashini boshqarish, ularning xulqiga muayyan standart qoliplarni singdirish yo'lidagi urinishlar tobora avj olayotgan va keng miqyos kasb

etayotgan bir paytda individualizm o'zining ham nazariy, ham amaliy ko'rinishida ana shu hodisalarga o'ziga xos javob reaksiyasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Shuningdek, dunyoning turli mintaqalarida totalitar rejimlar hukmronligi davom etayotgan, ssientistik, texnitsistik yondashuvlar inson shaxsi rivojiga qarshi qaratilgan deb talqin qilinayotgan bir paytda individualizmni o'ziga xos isyon sifatida ham baholash mumkin. Bu isyon nigilizm, skeptitsizm, sinizm ko'rinishlarida namoyon bo'lmoqda. Ayni paytda individualizm tarixda bo'lgani kabi, hozir ham volyuntarizm, anarxizm, egoizm, avtoritarizm kabi keskin ko'rinishlarda ham namoyon bo'lmoqda.

5-MAVZU: YOSHLAR SUBMADANIYATI VA UNING ZAMONAVIY JAMIYATGA TA'SIRI

REJA:

1. Submadaniyat ilmiy tushuncha sifatida.
2. Yoshlar submadaniyatining shakllanishi va rivojlanishi.
3. Yosh submadaniyatlarining xarakteristikalarini va tipologiyasi.
4. XX-XXI asrning asosiy yosh submadaniyatlari.

Yoshlarga qarshi madaniyatning shakllanishidan oldin, submadaniyat tushunchasi XX asr o'rtalarida sotsiologlar, antropologlar va madaniyatshunoslarning asarlarida paydo bo'lgan. "Submadaniyat" atamasi (lot. Sub - under - madaniyat), tadqiqotchilar o'zlarining xatti-harakatlarida aksariyat odamlardan farq qiladigan alohida guruhni belgilashdi.

Submadaniyat odatda o'ziga xos qadriyatlar tizimi, maxsus jarangdorlik, odob-axloq, kiyim-kechak bilan ajralib turadi. Mamlakatning yoki dunyoning har qanday yirik hududiy mintaqalaridagi milliy, geografik, kasbiy, dialektik, odamlarning yoshga bog'liq assotsiatsiyalari submadaniyatlarga misol bo'ladi.

50-yillarda amerikalik va ingliz sotsiologlari (D. Risman, D. Xabbam) o'z tadqiqotlarida submadaniyat tushunchasini o'xshash qiziqishlar, didlar va maqsadlar bilan ataylab tanlangan birlashma sifatida olib chiqdilar. Ularning fikriga ko'ra, submadaniyatlar umumiy qabul qilingan standartlar va qadriyatlardan qoniqmagan odamlar tomonidan shakllantiriladi.

Shu bilan birga, "shahar qabilalari" atamasi Yevropa psixologlarining yozuvlarida G'arb sivilizatsiyasining yoshlar uyushmalariga murojaat qilish uchun paydo bo'ldi. Sobiq Sovet Ittifoqida bu maqsadda "norasmiy yoshlar birlashmalari" (yoki shunchaki "norasmiy") atamasi ishlatilgan. Ba'zida, Sovet jamiyatida yoshlar submadaniyatlarining yana bir belgisi sifatida - "partiya" ishlatilgan.

Submadaniyatlar turli xil qiziqishlarga asoslanishi mumkin - musiqiy uslublar va badiiy harakatlardan tortib siyosiy yoki jinsiy xohishlarga qadar. Bunday birlashmalar, qoida tariqasida, tabiatan yopilib, jamiyatning boshqa qatlamlaridan to'la ajralib chiqishga harakat qildilar. Shu asosda submadaniyatlarining bir qismi milliy qadriyatlarga zid bo'lib, tajovuzkor va hatto ekstremistik xarakterga ega edi. Ammo, asosan, eskapizm yoshlar submadaniyatlari uchun xos edi - haqiqatdan qochish va kattalarga ruxsat berilmagan o'z ichki dunyosini yaratishdan iboratdir.

Amerikalik sotsiolog T. Rozzakning yengil fikricha, axloq va qonun me'yorlariga ochiq norozilikni namoyish etgan yoshlar submadaniyatlarini «qarshi

madaniyat» deb nomladi. Asta-sekin, bu atamani yigirmanchi asrda yoshlar submadaniyatining barcha yo'nalishlarini belgilash uchun ishlatila boshlandi.

Har bir jamiyat - ijtimoiy sub'ektlar va ular o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlarni o'z ichiga olgan tizim hisoblanadi. Davlat tizimlarining tarkibiy elementlarining xilma-xilligi ijtimoiy sub'yektlarning quyidagi asoslar bo'yicha farqlanishi bilan bog'liq - daromad darajasi, kasbi, yoshi, yashash joyi va turar joy turi, diniy va etnik kelib chiqishi va boshqalar. Eng muhim ijtimoiy mavzulardan biri bu farqlar tufayli ma'lum sharoitlarda o'ziga xos madaniy qadriyatlar va munosabatlarni, turmush tarzi va xulq-atvorini, kiyimlari va cho'ntagini shakllantirishga hissa qo'shadigan ijtimoiy guruhlardir. Belgilangan o'ziga xoslik submadaniyatlarning paydo bo'lishi manbai bo'lib, ushbu ijtimoiy guruhlarning vakillari ularning tashuvchisi hisoblanadi.

Shunday qilib, keng ma'noda submadaniyat ma'lum bir ijtimoiy guruhning o'ziga xos madaniyati. Tor madaniyatda submadaniyat muayyan ijtimoiy guruhga xos bo'lgan va jamiyatdagi dominant madaniyatdan farq qiladigan qadriyatlar, munosabatlar, xulq-atvor tizimidir.

Har bir submadaniyat o'ziga xos belgilar to'plami bilan ajralib turadi va ularning birortasining yo'qligi ushbu ijtimoiy-madaniy shakllanishni submadaniyatlar fenomeni bilan bog'lash imkoniyatiga shubha tug'diradi, xususan:

- o'ziga xos turmush tarzi va xulq-atvori;
- muayyan ijtimoiy guruhga xos, normalar, qadriyatlar, dunyoqarashga xos;
- g'oyalarni keltirib chiqaradigan ko'proq yoki kamroq aniq tashabbus markazining mavjudligi.

Submadaniyatlarning paydo bo'lishining ikkita asosiy usuli mavjud. Ba'zi hollarda submadaniyatlar u yoki bu ijtimoiy guruhning o'zini o'zi qadrlashi namoyon bo'lishi natijasida shakllanadi, uning paydo bo'lishi uchun asos uning turli xil ijtimoiy xususiyatlariga kiritilishi mumkin. Ijtimoiy guruhlarning o'zini o'zi qadrlashi o'ziga xos madaniy qadriyatlar, urf-odatlar, turmush tarzi, xatti-harakatlar, kiyim-kechak, qashshoqlik va urf-odatlarda namoyon bo'ladi. Bunday submadaniyatlarga misol sifatida hukmron xorijiy etnik muhitda yoki ko'p millatli jamiyatlar doirasida yashaydigan alohida etnik guruhlarning submadaniyatlarini ko'rib chiqish mumkin. Boshqa hollarda, submadaniyatlarning paydo bo'lishi dastlab turli xil ijtimoiy qatlamlarga tegishli bo'lgan u yoki bu ijtimoiy guruh vakillarining ongli ravishda kuzatilishi natijasida paydo bo'lishi mumkin, bu umumiy qadriyatlar va xatti-harakatlar ularga butun jamiyat bilan bo'lishish yoki ularga qarshi turish imkoniyatini beradi. Bunday vaziyatda submadaniyat yorqin muzlatilgan aksil-madaniy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Bunday submadaniyatlarning namunasi sifatida biz bir qator yoshlar submulturalarini ko'rib chiqishimiz mumkin.

6-MAVZU: IQTISODIYOT VA YOSHLAR.

REJA:

1. Iqtisodiyot tushunchasi, uning belgilari va mexanizmi.
2. Yoshlar mehnat bozorining shakllanishi.
3. Yoshlarning mehnatda bandligiga ta'sir etuvchi omillar.

Iqtisodiyot – bu:

1) kishilar mehnati vositasida inson uchun zaruriy bo'lgan moddiy ne'matlar, hayot sharoitlari va vositalarini yaratish orqali tirikchilikni ta'minlash, shuningdek, hayotiy ehtiyojlarni qondirishda foydalaniladigan vositalar, ob'ektlar, jarayonlar majmui. Iqtisodiyot umumiy tarzda ishlab chiqarish, ayirboshlash, taqsimot, iste'mol sohasidagi munosabatlarni qamrab oladi;

2) muayyan mamlakatning milliy xalq xo'jaligi yoki uning ma'lum tarmog'i (transport iqtisodiyoti, qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va boshqalar)

3) xo'jalikning muayyan tarmogini, shuningdek mintaqa xo'jaligini, ishlab chiqarishni tashkil etishning usul va shakllarini, uni boshqarishni o'rganadigan fanlar yo'nalishlari (sanoat iqtisodiyoti, savdo iqtisodiyoti va boshqalar)

Bozor iqtisodiyotining eng muhim umumiy belgilari quyidagilardan iborat:

-mulkchilik shakllarining xilma-xilligi;

-tadbirkorlik va tanlov erkinligi, raqobat kurashi va muhitning mavjudligi;

-yuqori foyda va nafga intilish iqtisodiy faoliyatning harakatlantiruvchi kuchi ekani;

-erkin bozor narxlarining talab va taklif, raqobat asosida vujudga kelishi;

-davlatning iqtisodiyotga aralashuvining cheklanganligi.

Bozor iqtisodiyotini tarixan shakllangan ikki turga ajratish mumkin. **Birinchi**, klassik yoki erkin raqobatga asoslangan hamda faqat ob'ektiv bozor qonunlari hamda narx va raqobat regulyatorlari asosida o'zini- o'zi tartiblovchi, kam ta'minlangan aholi qatlamlari, ishsizlar, kambag'al va qashshoq kishilar ijtimoiy himoya qilinmaydigan sof bozor iqtisodiyotidir. Sof bozor iqtisodiyoti uzoq vaqt davomida shakllanib, g'arbdagi rivojlangan mamlakatlarda XIX asr oxirigacha amal qilgan.

Ikkinchi, hozirgi zamon bozor mexanizmi va davlat tomonidan tartibga solinadigan bozor iqtisodiyoti bo'lib, XIX asrning oxiri va XX asr o'rtalarigacha bo'lgan davrda shakllanib, hozirgi vaqtgacha takomillashib, rivojlanib kelmoqda. Bozor iqtisodiyotining bu shakli xilma-xil, ya'ni xususiy, davlat, jamoa va aralash mulk shakllariga asoslanadi, iqtisodiyotni tartibga solishda davlat faol ishtirok etadi, xo'jaliklarni yuritishda biznes rejasi va marketing, menejment tizimi orqali boshqarish kuchayadi, kam ta'minlangan aholini ijtimoiy himoyalash tizimi amal qiladi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish - bozor iqtisodiyotining amal qilishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni vujudga keltirish, yaratish davridir. Bozor iqtisodiyoti umumbashariy tizim bo'lgani uchun dunyo davlatlarining deyarli barchasi shu yo'ldan bormoqda. Jahon tajribasi ko'rsatishicha, bozor iqtisodiyotiga inqilobiy (revolyutsion) yoki tadrijiy (evolyution) yo'l bilan o'tish mumkin. Birinchi holda, tub islohotlarni o'tkazish, avvalgi tizimni va tarkib topgan iqtisodiy munosabatlarni birdaniga va batamom sindirish, tugatish asosida zamonaviy bozor iqtisodiyotiga o'tishni taqozo etib, "falaj davolash" usuli ("shokovaya terapiya") deb ataladi. Bunday jadal o'zgarishlar aholining keng qatlamlari turmush darajasining keskin pasayib ketishiga, kishilarning og'ir, tushkun holatga tushib qolishiga, ishsizlik, kambag'allik va qashshoqlikning kuchayishiga olib keladi.

Tadrijiy yo'l eski iqtisodiy munosabatlarni bosqichma-bosqich yangi bozor munosabatlariga aylantirish orqali zamonaviy bozor iqtisodiyotiga ijtimoiy

larzalarsiz, aholi turmush darajasining keskin pasayib ketishining oldini olgan holda o'tishni ta'minlaydi. O'zbekiston zamonaviy, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich, ya'ni tadrijiy yo'l orqali o'tish modelini tanladi. Bu yo'l bozor iqtisodiyotiga o'tish borasida to'plangan jahon tajribasiga, mamlakatning tabiiy-moddiy boyliklari, aholining tarixiy, milliy madaniy an'analari, yuksak qalriyatlar va ma'naviyatiga asoslangan.

Yoshlarning ish bilan bandligi va ularni professional faoliyatga tayyorlash ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan alohida ahamiyatga ega. Dunyoning hamma erida yoshlar orasida ishsizlikning yuqori darajada ekanligi kuzatilmoqda. Bu hol ma'lum darajada yoshlarning o'z xulq-atvor xususiyatlari bilan bog'liq: birinchi ish joyida ish haqi yuqori bo'lmasligi sababli ular muqim ishlab qolishdan moddiy manfaatdor bo'lmaydilar; barqaror daromad olishga undovchi sabab yo'q bo'lib, ushbu vaziyat yoshlarni ota-onalari ko'pchilik hollarda moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlashlari bilan bog'liq va hokazo. Buning ustiga ular ko'pincha o'zlarining dastlabki mehnat tajribalarini muayyan ishda emas, balki ish joylarini o'zgartirish yo'li bilan professional faoliyatning har xil turlarida orttirishga harakat qiladilar. Shu bilan birga, yoshlarning ish bilan bandligi asosan ish beruvchilarning munosabati bilan belgilanadi — kon'yunktura yomonlashgan har bir holatda ular, eng avvalo, malakasi hammadan kam va tajribasiz bo'lgan yosh xodimlarni qisqartiradilar. Yoshlarning ish bilan bandligiga ijtimoiy-iqtisodiy, xududiy va demografik jarayonlarning ta'sirini tahlil etishdan avval yoshlar toifasiga aniqlik kiritish talab etiladi.

Yoshlar jamiyatining alohida guruhi sifatida tadqiqotning murakkab ob'ekti hisoblanadi. Yosh avlod muammolari bilan amalda insonni o'rganuvchi barcha tabiiy va ijtimoiy fanlar — jumladan, fiziologiya, sotsiologiya, demografiya, statistika shug'ullanadi. Yoshlarning shakllanishi va rivojlanishi qonuniyatlarini tadqiq etishning muayyan nazariy modelini alohida ilmiy yo'nalish — yuvenologiya orqali ishlab chiqishga harakat qilinmoqda. Jamiyat ishlab chiqarish kuchlari tarkibida hamda ishlab chiqarish munosabatlarida yoshlarning turli ijtimoiy-iqtisodiy guruhlarining o'rni va roli iqtisodiy nazariya va iqtisodiy sotsiologiya tomonidan tadqiq etiladi. Mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandligini tartibga solish usullari, vositalari va tadbirlari muayyan davrdagi u yoki bu mamlakatdagi yoshlar ish kuchiga talab va taklif bilan bog'liq iqtisodiy va ijtimoiy muammolarning tavsifi va keskinligi bilan belgilanadi. Zamonaviy jamiyat uchun mehnat bozorini tartibga solishni hayotiy muhimligi uni rivojlanishi uchun davlat joriy xarajatlarining ko'lami orqali namoyon bo'ladi. Faqat mehnat bozori doirasida ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish uchun G'arb davlatlarida har yili yalpi milliy mahsulotning 2-3 %i miqdorida mablag'lar ajratiladi. Yoshlar mehnat bozorini tartibga solishning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmini amalga oshirishda uning quyidagi elementlari qatnashadilar: mehnat bozoriga omillar orqali ta'sir qiluvchi sub'ektlar, ob'ektlar, shakllar, usullar va vositalar.

7-MAVZU: YOSHLARNING QADRIYAT ORIENTATSIYASI TUZILISHIDA SIYOSIY QADRIYATLAR.

REJA:

1. Zamonaviy yoshlarning qadriyat yo'nalishlari.
2. Siyosiy munosabat, siyosiy ishtirok, siyosiy faoliyat.
3. Yoshlar tashkilotlari, harakatlarining tashkil etilishi.

Qadriyatlar va qiymat yo'nalishlari muammolari inson va jamiyat muammolarini o'rganadigan fanlar uchun eng muhimdir. Ma'lumki, har qanday ijtimoiy guruh yoki jamoa faqat o'ziga xos bo'lgan qadriyatlar va ko'rsatmalar tizimiga asoslanadi, ular o'zlarining joylashishining markaziy g'oyasini va shuning uchun jamiyatda ishlashini belgilaydi. Bundan tashqari, turli xil ijtimoiy guruhlarning qiymat yo'nalishlari, doimiy bo'lsa ham, dinamikdir. Jamiyatning barqaror rivojlanishi davrida ham qadriyat yo'nalishlari sekin, ammo o'zgarib turadi. Yoshlar jamiyatda shakllangan qadriyatlar va me'yorlarni faol ravishda o'zida mujassam etgan va jamiyat to'g'risidagi mavjud ma'lumotlarning rivojlanishi va o'zgarishiga turtki beradigan yagona ijtimoiy guruhdir.

“Qiymat” tushunchasi har doim falsafachilar, sotsiologlar, psixologlar, madaniyatshunoslar uchun qiziqish ob'ekti bo'lib kelgan, bu ko'plab qadriyatlar va nazariyalarda o'z aksini topgan. Qadriyatlar va qiymat yo'nalishlarini o'rganishning klassik va zamonaviy sotsiologik, falsafiy va ijtimoiy-psixologik tushunchalarini tahlil qilish ushbu tushunchalarni izohlashda ko'plab yondashuvlarni aniqlashga imkon beradi. Shu bilan birga, zamonaviy ijtimoiy-tarixiy sharoitda tahlil markazining o'ziga xos xususiyatlaridan qat'iy nazar, ijtimoiy qadriyatlar individual strategiya va ijtimoiy ongning muhim tarkibiy qismlari sifatida o'rganiladi, hayot strategiyasini va ularni amalga oshirishning asosiy vositalariga ta'sir qiladi, ijtimoiy xatti-harakatlarni tartibga soladi va ijtimoiy aktyorlar o'zaro ta'sirining xususiyatini belgilaydi.

Qiymatga yo'naltirish muammolari inson va jamiyatni o'rganishda ishtirok etadigan fanlar uchun eng muhimdir. Bu, birinchi navbatda, qadriyatlar shaxs uchun ham, har qanday ijtimoiy guruh, millat va umuman insoniyat uchun ham yaxlit asos bo'lib xizmat qilishi bilan bog'liqdir.

Qadriyatlar - bu haqiqatni idrok etishda ustuvorliklarni belgilovchi, hayotning barcha sohalarida o'zlarining xatti-harakatlariga yo'naltirilgan va ko'p jihatdan jamiyatning “turmush tarzini” shakllantiradigan eng muhim maqsadlar va xulq-atvor normalari to'g'risidagi odamlarning umumlashtirilgan ifodasidir. Konsentrlangan shaklda dominant qadriyatlar tizimi yoki to'plami ma'lum bir jamiyatning madaniyati va tarixiy tajribasining xususiyatlarini aks ettiradi.

Qiymatga yo'naltirilganlikni ijtimoiy vaziyatdagi shaxsiy va guruh idrokiga, munosabatiga va xatti-harakatlariga muntazamlikni kiritadigan tamoyillar sifatida ko'rsatish mumkin. Bular ijtimoiy intensivlikning turli shakllariga kirgan shaxslar kundalik hayotlarida yo'naltirilgan hayotiy ma'nolar, shaxslarning atrofdagi voqelikka munosabatini va ijtimoiy xatti-harakatlarning asosiy modellarini aniqlaydigan maqsadlardir.

Qiymat yo'nalishlari doimiy emas, ammo ularning barqarorligi dinamikdir. Jamiyatning barqaror shakllanish davrida ham uzoq vaqt davom etgan o'zgarishlarga qaramay, qiymat yo'nalishlari mavjud. Ularning an'anaviy poydevorlari inqilobiy

o'zgarishining davrida qadriyat yo'nalishlari tubdan o'zgarib ketadi va bunday davrlarda ko'pincha ularni o'zgartirish jarayonini boshqarib bo'lmaydi.

Zamonaviy jamiyatlar tub siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, hayot uchun mutlaqo yangi iqtisodiy sharoitlarni yaratish, bozorga yo'naltirilgan yangi ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish bilan ajralib turadi. Jamiyatning tarkibi va uning ko'p a'zolarining ijtimoiy holati sifat jihatidan o'zgaradi. Ijtimoiy tengsizlik va mulkiy nomutanosiblik, qutblangan ijtimoiy-iqtisodiy guruhlarining paydo bo'lishi, turli mezonlar (belgilar) bo'yicha jamiyatning bo'linishi uning rivojlanishidagi muhim vazifalardan biri bo'ladi. Jamiyatda ijtimoiy tuzilishning farqlanishi bilan turli xil ijtimoiy guruhlar va umuman jamiyatning qiymat o'zgarishi yuz beradi. Bularning barchasi ijtimoiy qadriyatlarning o'zgarishiga, yangi shaxsiy qadriyatlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi, bu yoshlarning qadriyatlar tizimiga ega bo'lmagan ijtimoiy guruh sifatida qarashlari tizimida ko'proq namoyon bo'ladi.

Yoshlik har qanday jamiyatning muhim strategik manbalaridan biri bo'lib, iqtisodiyot, madaniyat, siyosat va boshqa sohalarni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bugungi kunda yoshlarning funktsional roli ijtimoiy tizim hayotini doimiy ravishda yangilab turadi. Chunki, uning shakllanish jarayonida u qadriyatlar va me'yorlarni faol o'zlashtiradi, ijtimoiy rag'batlantirishga, o'zgarishlarga javob beradi va ko'pincha jamiyat rivojiga turtki beradi.

Bozorga o'tish, iqtisodiy faoliyat qiymatining o'sishi muqarrar ravishda yoshlar muhitida boyluk, hokimiyat, obro'-e'tibor, ijtimoiy yutuqlarning qadriyatlarini egallab olishga, shuningdek otalar avlodida bunday bo'ysunishni tushunmaslikga olib keldi. Bugungi kunda otalar qadriyatlari yoshlar uchun endi ahamiyatli emas: ularning sevimli ishiga xizmat qilish, fidoyilik, o'zini o'zi tarbiyalash, muloyimlik, adolatdan ustunlik. Zamonaviy yoshlarning xulq-atvori ba'zan virtualizatsiya, ya'ni sun'iy inshootlar olamiga o'z-o'zidan kirib boradigan har qanday ijtimoiy o'zgarishlarga moslashish qobiliyatidan dalolat beradi va bu jarayonning tashqi namoyishi sifatida ommaviy axborot vositalari va reklamalarga bo'ysunish hisoblanadi. Albatta, avlodlar o'rtasidagi ba'zi qarama-qarshiliklar tabiiydir, chunki bu holat asosan yosh farqlari bilan bog'liq. Yoshlar har doim ajralib turishni xohlashadi va buni tashqi xususiyatlar, masalan, moda, jargon, submadaniyat va boshqalar yordamida namoyish etadilar. Yoshlar yangilik va yorqinlikni ko'proq qadrlashadi, keksa odamlar an'analar va isbotlarni (daxlsizlik) qadrlashadi. Shuningdek, o'ziga xos xususiyatlar va nomuvofiqliklar ijtimoiylashuv davrida shaxs madaniy muhitning o'ziga xos xususiyati bilan izohlanadi; ularning ba'zilar makro-ijtimoiy, hududiy, tarixiy jarayonlarga bog'liq.

Bunday sharoitlarni hisobga olgan holda, bugungi kunda jamiyatda avlodlarning tizimli birligi, avlod tizimiga kirgan yoshlar va uning asosiy muammolari muammolari kerak. Buning uchun yosh va katta yoshli avlod o'rtasidagi birdamlik va hamjihatlikning o'ziga xos chiziqlarini (chegaralarini) topish kerak, ular orqali turli yosh guruhlarining muvofiqlashtirilgan ulanishi, shuningdek, yoshlarning ijtimoiy voqelikka (hayotga) moslashuvi amalga oshiriladi.

Yosh avlod qadriyatlarini shakllantirish jarayoni haqida gapirganda, yoshlarning ijtimoiy tajribani o'zlashtirish natijalariga ta'sir ko'rsatadigan ko'pgina holatlar va

omillarni hisobga olish muhimdir. Yoshlarning qadriyat yo'nalishini shakllantirish u faoliyat yuritayotgan ijtimoiy-madaniy muhit ta'siri ostida amalga oshiriladi. Yoshlarning dunyoqarashi va qadriyatlarini shakllantirishdagi ijtimoiy-madaniy omillar oilani, jamiyatning madaniy sohasini, ta'lim tizimini, mamlakatda hukmron bo'lgan mafkurani, ommaviy axborot vositalarini, dini va reklamani o'z ichiga oladi.

Oila - bu eng muhim ijtimoiy institut bo'lib, shaxs va jamiyatning o'zaro shartlilikini, ularning ehtiyojlari va yo'nalishlari muhimligini birlashtirish va belgilashni ta'minlaydi. Oilaning muhim funksiyalaridan biri pedagogik bo'lib, u bolalarga va oiladagi munosabatlarning butun tizimiga yo'naltirilgan bo'lib, ayrimlarini rag'batlantiradi va boshqa xatti-harakatlarga xalaqit beradi. Ko'pincha ota-onalar bu shaklni anglay olmaydilar va o'spirinlarni asosiy axloqiy qadriyatlar va me'yorlar, ma'naviy ehtiyojlar, qiziqishlar, moyilliklarining umumiyliги asosida tarbiyalaydilar.

Oilada hukmron bo'lgan axloqiy (psixologik) muhit har doim yosh shaxsning shakllanishiga (ijtimoiylashuviga) ta'sir qiladi. Oiladagi vaziyat ota-onalarning madaniyati, ma'rifati, tarbiyasi, ularning kasbi, xulq-atvor me'yorlari va yo'nalishlari bilan to'liq bog'liqdir. Faqatgina ota-onalar tomonidan yo'naltirilgan va ular tomonidan bolalar bilan doimiy aloqada bo'lgan ma'naviy faoliyat, ularning ma'naviy taraqqiyotining muhim natijalarini (mevalarini) taxmin qilish imkonini beradi. Bu erda nafaqat sotsializatsiya qilinadigan shaxsning me'yorlari, qadriyatlari, bilimlarini faol va tanlab tarbiyalash, balki qobiliyatlarni rivojlantirish, bola har kuni duch keladigan turli vaziyatlarda chuqur va puxta harakat qilish istagini uyg'otish muhimdir.

Ijtimoiy institutlar orasida yoshlarning qadriyatlarini shakllantirishning asosi ta'lim tizimidir. Ta'lim o'zining ijtimoiylashuv funksiyasini bajarib, shaxsni jamiyatdagi hayotga tanishtiradi, unga qadriyatlar, bilimlar va ko'nikmalar tizimini berib, shu bilan jamoat hayotiga qo'shilishda yordam beradi.

Yoshlarning qadriyatlarini shakllantirishning samarali omillaridan biri ijtimoiy institutlar tizimi orqali ma'lum bir mafkuraning tarqalishi hisoblanadi. Mafkura - bu bir vaqtning o'zida ma'naviy hayotning ongli ravishda belgilangan shakli vazifasini bajaradigan ijtimoiy ong shakllari tizimidir. Mafkura ijtimoiy voqelikning muhim tomonlarini aniq tarixiy tizimli aks ettiradi va milliy, sinf yoki guruh ongi va o'z-o'zini anglashning bir shakli, qabul qilingan qadriyatlar tizimi bo'lib, unda millat, sinf, guruhning muayyan fundamental manfaatlari boshqa xalqlar, sinflar, davlatlar va boshqa xalqlarga nisbatan turli pozitsiyalarni egallaydi.

Jamiyat o'z a'zolarining ijtimoiy ahamiyatli qadriyatlari tizimini shakllantirishga imkon beradigan poydevor bo'lib, ya'ni jamiyat barqarorligining kafolati hisoblanadi.

Ijtimoiy o'zgarishlarning hozirgi bosqichida ommaviy axborot vositalarining o'rnini kattadir. Kommunikativ jarayonlar zamonaviy jamiyat evolyutsiyasini aniq belgilab beradi. Ommaviy axborot vositalari ta'siri ostida yoshlarda axborotni tushunish va qayta ishlash, shuningdek, ijtimoiy-madaniy stereotiplarni yaratish

qobiliyatini belgilovchi axborot madaniyatini shakllantirish bilan bog'liq muhim o'zgarishlar ro'y bermoqda.

Shaxslarga o'zlashtirish uchun ishlab chiqilgan aksiologik, xulq-atvorli, kontseptual modellar taklif qilinadi, ular jamiyatning qadriyatlarini ketma-ket o'zgartiradi. Ommaviy axborot vositalarining yoshlarga ta'sir ko'rsatishi uchun muhim imkoniyatlar ularning mohiyati axborot, ta'lim, menejmentga bo'lgan taklifdan tortib, psixologik bosimning barcha spektrini qamrab olishi bilan belgilanadi. Agar manipulyator va "donor" (idrok etuvchi) ning tasavvurlari keng tarqalgan bo'lsa, bosimning eng yuqori darajasiga erishiladi va ommaviy axborot vositalaridan olingan bilimlar har xil bo'lganligi sababli, qabul qiluvchi bilan umumiylikni o'rnatish ehtimolini oshiradi.

Ijtimoiy reproduksiya maqsadida ijobiy yo'nalishlarni shakllantirish va yoshlarning innovatsion tadbirkorlik zaxirasidan foydalanish faqat bu jarayonda jamiyat va davlatning faol ishtirokida barqaror bo'ladi. Ijtimoiylashtirish institutlarini takomillashtirish va yosh avlod shakllanishiga ularning muvofiqlashtirilgan va samarali ta'siriga erishish uchun yoshlar faoliyat ko'rsatadigan ijtimoiy-madaniy muhitning dinamik muvozanatini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib, zamonaviy yoshlarning aksiologik tizimidagi salbiy o'zgarishlarni engib o'tishi, madaniyat va ijtimoiy haqiqat o'rtasidagi birdamlikni shakllantirish zarur. Boshqacha qilib aytganda, o'tmish va zamonaviy bozor munosabatlari qoldiqlari, turli xil ijtimoiy rollarda, kuchli qutblanish va birlik, hamjihatlik, vatanparvarlik tamoyillariga asoslangan mutlaqo boshqacha mentalitet hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti ba'zi qadriyatlarni boshqalar tomonidan antagonistik ravishda siqib chiqarishi bilan emas, balki ijobiy xususiyatlarni birlashtirish orqali ularning ekzistensial (progressiv) qo'shilishi bilan ta'minlanishi kerak. Ushbu jihatda qadriyatlar birlashtiruvchi printsip sifatida taqdim etiladi. Ular shaxslarning ehtiyojlari ta'siri ostida shakllangan qadriyat ustuvorliklarini, shuningdek, o'tgan avlodlarning yutuqlarini umumlashtiradi.

8-MAVZU: YOSHLARNING DAVLAT TIZIMIDA TUTGAN O'RNI VA ULARNING SIYOSIY HAYOTDAGI ISHTIROKI

REJA:

1. Yoshlarni davlatning ijtimoiy-siyosiy hayotida ishtiroki.
2. Davlatning qonun chiqaruvchi yoshlarning faoliyati.
3. Xorijiy davlatlar yoshlar tashkilotlarining ijtimoiy-siyosiy xayotdagi faoliyati.

"Yoshlarga mahalliy, milliy va global darajadagi qarorlarni qabul qilishda faol ishtirok etish imkoniyatini berish kerak."

Pan Gi Mun
(2007 yil 1 yanvardan-2016 yil 31 dekabrgacha
BMT Bosh kotibi)

Davlatning ijtimoiy-siyosiy rivojlanishi sharoitida yoshlarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi faol ishtiroki masalasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Umumiy ijtimoiy tajribani o'zlashtirgan holda, yosh avlod har doim yangi narsalarni olib keladi. Biroq, barcha o'zgarishlar ijtimoiy taraqqiyotga hissa qo'shmaydi, faqat

jamiyatni izchil yangilashga qaratilgan va qaytarib bo'lmaydigan xususiyatga ega bo'lgan narsalargina ijtimoiy jarayonga rivojlanish xarakterini beradi.

Yoshlik - bu ijtimoiy-psixologik, yosh, iqtisodiy xususiyatlar asosida shaxslarni birlashtiradigan katta ijtimoiy-demografik guruh hisoblanadi. Sotsiologik nuqtai nazardan, yoshlik o'z-o'zini anglash, barqaror qadriyatlar tizimi, shuningdek ijtimoiy mavqeini shakllantirish davri bo'lib, yoshlar jamiyatning eng qimmatli va shu bilan birga eng muammoli qismidir. Yosh avlodning qadr-qimmatini shundan iboratki, uning vakillari, qoida tariqasida, qat'iyatlilik, katta miqdordagi ma'lumotlarni o'zlashtirish qobiliyati, o'ziga xoslik va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega. Biroq, ushbu afzalliklar jamiyatda yoshlarning hayotga tatbiq etilishi va mavjud bo'lishidagi ba'zi muammolarni keltirib chiqaradi. Shunday qilib, fikrlashning tanqidiyligi ko'pincha haqiqatni izlashga emas, balki jamiyatning boshqa a'zolariga yo'naltiradigan mavjud me'yorlar va aqidalarni inkor etishga qaratilgan. Zamonaviy yoshlar o'zlaridan oldingi avlodlarda bo'lmagan yangi salbiy fazilatlar bilan ajralib turadi, xususan, tashqi dunyodan ajralib qolish, ishlashni xohlamaslik va ortda qolgan beparvolik va boshqalar. Biroq, yosh avlod jamiyatdagi o'zgarishlar uchun strategik manba ekanligini inkor etib bo'lmaydi. Shu sababli, muvaffaqiyatli jamiyatni shakllantirish yoshlarning qaysi fuqarolik pozitsiyasini tanlashiga bog'liq.

Bugungi kunda yoshlarning ijtimoiy-siyosiy tadbirlarda ishtirok etishining past darajasi muammosi shundaki, na davlat, na jamiyatning katta qismi uning boshqaradigan resursning tegishli qismini yoshlar bilan bo'lishishga amaliy tayyor emas. Hukumat qarorlarini ishlab chiqishda, ijtimoiy ahamiyatli ijtimoiy harakatlarni birgalikda shakllantirishda va ularning natijalari uchun javobgarlikni bo'lishishda yoshlarni jalb qilishning samarali mexanizmlari mavjud emas. Bu yoshlar orasida beparvolikning kuchayishiga olib keladi, ular siyosatda qatnashishga intilmaydi, adolatli saylovlar o'tkazilishiga ishonmaydi va bugungi hokimiyatni ularning vakolati deb hisoblamaydi. Ammo yoshlarning fuqarolik o'ziga xosligini rivojlantirishdagi eng jiddiy muammolardan biri bu yoshlarning huquqiy va inson huquqlari madaniyatining yo'qligidir. Jamiyat va davlatni kelajakda boshqarish yoshlarning huquqiy ongi darajasiga bog'liq.

Yoshlar ishtirokining an'anaviy shakllari tobora axborot jamiyatining yangi voqeliklariga zid bo'lib bormoqda. Yoshlar harakatchan, ular tezda yangi axborot texnologiyalarini o'rganadilar va ulardan hayotlarida foydalanadilar. Yoshlar ko'p vaqtlarini internet tarmoqlarida o'tkazadilar. Yoshlarning virtual muloqotlari haqiqiy hayotdagi muloqotdan ko'ra ko'proq kuchaymoqda. Kuchli tuzilmalar va yoshlar bilan ishlaydigan jamoat tashkilotlari bu o'zgarishlarga hali javob bera olishmadi. Ular yaratadigan internet-resurslar yoshlar orasida mashhur bo'lgan chat xonalari va forumlarga tashriflar soni bilan taqqoslanmaydi. Shu bilan birga, ushbu manbalarning samaradorligi va ahamiyati juda past hisoblanadi. Natijada, yoshlar auditoriyasi bilan o'zaro munosabatlarning eng muhim kanalidan foydalanilmaydi.

Muammo nafaqat hokimiyat idoralariga, balki yoshlar tashkilotlari, yoshlar markazlari va yoshlarning ishtirokini rivojlantirishni ta'minlashga qaratilgan boshqa tuzilmalarga ham tegishlidir. Yoshlar bilan to'g'ridan-to'g'ri axborot aloqasi kanallarining yo'qligi ularning ijtimoiy faoliyatning turli shakllariga qo'shilish imkoniyatini sezilarli darajada kamaytiradi. Yoshlar hayotning turli sohalarida

mahalliy va mintaqaviy darajada ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirishi zarur. Bu ma'lumotlarga kirish, qarorlarni qabul qilishda ishtirok etish, o'z loyihalari va tashabbuslarini amalga oshirish uchun yordam izlash, yoshlar NNTlari, ijtimoiy xizmatlar va boshqa tuzilmalar xizmatlaridan foydalanish kabi masalalarga taalluqlidir.

Biz yoshlarning "elektron ishtiroki" ni rivojlantirish, shu jumladan yoshlar tashkilotlari tomonidan yoshlarni o'z dasturlariga jalb qilishda axborot texnologiyalaridan foydalanish va axborot texnologiyalariga asoslangan yoshlarning jamoat hayotida ishtirok etish darajasini monitoring qilish tizimini yaratish haqida bormoqda. Bugungi kunda yoshlar siyosati, ularning individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va shablon, standart va qoidalarga muvofiq uning shaxsini shakllantirishga intilmasa, samarali bo'lmaydi mumkin. Bu insonning tanlovini osonlashtiradi, axborot va resurs bilan ta'minlaydi, nafaqat uni tarbiyalaydi, balki yoshlar tashkilotlarining tashabbuslarini rag'batlantiradi. Shuning uchun zamonaviy yoshlar siyosati moslashuvchan bo'lishi va markazlashtirilgan davlat tarkibiy qismi va markazlashtirilmagan jamoatchilikni birlashtirishi kerak.

Mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosati sohasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. O'tgan vaqt ichida, yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, mamlakatimiz istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalash borasida alohida tizim yaratildi.

Jahondagi globallashtirish jarayonlari, innovatsion jamiyatga bo'lgan ehtiyoj, fan-texnika taraqqiyoti yoshlar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratishi bilan bir qatorda, ularning oldiga tezkor qarorlar qabul qilish, innovatsion tafakkurni shakllantirish, intellektual salohiyatni oshirish kabi ko'plab talablarni qo'ymoqda.

Shuningdek, mamlakatimizda yosh avlod vakillarini har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni davlat va jamiyatni boshqarish ishlariga keng jalb etish, tashabbuslarini yetarli darajada qo'llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslarni, iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

9-MAVZU: SHAXSNING IJTIMOIYLASHUVI: ME'YOR VA OG'ISH

Reja:

1. Sotsializatsiyaning mohiyati va tuzilishi
2. Yoshlarning ijtimoiylashuvining xususiyatlari
3. Ijtimoiylashuv buzilishlari. Yoshlar muhitidagi og'ishlar

Har bir inson biosotsial mavjudotdir: chunki u tirik tabiatning elementi bo'lib, atrofdagi tabiiy dunyodan sezilarli darajada farq qiladi. Biologik komponent genetik jihatdan insonga xosdir, shu sababdan, u "homo sapiens" turining vakili hisoblanadi. Biologik tabiat insonni, boshqa tirik organizmlar singari, fiziologik (birlamchi) ehtiyojlarni qondirish va jismoniy omon qolish zarurati bilan bog'liq ko'plab muammolarni hal qilishga majbur qiladi. Shu bilan birga, odam yovvoyi tabiatning boshqa vakillaridan farqli o'laroq, qondirish uchun yuqori darajadagi (ikkilamchi) ehtiyojlarga ega bo'lib, u o'zining ijtimoiy tarkibiy qismiga asoslanib yashashning o'ziga xos shakllari va vositalarini yaratadi va qo'llaydi.

Biologik komponentdan farqli o'laroq, ijtimoiy komponent insonga boshidanoq xos emas, u unda maxsus yaratilgan bo'lishi kerak. Insonga til, savodxonlik, kasb-hunar, xulq-atvor normalari, uni baholash mezonlari va hokazolarni berish kerak. Buning uchun jamiyatda insonni "insonlashtiruvga" ta'sir ko'rsatadigan maxsus jarayonlar shakllanadi va rivojlanadi. Bu jarayonlardan biri sotsializatsiya bo'lib, uning davomida inson biologik mavjudotdan ijtimoiy mavjudotga aylanadi. Ijtimoiylashtirish insonning ikkinchi, g'ayritabiiy mohiyati, ya'ni sotsializatsiyaning genetik merosi rolini o'ynaydi.

"Ijtimoiylashtirish" tushunchasining ilk bor fanda 1930-yillardan boshlab qo'llanila boshlandi. XX asr "inson – madaniyat" munosabatlariga qiziqish ortishi, shuningdek, bolalar ta'limi amaliyoti va jamiyat talablari o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni tizimli o'rganishning boshlanishi munosabati bilan ijtimoiylashtirish jarayonining paydo bo'lishi tarixan jamiyatning tabaqalanishi, muayyan avlod guruhlari (qariyalar va yoshlar) taqsimoti, yosh avlodning doimiy o'zgarib turadigan ijtimoiy munosabatlarga moslashish zarurati va ijtimoiy tajribani o'tkazish bilan bog'liq. Sotsializatsiyaning shakllanishiga quyidagi holatlar yordam berdi:

- inson ijtimoiy mavjudot bo'lib, u o'z turi bilan birgalikda yashaydi va boshqa individlar bilan o'zaro munosabatda bo'lish orqali o'z ehtiyojlarini amalga oshiradi;

- inson tafakkur qiluvchi mavjudot, u aqliy vositalar va tilni rivojlantirish orqali ijtimoiy tajribani uzatadi va takomillashtiradi;

- inson ruhiy mavjudot bo'lib, u o'z harakatlarini "mumkin" va "kerakli" stereotiplariga ko'ra cheklaydi;

- inson ijodkor mavjudot bo'lib, u o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish uchun ijtimoiy qadriyatlarni qayta ko'rib chiqadi, uyushmalarning yangi shakllarini yaratadi.

Ijtimoiy jarayon sifatida sotsializatsiya rivojlanishning bir necha bosqichlarini bosib o'tdi. Dastlab u yosh avlodni mehnatga jalb qilish, muayyan ko'nikma va malakalarni shakllantirish orqali ularni jamiyat hayotiga tayyorlash (moslashtirish) bo'yicha stixiyali faoliyatda namoyon bo'ldi. Vaqt o'tishi bilan sotsializatsiya nafaqat mehnat jamoasida faoliyat shakllari, xatti-harakatlari va modellarini shakllantirishni, balki avlodlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir usullarini, shuningdek shaxsning rol qobiliyati jinsi, yoshi va ijtimoiy xususiyatlariga bog'liq bo'lgan maqom va rol pozitsiyalarini ham o'z ichiga qamrab oldi.

Mehnat va hayotiy funksiyalarni rivojlantirishda sotsializatsiya shaxsning ma'lum bir faoliyat turiga moslashishiga, uni mustaqil ravishda amalga oshirish ko'nikmalarini rivojlantirishga, sub'ekt pozitsiyasining to'liqligini va ushbu qismdagi natija uchun javobgarlikni olishga yordam beradi. Ijtimoiylashtirish jarayonida shaxs, **bir tomondan**, mehnat faoliyatini samarali amalga oshirish uchun o'zi uchun zarur bo'lgan ma'lum bilim va ko'nikmalar majmuini egallaydi; **ikkinchi tomondan**, ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatda bo'lish uchun jamoa hayotida faol ishtirok etish.

Jamiyat uchun sotsializatsiya jarayonining roli va ahamiyati shundan iboratki, u o'zining yaxlitligini saqlashga intilib, uning barcha vakillari uchun majburiy bo'lgan muayyan ijtimoiy normalar va xatti-harakatlar qoidalarini ishlab chiqadi. Shaxs uchun sotsializatsiyaning o'zni va ahamiyati jamiyatning to'la huquqli vakili bo'lishni

orzu qilgan holda, u ko'rsatilgan ijtimoiy normalar va xatti-harakatlar qoidalarini o'rganishi kerakligi bilan belgilanadi. Sotsializatsiya shaxsning ma'lum ijtimoiy sharoitlarga moslashishiga va o'rganilgan ijtimoiy qoidalar, an'analar va me'yorlar asosida ijtimoiy takror ishlab chiqarish tizimiga integratsiyalashuviga yordam beradi. Yoshlarni tayyorlash ijtimoiy munosabatlar tizimiga integratsiyalashuvi, sotsializatsiya jarayonidan tashqarida yosh avlodning ijtimoiy salohiyatini shakllantirish va rivojlantirish mumkin emas.

Shunday qilib, sotsializatsiya ikki tomonlama jarayon bo'lib, shaxs o'z hayoti davomida ijtimoiy normalarni, madaniy qadriyatlarni jamiyat a'zolariga uzatadi va shaxsning ushbu jamiyatda mehnat qilishiga imkon beradigan xatti-harakatlar modellarini o'rganadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, sotsializatsiya jarayonining mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- shaxsning o'zi va boshqa odamlar bilan munosabatlar usullarini bilish;
- ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish;
- jamiyat tuzilishi va alohida ijtimoiy institutlarning ahamiyati haqidagi bilimlarni o'zlashtirish;
- fan va ijtimoiy sohalarda amaliy faoliyat ko'nikmalarini egallash;
- o'z qadriyat yo'nalishlari va munosabatlari tizimi bo'yicha olingan bilimlar asosida rivojlantirish;
- muayyan ijtimoiy pozitsiyalarni egallash, tegishli ijtimoiy normalar va rollarni ichkilashtirish;
- shaxsni etuk ijtimoiylashgan shaxs sifatida faol ijodiy faoliyatga kiritish.

Jarayon sifatida ijtimoiylashuv ochiq va yashirin bo'lishi mumkin. Ijtimoiylashuvning ochiq tabiati jamiyatning bir qismiga va uning tarkibiy qismlariga muayyan shaxsga ta'sir qilish maqsadlarini aniq tushunish bilan bog'liq. Shunga asoslanib, ochiq sotsializatsiya - bu turli ijtimoiy institutlar, tashkilotlar va jamoalar tomonidan ishlab chiqariladigan shakllanayotgan shaxsga to'g'ridan-to'g'ri maqsadli ta'sir qiladi. Ijtimoiylashuvning yashirin (latent) tabiati sotsializatsiya jarayonining muvaffaqiyatini, shuningdek uning yakuniy natijasini belgilovchi mafkuraviy, axloqiy, estetik va boshqa tamoyillar, ideallar, talablar va me'yorlar bilan bog'liq. Shunga asoslanib, yashirin sotsializatsiya sotsializatsiya jarayonini bilvosita boshqaradigan shart-sharoitlar va omillarning harakatidir.

Sotsializatsiya ma'lum bir tuzilishga ega bo'lib, uning asosiy elementlari sotsializatsiya bosqichlari, agentlari, mexanizmlari va shartlarini belgilab beradi.

Ko'pgina tadqiqotchilar ikkita asosiy bosqichni - birlamchi va ikkilamchi sotsializatsiyani ajratib ko'rsatishadi. Shu bilan birga, ba'zi tadqiqotchilar shaxsning dominant faoliyat turini sotsializatsiya bosqichlarini ajratish uchun asos deb hisoblashadi. Ularning fikricha, birlamchi (mehnatdan oldingi) ijtimoiylashuv shaxsning bolalik, yoshlik va yoshlik davrlarini qamrab oladi va uning ta'lim olish jarayonida (oila va ta'lim muassasalarida) amalga oshiriladi; ikkilamchi (mehnat) sotsializatsiya esa, shaxsning yoshlik, yoshlik, kamolot va qarilik bosqichlarini va uning mehnat faoliyati jarayonini (mehnat kollektivi doirasini) qamrab oladi. Boshqa tadqiqotchilar ma'lum bir ijtimoiy institutning sotsializatsiya qiluvchi shaxsga ta'sirining ustunligini birlamchi va ikkilamchi sotsializatsiyani farqlash uchun asos

deb bilishadi. Ularning fikriga ko'ra, birlamchi sotsializatsiya oila sotsializatsiyaning asosiy instituti bo'lishni to'xtatganda tugaydi va sotsializatsiyaning asosiy funksiyalari ta'lim tizimiga, mehnat jamoalariga o'tkaziladi. Ayrim hollarda sotsializatsiya jarayoni uch bosqichga bo'linadi:

- oilada bolaning ijtimoiylashuvi;
- bolalar, o'smirlar, yigitlar va yoshlarni ta'lim sharoitida ijtimoiylashtirish muassasalari;
- mehnat jamoasi sharoitida yanada sotsializatsiya.

Ijtimoiylashgan, ma'lum ijtimoiy xususiyatlarga ega bo'lgan va ularni o'z hayoti davomida amalga oshirgan har bir shaxs, u yoki bu tarzda o'zgarish va rivojlanishda davom etadi. Demak, sotsializatsiya individning hayot siklining qaysidir bosqichida tugamaydi, balki butun hayoti davomida davom etadi. Agar birlamchi sotsializatsiya jarayonida, asosan, shaxs o'qitiladigan va tarbiyalanadigan jamiyat, muassasa va tashkilotlarga tegishli bo'lsa, ikkilamchi sotsializatsiya jarayonida shaxsning faoliyati jamiyat faoliyati bilan bog'liq bo'lib, u faol shaxs sifatida harakat qiladi.

Ijtimoiylashuv jarayonining qonuniyligi - bu jarayonda shaxsning o'zi rolining oshirishidan iborat. Agar birlamchi sotsializatsiya bosqichida shaxs sotsializatsiya ob'ekti sifatida harakat qilsa, ikkilamchi sotsializatsiya bosqichida u ko'proq darajada ushbu jarayonning sub'ektiga aylanadi. Aytish mumkinki, shaxs o'zining uzoq rivojlanish davrini tugatgandan so'ng, u ijtimoiy tuzilishda ma'lum pozitsiyalarda mustahkamlanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ba'zi hollarda shaxsning o'zi va asosiy ijtimoiy institutlar tomonidan boshlangan qayta ijtimoiylashtirish (qayta sotsializatsiya) zarurati paydo bo'lishi mumkin.

Birinchidan, bunday vaziyatlar shaxsning vertikal va gorizontaal ijtimoiy harakatlarini yuzaga keltiradi, bu uning faoliyatini ob'ektiv shartlarini o'zgartirishga olib keladi, uning ijtimoiy mavqeini, jamiyatda o'ynaydigan ijtimoiy rollarning mazmuni va tuzilishini o'zgartiradi. Eski ijtimoiy rollarni rad etish va yangilarini ishlab chiqish asos bo'ladi. Bularning barchasi insonning ma'lum o'zgarishlariga olib keladi, uning shaxsiyatida, o'ziga xosligida iz qoldiradi, pozitsiyalar, maqomlar va bajariladigan rollar tuzilishining o'zgarishi bilan birga keladi. Shaxsning boshqa odamlar bilan munosabatlari, aloqalari va bog'liqliklarining yangi tuzilishi shakllanadi, faoliyatning yangi shakllari, muloqot va boshqalar o'zlashtiriladi.

Ikkinchidan, shaxsni qayta sotsializatsiya qilish zarurati katta ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy yoki ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, bu odamlarning etarlicha keng ommasini, turli ijtimoiy guruhlar vakillarini qamrab oladi. Bunday qayta ijtimoiylashuvga ko'plab misollar keltirish mumkin: huquq, madaniyat, iqtisod va boshqa sohalardagi islohotlar.

Uchinchidan, agar ilgari ma'lum bir jamiyatning huquqiy, axloqiy yoki boshqa me'yorlarini buzgan shaxs jamiyatdan ajratilgan bo'lsa, resotsializatsiya² zarurati dolzarblashadi. Oddiy misol – sotsializatsiya ozodlikdan mahrum qilish joylaridan qaytgan shaxslarning qayta ijtimoiylashtirish shaklida namoyon bo'ladi.

Sotsializatsiya agenti sifatida ijtimoiylashtiruvchi shaxsga maqsadli bevosita

² Resotsializatsiya (lot. re (takroriy, yangilangan harakat) + lot. socialis (ommaviy)) - insonning yangi jamiyatdagi hayotga moslashishi.

ta'sir ko'rsatadigan shaxs, ijtimoiy guruh, tashkilot, ijtimoiy institut yoki umuman jamiyat ko'rib chiqiladi. Ijtimoiylashuv agenti tushunchasi shaxsning haqiqiy munosabatlarini (tasodifiy yoki barqaror, vaqtinchalik yoki doimiy) qo'llab-quvvatlaydigan guruhlar, tashkilotlar yoki muassasalar uchun ham, shaxsning yo'nalishini belgilaydigan ba'zi ramziy shakllanishlar uchun ham qonuniydir. Masalan: mifologik qahramonlar, butlar, ideallar, mos yozuvlar guruhlari.

Bundan tashqari, sotsializatsiya agenti tushunchasi jamiyatning ba'zi "personallashtirgan" kuchlarini, masalan, ommaviy axborot vositalariga ta'sir qilishning aniq yo'nalishini belgilash uchun qo'llaniladi.

Sotsializatsiya mexanizmi shaxsning ijtimoiy tajribani o'zlashtirish usullarini o'zida aks ettiradi. Shundan kelib chiqib, sotsializatsiyaning asosiy mexanizmlariga quyidagilar kiradi:

Identifikatsiya - o'zini ijtimoiy muhit vakillari bilan identifikatsiya qilish. Ushbu turdagi sotsializatsiya mexanizmi boshqalarning harakatlarini taqlid qilish, ongli yoki ongsiz ravishda takrorlash jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Aynan shu shaklda shaxs bolalik davrida, shuningdek, sotsializatsiyaning keyingi davrlarining dastlabki bosqichlarida ma'lum talablar, qoidalar va me'yorlarga ega bo'ladi.

Moslashuv - ushbu turdagi sotsializatsiya mexanizmi shaxsning uni o'rab turgan ijtimoiy sharoitlarga, masalan, yangi jamiyat sharoitlariga moslashishini o'z ichiga oladi.

Interiorizatsiya - bu shaxsning o'zi o'rgangan qoidalar, talablar va me'yorlardan xabardorligidir. Bunday holda, o'zlashtirilgan qadriyatlar shaxs ichki dunyosining ajralmas qismiga aylanadi va ularni amaliyotda qo'llash imkoniyati paydo bo'ladi.

Ijtimoiylashuv omillari - deganda jamiyatda mavjud bo'lgan jarayonning borishi va samaradorligiga bilvosita ta'sir ko'rsatadigan tabiiy va ijtimoiy ob'ektlar yoki hodisalarning yig'indisi tushuniladi.

Ijtimoiylashuv omillari ushbu jarayonning yo'nalishini belgilaydi. Ijtimoiylashtirish yo'nalishi - bu ijtimoiylashuvning sub'ekti va ob'ektiga, shuningdek, umumiy ijtimoiy va mahalliy sharoitlarga qarab, samaradorlikni belgilaydigan omil hisoblanadi. Dunyoning ko'zga ko'ringan tadqiqotchilari sotsializatsiya omillarini makro, mezo va mikro darajalarga ajratib ko'rsatishadi:

- sayyoramizning barcha aholisi yoki yirik ijtimoiy guruhlar, masalan, bir mamlakat rezidentlarining ijtimoiylashuviga ta'sir etuvchi makro omillar (kosmos, sayyora, dunyo, mamlakat);

- mezofaktorlar - ham real (xalq, millat, sinf), ham nominal (auditoriya) yirik ijtimoiy guruhlarning ijtimoiylashuvi shartlari;

- mikrofaktorlar - shaxsning ijtimoiylashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadigan hodisalar (oilalar, tengdoshlar guruhi, tashkilot va boshqalar).

10-MAVZU: ZAMONAVIY TALABALIK, ZAMONAVIY PROFESSIONALLIK VA BO'SH VAQT ORIENTATSIYASI

Reja:

1. Ta'lim tizimi: mohiyati, holati, rivojlanish tendentsiyalari
2. Shaxs tarbiyasi va ta'lim
3. Oliy ta'lim tizimi va yoshlar

Ta'limning muayyan faoliyat turi sifatida vujudga kelishi tarixan quyidagi omillar

bilan shartlangan:

birinchidan, ishlab chiqarishning doimiy rivojlanishi va murakkablashishi;

ikkinchidan, yosh avlodning ijtimoiy takror ishlab chiqarish tizimiga integratsiyalashuviga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga bo'lgan ehtiyoj;

uchinchidan, amaliy tajribani tizimlashtirish va uni avloddan-avlodga yetkazish zarurati.

Shaxs hayotining turli bosqichlarida u uchun ta'lim faoliyati har xil ma'noga ega. Ba'zi hollarda ta'lim etakchi rolni (shaxsning bolaligi va yoshligi), boshqalarida bo'ysunuvchi rolni (kasbiy faoliyat), uchinchisida - stimulyator rolini (ma'lum bir natijaga erishish uchun bilimlarni egallash zaruriyati), to'rtinchidan - kompensatorning roli (insonning o'z qobiliyatlarini ochib bera olmasligi). qo'shimcha ma'lumotsiz maqsadlar) o'ynashi mumkin.

Ta'lim faoliyati mehnat faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu munosabatlar oddiy emas. Ba'zi hollarda ta'lim imkoniyatlari amaliy faoliyat ehtiyojlaridan oshib ketishi mumkin, keyin esa ta'limning akademik tabiati, o'z-o'zini rivojlantirish uchun mavjudligi haqida gapiriladi. Boshqa hollarda, ta'lim imkoniyatlari jamiyat ehtiyojlarini qondira olmaydi, keyin uning muvaffaqiyatsizligi haqida munosabat bildiriladi.

Umumiy ma'noda, ta'lim, faoliyat turi sifatida, maxsus ta'lim muassasalarida shaxsni o'qitish orqali tizimlashtirilgan bilim, ko'nikma, qobiliyat va qadriyatlarni o'zlashtirish va uzatishdir. Shu nuqtai nazardan, ta'lim o'ziga xos avtonomiya, ichki qadriyat, o'z-o'zini rivojlantirish, tartibga solish va o'zini - o'zi boshqarish qobiliyatiga ega tizimdir. Ta'lim tizimining asosiy elementlari - ta'lim sub'ektlari (o'qitiladigan), ongni tarbiyalash (intellektual rivojlanish), his-tuyg'ularni tarbiyalash (axloqiy rivojlanish), harakatni tarbiyalash (kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish) dan iborat.

Dunyoning aksariyat mamlakatlarida ta'lim tizimi ko'p bosqichli. Masalan, O'zbekistonda u maktabgacha ta'lim tizimini (bolalar bog'chalari) o'z ichiga oladi; umumta'lim tizimi (boshlang'ich maktab, o'rta maktab, gimnaziyalar, litseylar); kasb-hunar ta'limi tizimi (kasb-hunar maktablari, texnikumlar, kollejlar); oliy ta'lim (institutlar, akademiyalar, universitetlar); oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimi (doktorantura); kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini o'z ichiga oladi.

Sotsiologiya nuqtai nazaridan, ta'lim tizimi bilim va madaniy qadriyatlarni avloddan avlodga o'tkazish uchun zarur bo'lgan resurslar va rollar to'plamini o'z ichiga olgan ijtimoiy institutdir. Shu bilan birga, ta'lim sohasi ta'lim faoliyatining yuqori darajadagi institutsionalizatsiyasi tufayli ijtimoiylashuvning asosiy agentlaridan biri bo'lib, buyurtma shakllari, ijtimoiy ahamiyatga ega standartlar va ko'rsatmalarni shaxsga o'tkazadi. Zamonaviy jamiyat va yoshlarga nisbatan ta'lim tizimi ijtimoiy institut sifatida quyidagi asosiy funktsiyalarni amalga oshiradi:

- ijtimoiylashuv – qadriyatlar, an'analar, hayotiy amaliyotlar, ijtimoiy tajribani uzatish, jamiyat rivojlanishining turli bosqichlarida uning uzluksizligini ta'minlash, ijtimoiy tartibni saqlash;

- tarbiyaviy – yoshlarning keyingi mehnat faoliyati uchun zarur bo'lgan ko'nikma

va kasbiy bilimlarni berish;

- integratsiya – jamiyatni birlashtirish, uning yaxlitligini saqlash. Ushbu funktsiya umumiy qadriyatlar va me'yorlarni ta'lim tizimi orqali o'tkazish orqali ta'minlanadi;

- kompensatsiya - faoliyatning boshqa sohalarida, shu jumladan mehnatda ijtimoiy cheklovlarni qoplash. Bu funktsiya, ayniqsa, mehnat bozorining to'yinganligi, yuqori ishsizlik sharoitida dolzarbdir. Maktabdan keyin yoshlarning uzluksiz ta'lim olishi ijtimoiy ma'qullangan xatti-harakatlarni amalga oshirish usulidir.

Ta'lim tizimi asosiy funktsiyalardan tashqari yana bir qator qo'shimcha funktsiyalarni ham bajaradi. Bular quyidagilardan iborat:

Birinchidan, u ijtimoiy rivojlanish uchun uzoq muddatli resursga aylanadi. Shu bilan birga, rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish faqat ortiqcha ta'lim salohiyati mavjud yuzaga keladi. Amalda bu shuni anglatadiki, barcha ta'lim muassasalari tomonidan tayyorlangan mutaxassislar hududiy mehnat bozori ehtiyojlaridan birmuncha yuqori bo'lishi kerak. Ularning tayyorgarlik darajasi zamonaviy standartlardan oshib ketishi; ta'lim ehtiyojlari esa imkoniyatlardir. Albatta, bu holat davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari uchun ham, kasbiy ta'lim oluvchi har bir shaxs uchun ham bir qator qiyinchiliklar tug'diradi, biroq aholining yuqori kasbiy harakatchanligi va mehnat bozorini samarali tartibga solish sharoitida bu qiyinchiliklarni yengib o'tish mumkin.

Ikkinchidan, ta'lim tizimi rivojlanish istiqbollari va inqiroz tendentsiyalarini bartaraf etish nuqtai nazaridan borgan sari eng samarali ijtimoiy institutga aylanmoqda. Bir tomondan, bu postindustrial, axborot jamiyatida asosiy qiymat manbaiga aylanib borayotgan bilimning alohida maqomi bilan bog'liq. Boshqa tomondan, ta'lim tizimining ortib borayotgan ahamiyati rivojlangan mamlakatlarda milliy boylikning 70-80 foizini tashkil etuvchi, o'z navbatida, ta'limning jadal, oldinda rivojlanishini belgilaydigan "inson kapitali" rolining ortishi bilan belgilanadi.

Barqaror ijtimoiy rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirish va butun jamiyat faoliyati uchun ta'limning alohida o'rni ta'lim tizimini nafaqat uzoq muddatli rivojlanish resursiga, balki milliy manfaatlarni ro'yobga chiqarishning asosiy vositalaridan biriga aylantiradi.

Uchinchidan, barqaror ijtimoiy rivojlanish sharti ijtimoiy ta'minotni ta'minlashdir. Ta'lim tizimining bu roli uning doirasida alohida mamlakatlar va butun insoniyatning mavjudligiga putur etkazadigan xavf va tahdidlarni bashorat qilish va oldini olishning zarur sharti bo'lgan intellektual salohiyatning shakllantirilishi va rivojlanishi bilan belgilanadi.

Bu barcha ijtimoiy funktsiyalarning ta'lim tizimi tomonidan amalga oshirilishi bir qator omillar bilan bog'liq bo'lib, ular orasida eng muhimi jamiyatdagi ta'lim tizimining tabiatidir. Bunga, o'z navbatida, kengroq ijtimoiy kontekstdagi omillar majmui ta'sir qiladi, xususan: davlat tomonidan moliyalashtirish va davlat ta'lim siyosati, turli ijtimoiy guruhlar uchun ta'limning mavjudligi, ta'lim omilining bandlik omillari bilan bog'liqligi va boshqalar.

Zamonaviy jamiyatda ta'limning alohida ahamiyati umrbod ta'lim kontsepsiyasining shakllanishiga olib keldi. Uni qabul qilish, ta'lim jarayoni uzoq vaqtdan beri bo'lgani kabi kasb-hunar egallash bilan tugamaydi, balki o'quv

jarayonida olingan bilim va ko'nikmalar ularni eng yangi ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda doimiy ravishda yangilab borishni taqozo etadi.

Muayyan sharoitlarda ta'lim tizimi nafaqat funktsiyalarni, balki disfunktsiyalarni ham amalga oshiradi, ularga quyidagilar kiradi:

- jamiyatning ijtimoiy tabaqalanishi va parchalanishi. Zamonaviy jamiyatdagi ta'lim tizimi tobora ijtimoiy tengsizlikni davom ettiruvchi omilga aylanib bormoqda. Pullik ta'lim tufayli talabalar tarkibida byudjet o'rinlari, moddiy ta'minlangan yoshlar guruhlari sonining qisqarishi ustuvor ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'rta tabaqali oilalardan bo'lgan odamlar (shu jumladan ziyolilar vakillari) ta'lim jarayonining chekka qismiga tobora ko'proq surilmoqda. Ularning to'lov shartlari yanada qulayroq bo'lgan oliy o'quv yurtlarining sirtqi va kechki bo'limlariga to'plangani bu borada yaqqol dalolat beradi;

- ishsizlikning ortishi. Shunday qilib, ta'lim muassasalari va ularda tahsil olayotgan yoshlarning miqdoriy ko'payishi ma'lum bir bo'sh ish o'rni uchun navbat yuzaga kelgan sharoitlarda ortiqcha ishchi kuchi taklifini shakllantirishga, ish beruvchilar tomonidan ish haqini kamaytirishga yordam beradi;

- mehnat bozorida nomutanosiblikni yaratish. Oxirgi 10 yilda oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari tomonidan iqtisodiyotning real sektori uchun muhandislik-texnik profil bo'yicha mutaxassislar tayyorlash ko'lami sezilarli darajada kamaydi. Boshlang'ich kasb-hunar ta'limi tizimida malakali kadrlar tayyorlash bo'yicha ham vaziyat xuddi shunday2 ko'rinishga ega bo'lmoqda. Ilmiy-tadqiqot va loyihalash muassasalarida ko'proq yosh mutaxassislar yetishmasligi kuzatilmoqda;

- ta'limning yuqori darajasi bilan shakllangan ortib borayotgan talablar, cheklangan ijtimoiy kapital – daromad, malaka, mehnatning ijodiy va erkin tabiati va boshqalar bilan ziddiyatga kelganda, jamoatchilik ongini beqarorlashtirishga olib keladi. Biroq, yoshlarning sifatli ta'lim olish imkoniyatlari jihatidan farqlanishi bugungi kunning haqiqatidir. Ta'lim xizmatlari narxining o'sishi ularni o'rtacha daromadli oilalar farzandlari, hatto qashshoqlik chegarasidan past bo'lganlar uchun ham imkonsiz qiladi. Bu omil asta-sekin ijtimoiy qutblanish va kelajakda ijtimoiy qarama-qarshilik manbalaridan biriga aylanib bormoqda. Bundan tashqari, moliyaviy imkoniyatlar hisobiga va o'z imkoniyatlariga qaramay, rasmiy nufuzli ta'lim olganlar ulushining ortishi davlat va mintaqa elitasining salohiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Zamonaviy sharoitda jahon ta'lim tizimining rivojlanishi quyidagi asosiy tendentsiyalar bilan tavsiflanadi:

- ta'lim fan, siyosat, iqtisod va madaniyat yoshlarning asosiy faoliyatiga aylanadi;
- jahon ta'limi global miqyosdagi integratsiya jarayonlari (axborot, metodologiya, usullar almashinuvi) bilan tavsiflanadi. Bundan tashqari, integratsiya dunyo, uning mavjudligi va tuzilishi haqidagi umumiy qarashlarning rivojlanishida namoyon bo'ladi;

- jahon ta'limi yangi g'oyalar shakllanishining xilma-xilligi bilan tavsiflanadi - rivojlanish birdamligi, ijtimoiy-madaniy bag'rikenglik, ijtimoiy va ekologik fanlarning globallashuvi, xalqaro institutlarda huquq va axloqning institutsional mustahkamlanishi va boshqalar.

Jahon ta'lim tizimining rivojlanishi tendentsiyalaridan kelib chiqib, O'zbekiston ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy g'oyalari ishlab chiqildi va ular quyidagi tamoyillarga asoslanadi: demokratlashtirish, plyuralizm, milliylik va milliy xususiyat, ochiqlik, insonparvarlik, farqlash, rivojlanish xarakteri, uzluksizlik. Yuqoridagilardan kelib chiqib, zamonaviy O'zbekiston ta'limi quyidagi ijobiy choralar bilan tavsiflanadi:

1. Ta'lim dasturlarini amalga oshirishda ta'lim muassasalarining keng vakolatlari, erkinliklari va mustaqilligini belgilab beruvchi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi.

2. O'quv jarayoniga shaxsiy yondashuvni amalga oshirish bo'yicha aniq qadamlar qo'yildi.

3. Umumiy ta'limning o'zgaruvchanligi – yangi o'quv yurtlari – litseylar, gimnaziyalar, o'quv markazlari ko'paydi.

4. Umumta'lim mazmuni boyitildi, o'quv-uslubiy adabiyotlar soni ko'paydi.

5. Butun aholiga nisbatan talabalar ulushi ortdi.

6. Kasb-hunar ta'limining barcha shakllari uchun davlat ta'lim standartlari tasdiqlandi.

7. Oliy ta'lim dasturlarining fundamental tarkibiy qismi mustahkamlanmoqda.

8. Ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish, akkreditatsiya qilish va litsenziyalashning tasdiqlangan tartiblari.

9. Nodavlat ta'lim muassasalari sektori rivojlanmoqda.

Yuqorida ko'rsatilgan choralar Yangi O'zbekistonda kadrlar muammosini hal etish, tayyorlangan kadrlarni jahon ta'lim standartlariga mos kelishi bilan tavsiflanadi. Bu esa, mamlakatda yuzaga kelgan kadrlarga bo'lgan ehtiyojni qondirishning birdan-bir yo'li sifatida ko'rilmogda va ular o'rtasidagi sof raqobat muhitini shakllantirish uchun ham mamlakat ta'lim tizimi muhim ahamiyatga ega ekanligi tajribalarda o'z isbotini topdi.

11-MAVZU: TRANSFORMASİYALASHAYOTGAN JAMIYATDA IJTIMOIY O'G'ISH

Reja:

1. Yoshlarning deviant xulq-atvori
2. Yoshlarning deviant xulq-atvorining shakllari
3. Yoshlarning deviant xulq-atvorining asosiy omillari

Deviant xulq-atvor - deb shaxsning (shaxslar guruhining) ma'lum bir jamiyatda (madaniyat, submadaniyat, guruh) rasmiy ravishda o'rnatilgan yoki amalda o'rnatilgan normalar va kutishlarga mos kelmaydigan harakatlariga aytiladi. Shuning uchun normalarning o'zi og'ishlarni tushunishda boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qiladi - bajarish uchun mos bo'lgan qoidalar, chegaralar, maqbul xatti-harakatlar o'lchovidir. O'z navbatida, ijtimoiy og'ishlar yoki deviatsiya - deb ma'lum bir jamiyatda (madaniyat, guruhda) rasman o'rnatilgan yoki amalda o'rnatilgan normalar va kutishlarga mos kelmaydigan nisbatan ommaviy, statistik barqaror shakllarda (turlarda) ifodalangan ijtimoiy hodisaga aytiladi.

Yoshlarning deviant xulq-atvori har doim qonuniy jamiyat yoki uning guruhlari tomonidan e'tirof etilgan xatti-harakatlar, faoliyat, me'yorlar, xulq-atvor qoidalari, g'oyalar, stereotiplar, kutishlar, munosabatlar, qadriyatlar o'rtasidagi nomuvofiqlik

bilan bog'liqligi e'tirof etiladi. Ijtimoiy me'yorlarning buzilishi ommaviy xarakter, barqarorlik va shunga o'xshash ijtimoiy sharoitlarda keng tarqalganligi bilan tavsiflanadi.

Empirik tarzda ular inson xatti-harakatlari to'plami sifatida qayd etiladi. Klassik sotsiologiyada og'ishning asosiy sabablari: anomiya, normasizlik, ijtimoiy tartibga solish va o'z-o'zini tartibga solishning yo'qligi; maqsadlar va ularga erishish vositalari orasidagi bo'shliq.

Yoshlarning deviant xulq-atvori tushunchasi, shuningdek, ijod (ilmiy, texnik, badiiy va boshqalar) sohasiga oid ijtimoiy ma'qullangan og'ishlarni ("ijobiy og'ishlar") o'z ichiga oladi. Ijodiy og'ishlar ijtimoiy taraqqiyotning manbaidir. Biroq, sotsiologlar yoshlarning deviant xulq-atvorining salbiy ko'rinishlariga ko'proq e'tibor berishadi. Tartibsizlik xarakteridagi salbiy og'ishlar orasida jinoyatchilik, giyohvandlik, korrupsiya, ekstremizm va boshqalar ajralib turadi.

Og'ishlarning bir qismi huquqbuzarlik xarakterini oladi va jinoyiy - huquqbuzarlikka aylanadi. Huquqiy xatti-harakatlarning umumiy qabul qilingan ta'rifi mavjud bo'lmaganda, ikkita yondashuv ajratiladi:

1) huquqbuzarlik - yosh shaxs yoki guruhning jamiyatda qabul qilingan huquqiy va ijtimoiy xarakterdagi huquqiy normalar va umidlarga mos kelmaydigan xatti-harakati;

2) huquqbuzarlik ijtimoiy hodisa sifatida yoshlarning huquqbuzarlik xatti-harakatlari faktlarining ommaviy namoyon bo'lishi bilan bog'liq holda ifodalanadi.

Dastlabki bosqichlarda og'ishlarning sabablarini o'rganar ekan, sotsiologiya yoshlarning og'ishini patologik xatti-harakatlarning bir turi - jismoniy, ruhiy kasallik yoki psixologik buzuqlik natijasi sifatida ko'rib chiqdi. Keyinchalik, yoshlar o'rtasidagi og'ishlarning asosi sifatida ijtimoiy patologiya g'oyasi ijtimoiy tartibsizlik tushunchasi bilan almashtirildi. Asosiy e'tibor og'ishlar asosida yotuvchi yoshlarning turli ijtimoiy muammolariga qaratildi. Zamonaviy sotsiologik talqinlarning o'ziga xosligi yosh shaxsning individual xususiyatlariga emas, balki ijtimoiy shartlarga qaratilgan.

Yoshlar o'rtasida aniqlangan deviant ko'rinishlar ularning munosabatlari haqida xulosa chiqarishga imkon berdi. Masalan, yoshlarning alkogolizm darajasi va giyohvandlik darajasi o'rtasida teskari bog'liqlik mavjud; deviantning turli ko'rinishlarining paydo bo'lishi, bir salbiy hodisa boshqasini kuchaytirganda - alkogolizm zo'ravonlik jinoyatlarini qo'zg'atadi, giyohvandlik - yollanma va hokazolarni tashkil etadi. Biroq, umumiy kelib chiqishi mumkin bo'lgan yoshlar jinoyatlari o'rtasidagi bunday sababiy bog'liqlik har doim ham emas. Turli xil og'ish shakllarining atrof-muhit sharoitlariga bog'liqligi aniq. Salbiy va ijobiy og'ishlarni o'zaro ta'sir qilish qiyin. Ikkinchisi yoshlar o'rtasida jinoyat sodir etish sabablarini tushunish uchun alohida ahamiyatga ega. Xususan, o'zini ijtimoiy foydali shakllarda (ijodkorlik) amalga oshira olmagan va salbiy deviant xatti-harakatlarida namoyon bo'lgan ijtimoiy faol shaxslarning yuqori ulushi mavjud. Shuningdek, dinamik o'zgarishlar davrida ham ijobiy, ham salbiy og'ishlar ortib borishi va mos keladigan xatti-harakatlar ulushi kamayishi aniqlandi.

Xulq-atvorning muayyan shakllari ma'lum bir jamiyatda, jamoada, guruhda, ma'lum bir davrda shakllangan normalar nuqtai nazaridan belgilanadi. Turli xil

munosabatlar to'plami bilan bir xil xatti-harakat teskari tarzda ko'rib chiqilishi mumkin. Madaniy munosabatlarning bir to'plamida odatiy bo'lgan xatti-harakatlar boshqasida deviant sifatida ko'riladi. Tadqiqotchi A. L. Salagaev ta'kidlaganidek, "yoshlarning og'ishlarini aniqlash bo'yicha konsensus mavjud emas, chunki biz har qanday me'yorlardan chetga chiqish haqida gapiramiz, bu qoidalarni aniqlamasdan va jamiyatda me'yoriy konsensus mavjud bo'lmasdan mumkin emas. Biroq, ikkinchisi deyarli mumkin emas, chunki zamonaviy jamiyat nafaqat madaniy bir xillik yoki qadriyatlar konsensusiga ega emas, balki, aksincha, qadriyatlar va me'yorlarning keng plyuralizmi bilan ajralib turadi. Bunday holda, normallik va og'ish o'rtasidagi farqlar noaniq bo'lib qoladi. O'zgaruvchan, noaniqlik holatini boshdan kechirayotgan jamiyatga kelsak, bunday plyuralizm tartibsizlikka aylanadi. Shu sababli, ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarni boshdan kechirayotgan, yoshlarning xatti-harakatlarini baholashning aniq mezonlari mavjud bo'lmagan jamiyatlarda bunday baholash yanada qiyinroq kechadi".

Klassik sotsiologiya deviant xulq-atvorning asosiy sabablarini me'yoriylikni yo'q qilish bilan bog'laydi (Ya. I. Gilinskiy, E. Dyurkgeym, R. Merton, A. L. Salagaev, T. I. Yakovuk). Keng ma'noda me'yoriylikni yo'q qilish nafaqat ma'lum bir vaqtda devalvatsiya va anomik holatni, balki me'yoriy-qiymat mexanizmining chuqurroq deformatsiyasini ham aks ettiradi. U jamiyatda umumiy qabul qilingan xulq-atvor qoidalari sifatida madaniy va ahloqiy ijtimoiy normalarning parchalanishida namoyon bo'ladi. Normlar asta-sekin o'zlarining dastlabki nazorat qilish, ijtimoiylashtirish va integratsiyalash funksiyalarini bajarishni to'xtatadi, to'g'ri xatti-harakatni nima majburlashi va nimaga majbur qilmasligini tushunish mezonlari namoyon bo'ladi. Madaniy imperativlarning pozitsiyalari zaiflashmoqda. Ideal xulq-atvorni talab qiladigan imtiyozlar tobora ko'payib bormoqda, bu asosan tavsiya etmaydigan yoki taqiqlamaydigan, faqat u yoki bu xatti-harakatlarga ruxsat beruvchi madaniy qoidalar bilan tartibga solinadi. Plyuralizm, demokratiya va bag'rikenglik tuyg'usini yaratish bilan birga, ular ijtimoiy munosabatlarning bashoratliligini ta'minlay olmaydilar va og'ishlardan himoya qilmaydilar.

Normativlikni yo'q qilish anomiyaning zaruriy sharti bo'lib, E. Dyurkgeym normalarni yo'q qilish bilan bog'liq bo'lgan madaniyatning tartibsizligini tushungan va R. Merton nafaqat me'yoriy tartibsizlikni, balki tan olingan maqsadlar va qadriyatlar o'rtasidagi nomuvofiqlikni tushungan. Ijtimoiy-madaniy tartibga solish mexanizmidagi buzilish natijasida ushbu mexanizmning ichki mos kelmasligi tufayli qarama-qarshiliklar paydo bo'ladi.

Aksariyat yoshlarning huquqiy ongining deformatsiyasi, ijtimoiy va huquqiy himoya institutlarining harakatsizligi fonida normalarning atrofida ko'plab hayotiy vaziyatlarning tartibga solinmaganligi hissini keltirib chiqaradi. Turli xil tanlovlarni amalga oshirish va mustaqil ravishda qaror qabul qilish, yoshlar tashqi va ichki cheklovlar belgilarini yo'qotadi. Bunga tahdidli jazolar, pushaymonlik va boshqalarni kiritishimiz mumkin. Yosh avlod bir vaqtning o'zida nima mumkin va nima mumkin emas, nima adolatli va nima adolatsiz, nima to'g'ri va nima noto'g'ri, nima to'g'ri va nima yolg'on, nima odob va nima buzuqlik va hokazolarni tushunishni yo'qotmoqda. Bir ma'noli me'yorlar atrofida uchraganligi sababli, ularning o'rnini xususiylik, onglilik, tasodif egallaydi: yolg'on bilan aralashgan haqiqat, fazilat illatdan,

olijanoblik pastkashlikdan allaqachon ajralmas; va'dalar endi majburiy emas; tushuntirishlar hech narsani aniqlamaydi; bildirilgan fikrlar e'tiqodga asoslanmaydi. Aksiologik va kontseptual chalkashlik muhitida oddiy yosh odam uchun tarixiy o'tmishdagi "yomon" narsani undagi "yaxshi" narsadan mustaqil ravishda ajratish qiyin, bu jamoat hayotidagi ikkiyuzlamachilikni anglatadi. Jamiyatda nimaga ruxsat berilgan va nimaga ruxsat etilmaganligi to'g'risida aniq qabul qilingan g'oyalar mavjud emasligi sababli, mansabdagi yoki boshqa odamlar bilan munosabatlardagi muayyan xatti-harakatlarning asoratlari natijasida qo'rquv sezilarli darajada zaiflashadi. Bu xatti-harakatlardagi ko'plab to'siqlarni olib tashlaydi.

Anomik holat me'yoriylikni yo'q qilishning namoyon bo'lishi sifatida, qiymat-me'yoriy tizimni o'zgartirish jarayonining to'liq bo'lmaganligi sababli, zamonaviy jamiyatga yoshlar bilan o'zaro munosabatlarda butun va uning organik bo'lsa ham o'zaro ta'siri sifatida qaror qabul qilishga imkon bermaydi. Lekin nisbatan mustaqil qism, o'z ambitsiyalari, intilishlari, g'oyalari mavjud. Boshqa tomondan, yoshlarning o'zlari, noaniqlik davom etayotgan vaziyatda, atrof-muhitdan nimani kutish va unga qanday munosabatda bo'lishni bilishmaydi.

Normativlikni yo'q qilish - bu uch bosqichni ajratish mumkin bo'lgan doimiy jarayon hisoblanadi. Ular intensivlik darajasi va yakuniy bosqichga erishishda farqlanadi. **Birinchi bosqichda**, me'yorlarni o'z-o'zidan tushunish, muayyan sharoitlarga qarab, bosqichma-bosqich o'rnatiladi; **ikkinchi bosqichda**, onglilik, kvazi-normativ vaqtinchalik hukmronlik qila boshlaydi; **uchinchi bosqichda**, o'ziga va boshqalarga yuklangan huquq va burchlar o'zgartiriladi.

12-MAVZU: YOSHLAR QADRIYATLARI ORIENTATSIYASI SOTSIOLOGIK TADQIQOTLAR SIFATIDA

Reja:

1. Sotsiolog tadqiqotlarda qadriyatlar orientatsiyasini o'lchash metodi
2. Gutman shkalasi
3. Laykert metodi

Qadriyatlarning sotsiologik tadqiqotlari ijtimoiy hayot va ijtimoiy tartibni tushunishning zaruriy shartidir. Sotsiologiyada qadriyatlar ijtimoiy sub'ektlarning ijtimoiy xulq-atvorini tartibga soluvchi sifatida o'rganiladi. Ular doimo ma'lum bir tizim shaklida mavjud bo'lib, jamoa mentalitetida namoyon bo'ladi. Bir jamoa doirasida ko'pchilikning etakchi qadriyatlari asosan bir xil bo'ladi, agar u, millatlararo yoki dinlararo bo'linish, fuqarolar urushi, o'tish davri holatida bo'lsa buning aksini ko'rishimiz mumkin. Biroq, jamiyatning barqaror holati bilan ham, mavjud qadriyatlar tizimiga zid kelish mumkin. Siyosiy qadriyatlar iqtisodiy qadriyatlarga, iqtisodiy qadriyatlar ijtimoiy qadriyatlarga, iqtisodiy qadriyatlarga ekologik qadriyatlarga, jamoaviy qadriyatlar individual qadriyatlarga mos kelmasligi mumkin.

"Qadriyat yo'nalishlari" tushunchasini o'rganish uchun "qiymat" tushunchasini ko'rib chiqish zarur. Zamonaviy ilmiy tushunchalarda qadriyat inson faoliyatining ideal-standart motivlari, maqsadlari va normalari sifatida tushuniladi, ularga muvofiq shaxs sub'ektiv munosabatni baholaydi va ifodalaydi, shuningdek, o'zini va dunyoni amalda o'zgartiradi. Agar ushbu ta'riflarning barchasini tizimlashtirilmasa va qiymat ta'rifini shakllantirilsa, unda qiymat sub'ekt uchun muhim (moddiy yoki ideal), uning

ehtiyajlari va manfaatlarini qondirishga qodir ob'ekt sifatida namoyon bo'ladi.

Shaxs ijtimoiy tizimga jalb qilinganda qadriyatlarni: jamiyat turmush tarzining siyosiy, iqtisodiy, madaniy xususiyatlarini o'rganish zarurati tug'iladi. Ular faoliyatning turli sohalarida xulq-atvorda namoyon bo'ladi va insonning ideallari, maqsadlari, manfaatlari va boshqa ko'rinishlarida ko'zga tashlanadi. Qadriyat yo'nalishlari tizimlari jamiyatdagi qadriyat munosabatlarining muhim elementi hisoblanadi. Ya'ni, qaysi qiymat yo'nalishlari markaziy tizimni tashkil etishi muhim muhim rol o'ynaydi. Sotsiologiya fanining vakillari ijtimoiy munosabatlarning qadriyat-me'yoriy tartibga solinishi har qanday ijtimoiy guruh, jamoa, ijtimoiy tizim faoliyatining eng muhim omili ekanligini e'tirof etadilar. Qadriyat yo'nalishlari tizimi - bu muhimlik darajasi bo'yicha tartiblangan qiymat yo'nalishlari to'plamidan iboratdir.

Qiymat mavjudligining uchta shakli mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iboratdir:

1) u ijtimoiy ideal sifatida, ijtimoiy hayotning turli sohalarida mavjud bo'lgan, ijtimoiy ong tomonidan ishlab chiqilgan, unda mavjud bo'lgan huquq atributlarining mavhum g'oyasi sifatida ishlaydi; bunday qadriyatlar ham umuminsoniy, ham "abadiy" (haqiqat, go'zallik, adolat) va aniq tarixiy (patriarxat, tenglik, demokratiya) bo'lishi mumkin;

2) u moddiy va ma'naviy madaniyat asarlari yoki insoniy xatti-harakatlar shaklida ob'ektiv shaklda namoyon bo'ladi - ijtimoiy qadriyat ideallarining (axloqiy, estetik, siyosiy, huquqiy va boshqalar) o'ziga xos mazmunli timsolidir;

3) individual hayotiy faoliyat prizmasi orqali tanazzulga yuz tutgan ijtimoiy qadriyatlar shaxsning psixologik tuzilishiga shaxsiy qadriyatlar sifatida kiradi - uning xatti-harakati uchun motivatsiya manbalaridan biri hisoblanadi. Har bir shaxs jamiyatning ma'naviy madaniyati va shaxsning ma'naviy olami o'rtasida, ijtimoiy va individual mavjudot o'rtasida bog'lovchi bo'lib xizmat qiladigan individual, o'ziga xos shaxsiy qadriyatlar ierarxiyasiga ega. Ularning tizimi shaxs faoliyati jarayonida rivojlanadi. Qoida tariqasida, shaxsiy qadriyatlar yuqori onglilik bilan tavsiflanadi; ular ongda qadriyat yo'nalishlari ko'rinishida namoyon bo'ladi va kishilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni, individual xulq-atvorni tartibga solishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Qadriyat haqidagi g'oyalar ilmiy bilimlar rivojlanishi bilan o'zgardi va turli yo'llar bilan tushuntirildi va talqin qilindi. Sotsiologiya fanida "qiymat" tushunchasi dastlab uning klassik olimlarining asarlarida namoyon bo'lgan: O.Kont, M.Veber, G.Spenser, E.Dyurkgeym, K.Marks, J.Dyu, V.Tomas va F.Znanetskiy. XX-asrda F.Adler, G.Bekker, P.Blau, G.Blumer, P.Burдые, N.Luman, R.Merton, J. Mid, T. Parsons, J. Xabermas, J. Xomans, A. Schutz, M. Rokeach kabi mashhur G'arb sotsiologlarining asarlarida qiymat muammolari ko'rib chiqiladi.

Rus sotsiologiyasida qiymat muammolari P.A.Sorokin, A.G.Zdravomyslov, V.A. Yadov, L.G. Ionin, V.V. Radaev, M.N. Rutkevich, N.I. Lapin, T.I. Zaslavskaya kabi olimlar qadriyatlarining mohiyati va mazmunini talqin qilishning bir qancha yo'nalishlarini ko'rsatib berishgan.

Sotsiologiya fani tarixida ijtimoiy qadriyatning birinchi ta'rifini V.Tomas va F.Znanetskiy o'zlarining mashhur "Yevropa va Amerikadagi polshalik dehqon" asarida berganligi umume'tirof etilgan bo'lib, ular buni ijtimoiy munosabat

tushunchasi bilan chambarchas bog'laydilar. Ijtimoiy qadriyat "ijtimoiy guruh a'zolari uchun mavjud bo'lgan empirik mazmunga ega bo'lgan ma'no va faoliyat ob'ekti bo'lishi mumkin bo'lgan ma'no" deb tushuniladi. Ijtimoiy munosabat esa, shaxsning ijtimoiy dunyoda haqiqiy faoliyati individual ong jarayonidir.

Ijtimoiy munosabat shaxsiy jihatdan ijtimoiy qadriyatning o'ziga xos egizakidir: faoliyat, u qanday shaklda amalga oshirilmasin, doimo ular o'rtasidagi bog'liqlikdir. Aslida, shuni aytishimiz mumkinki, mualliflar o'zlarining tadqiqotlarida ijtimoiy qadriyatlarning ikki turini - ob'ektiv (tashqi) va sub'ektiv (ichki) ko'rsatib berishgan. V. Tomas va F. Znanetskiy qarashlari natijasida qadriyat tushunchasi sotsiologiyaning asosiy toifalaridan biri sifatida shakllana boshladi.

E. Dyurkgeym Boloniya shahrida bo'lib o'tgan Xalqaro falsafiy kongressdagi "Qiyamat va haqiqiy hukmlar" nomli ma'ruzasida qadriyatlar haqidagi o'z qarashlarini aniq bayon qilgan. Bu ma'ruzasida u qiymat haqida turli nuqtai nazarlarni tasniflashga harakat qildi. Olim "qiymat" va "ekzistensial" ya'ni, "real" hukmlarni ajratib, birinchisini ob'yektiv ijtimoiy ideallar bilan bog'laydi. Dyurkgeym qadriyatlar bu ideallardir, ularning vazifasi ular murojaat qilgan voqelikni o'zgartirishdir deb ta'kidlaydi. E. Dyurkgeymning fikricha, jamiyat qadriyatlari tizimi shaxslarning qadriyat g'oyalari to'plami sifatida ishlaydi. U qadriyatlar ko'lamini individual va o'zgaruvchan baholardan mustaqil bo'lib chiqadi, deb hisoblagan. Odamlar jamiyatda allaqachon o'rnatilgan qiymatni qabul qilishadi, unga moslashishi kerak. Bundan tashqari, Dyurkgeym qadriyatlar ierarxiyasini qurish zarurligini ta'kidlaydi. U quyidagi qadriyatlarni ajratib ko'rsatdi:

- iqtisodiy;
- axloqiy;
- diniy;
- estetik;
- metafizik.

Ushbu tizimlardan o'rganilgan qadriyatlar odamlarning harakatlari uchun individual va jamoaviy ko'rsatmalar sifatida ishlaydi. E. Dyurkgeym deviant xulq-atvorni tushuntirish uchun "anomiya" tushunchasini ham ilmiy muomalaga kiritdi. Dyurkgeymning fikriga ko'ra, anomiya - bu an'anaviy ijtimoiy tuzumni qo'llab-quvvatlovchi ma'lum qadriyatlar va me'yorlar tizimining parchalanishi hisoblanib, bundan buyon ularning davlat tomonidan shakllantirilgan va qabul qilingan yangi ideallarga mos kelmasligiga olib keladigan jamiyatdagi holatlardan iborat.

13-MAVZU: YOSHLAR QADRIYATI ORIENTATSIYASIGA DINNING TA'SIRI

Reja:

1. "Din" tushunchasining mohiyati
2. Jamiyatda din, qadriyat va me'yor tizimining yoshlarni ijtimoiylashuv jarayoniga ta'siri
3. Yoshlarning nikoh va oilaga munosabati

Dinning mohiyati turlicha izohlansa-da, uning asosida ishonch, ehtiqod tuyg'usi yotadi. Darhaqiqat, din ishonmoq tuyg'usidir. Ishonmoq tuyg'usi insoniyatning eng teran va ruhiy-mahnaviy ehtiyojlaridandir. Din arabcha so'z ekani barchaga ma'lum.

Lekin din tushunchasini to'liq anglab olish uchun, uning ham lug'aviy, ham istilohiy ma'nolarini alohida-alohida olib tanishib, tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Arab tilidagi manbalarda qayd etilishicha, din so'zi "dana" fe'lidan yasalgan bo'lib, "kingadir bo'ysunmoq, bo'yin egmoq, itoat etmoq, kimdandir qarzdor bo'lmoq, ehtiqod qilmoq, qilgan ishiga yarasha mukofotlamoq"; "diynun" so'zi esa, "din, imon, ajr–mukofot, qilingan ishga yarasha berilgan haq" kabi ma'nolarni bildiradi. O'zbek tili lug'at adabiyotlarida "din" – ishonch, ishonmoq, ehtiqod, mulk, hukm, hisob, jazo, tadbir, bo'ysunish, itoat qilish, ibodat, parhez, yo'l tutish, odat qilish, e'tiqod qilish ma'nolarini bildirishi keltirib o'tiladi. Islomdan avval turkiy xalqlarning din tushunchasini ifodalash uchun turli davrlarda "drm", "darm", "nom" va "den" kabi so'zlarni ishlatganlari ma'lum. Ulardan "drm", "darm" din, aqida ma'nosida sanskritcha (qadim hind tili) "dharma"dan (Pali tilida dhamma); "nom" din ishonch, qonun ma'nosida sug'd tilidan kirib kelganligi aytiladi. O'zbek tilidagi "din" ma'nosini beruvchi atamalar barcha tillarda mavjud. Jumladan, zardushtiylarning manbasi "Avesto"da "din" sifatida "daena", qadimgi fors pahlaviy tilida "den", "din", "dena", "daena" so'zi ishlatilib, "yo'l", "mazhab", "marosim", "uslub", "tarz" kabi ma'nolarni bildirgan. Ibroniylar tilida istifoda qilinadigan "dath" so'zi "din" tushunchasini ifodalash uchun umumiy termin bo'lib, "hukm", "amr" va "qonun" ma'nolarini anglatgan. Rus tilida din ma'nosini anglatadigan "religiya" so'zining kelib chiqishi borasida lug'atlarda bir qancha yondashuvlar keltirib o'tilgan. Ulardan ba'zilariga ko'ra mazkur atama lotincha "religio" so'zidan kelib chiqib, "diyonat, dindorlik, taqvodorlik, xudojo'ylik, mo'minlik, taqvo, muqaddas narsa yoki joy, qadamjo, ziyoratgoh, ibodat– topinish–sig'inish va u bilan bog'liq diniy marosimlar" degan ma'nolarni anglatadi.

Ikkinchi guruh tilshunoslar "religio" so'zi semantik, ma'no va morfologik jihatdan "relegere" so'zi bilan bog'liq bo'lib, "yangidan to'plamoq, yangidan tanlashga kirishmoq, qayta ishlab chiqish uchun oldingi sintezga qaytish" kabi ma'nolarni anglatadi, deb ta'kidlaydilar. Olimlar muayyan e'tiqod din deb atalishi uchun uch asosiy xususiyatga ega bo'lishi lozimligini ta'kidlaydilar. Bulardan **birinchisi**, g'ayritabi'iy iloh (yoki ilohlar) haqidagi tasavvurning mavjudligi. Har bir dinda topinish ob'ekti – Xudo bo'lishi shart hisoblanadi. Mavjud dinlardagi Xudo haqidagi tasavvurlarni shartli ravishda ikkiga – transtsendent va immanent ilohlarga bo'lish mumkin. **Transtsendent** ilohlarga insonlar olamidan tashqarida, insonlarga hech qanday aloqasi bo'lmagan, qusur va nuqsonlardan xoli Xudolar kiradi. Bunga misol sifatida tom ma'noda islom dinidagi Alloh taolo va qisman xristianlikdagi Ota Xudo, yahudiylikdagi Yaxvelarni keltirish mumkin. **Immanent** ilohlar deganda esa tabiatning bir bo'lagi sifatida tasavvur qilingan, insonlarga o'xshab ketadigan, biroq g'ayrioddiy yaratuvchilik, buzg'unchilik, rizqlantiruvchilik kabi kuchlarga ega bo'lgan Xudolar kiradi. Bunday turdagi ilohlar ko'pincha yo antropomorf (inson qiyofasida) yo zooantropomorf (yarim odam yarim hayvon) yoki zoomorf (hayvon) shaklda tasavvur qilinadi. Bunga misol sifatida Qadimgi Misr, Yunon, Rim sivilizatsiyalari, zamonaviy Hindiston, Xitoy, Yaponiya dinlarini sanash mumkin. **Ikkinchisi**, Xudo bilan insonlarni bog'lab turuvchi kulg't yoki kulg'tlar majmuasi. Yuqorida aytilganidek har bir dinda topinish ob'ekti – Xudo bo'lishi lozim. Yaratuvchi bilan insonni bog'lab turadigan ibodat va marosimlar majmui (qurbonlik,

ro'za, bayramlar) kulg't deb ataladi. Kulg'tlar kundalik yoki mavsumiy, yakka tartibdagi yoki jamoaviy kabi ko'rinishlarda bo'lishi mumkin. Jumladan, islom dinida "Namoz mo'minning mehroji" (ya'ni Alloh taoloning xuzuriga ko'tarilishi) hisoblansa xristianlikdagi "sirli marosimlar"da Muqaddas Ruhning o'zi ishtirok etadi deb hisoblanadi. Shu tariqa, mavjud barcha dinlarda kulg'tlar vositasida e'tiqodchilar o'z ilohlari bilan bog'lanadilar. **Uchinchisi esa**, e'tiqodchilarni o'zida jamlaydigan diniy tashkilotlarning mavjudligi. **Diniy tashkilot** – bu bir din izdoshlarining jamoaviy ravishda o'z diniy rasm–rusum, ibodat marosimlarini o'tkazadigan, diniy ta'lim oladigan muassasalaridir. Bu, islomda – masjid, madrasa, xristianlikda – cherkov, seminariya, yahudiylikda – sinagoga va hokazo.

Ijtimoiy hayotning muhim jabhasi bo'lgan din va diniy e'tiqod masalasi sotsiologiya fanining muhim ob'ektlaridan biri hisoblanadi. Sotsiologiya jamiyat hayotini o'rganar ekan, shu hayotning muhim tarkibiy qismi bo'lgan va ayni paytda unga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil – din doimo uning diqqat markazida bo'lgan. Sotsiologiya fanining asoschisi hisoblanuvchi O.Kont jamiyat taraqqiyotini davrlarga bo'lar ekan asosiy mezonlardan biri sifatida dinga murojaat qiladi. Uning tasnifida insoniyat o'z rivojida uch bosqichni bosib o'tadi. Bular quyidagilar: **teologik**, **metofizik** va **ilmiy bosqichlar**. Kont fikricha, har uchchala bosqichda ham din muayyan rol o'ynaydi. Dinning ijtimoiy hayotdagi o'rni va rolini tahlil qilish uchun, avvalo, din o'zi nima? degan savolga javob topish kerak. Bu savol yengil tuyulsa ham javob berish ancha murakkab. Bu savolga dinshunoslik, sotsiologiya va falsafadagi turli oqimlar turlicha javob beradilar. Bu javoblarning aksariyati esa bir-biriga zid va bir-birini inkor qiladi. Sho'rolar davrida chiqarilgan falsafa va ateizmga oid adabiyotlarda din voqelikning kishilar ongidagi fantastik inikosi, deb ta'riflangan va u xalq uchun af'yun deb e'lon qilingandi. Bu adabiyotlarda dinning asosiy belgilaridan biri ilohiy kuchga, ya'ni xudoga ishonish deb belgilanardi. Holbuki, dunyoda shunday dinlar borki, ularda xudo tushunchasi umuman yo'q. Sotsiologiya va dinshunoslikka oid mavjud adabiyotlarni tahlil qilish ularda dinga ko'plab ta'riflar berilganini ko'rsatadi. Biz bu ta'riflar qatoriga yana bittasini qo'shish o'rniga dinning o'ziga xos belgilarini sanab o'tmoqchimiz. Ular quyidagilar:

1. Muayyan e'tiqod va ta'limotning mavjudligi. Har bir din dunyoni o'z nuqtai nazarida izohlaydi va ishonuvchilarda muayyan e'tiqod shakllantiradi.

2. Marosim va rasm-rusumlar. Har bir din o'ziga xos marosim va rasm-rusumlarga ega.

3. Diniy marosim, rasm-rusumlar muayyan qismning faqat belgilangan joylarda jamoa bo'lib bajarilishi. Masalan, yahudiy va xristian dinida ibodatning asosiy qismi faqat sinagoga va cherkovda bajariladi. Islom dinida erkaklar tomonidan o'qiladigan namoz asosan shams masjidlarida o'qiladi. Dinlar sehrgarlikdan avvalo mana shu belgi bilan, ya'ni muayyan marosimlarni muayyan joylarda bajarish bilan farqlanadilar. Sehrgar va shamanlar g'ayritabiiy harakatlarni induvidual holatda bajarsalar, dindorlar diniy marosim va ibodatlarning asosiy qismini jamoa bo'lib bajaradilar. Sanab o'tilgan belgilarning uchchalasi ham dunyoviy dinlarning barchasida mavjud. Bu dinlar quyidagilar: iudaizm, xristianlik va islom.

Reja:

1. Madaniyat tushunchasi
2. Yoshlar madaniyati: xususiyatlari, turlari, misollari
3. Globallashuv davrida yoshlar submadaniyati

Madaniyat – bu insonlarning ijodiy faoliyati tufayli yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklar majmuigina bo'lib qolmay, ayni paytda bu jamiyat taraqqiyotining darajasini ham ifodalaydi ya'ni, jamiyatdagi bilim va qadriyatlarning yig'indisi madaniyatda gavdalanadi. Madaniyatni o'rganishda ob'yektiv qonuniyatlar, hodisalardagi sababiy bog'liqlik haqidagi ma'naviy tasavvurlardan foydalanmaslik ham mumkin. Umumiy bir soha sifatida madaniyatga sistemali yondashuv bir-biriga ta'sir etuvchi turli madaniyat sohalarning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib emas, balki ularni yaxlit tasavvur etish imkoniyatini beradi. Sistemali yondashuv taraqqiyotining juda ko'p imkoniyatlaridan foydalanishga imkon yaratadi. Aynan, sistemali yondashuv madaniyatga o'ziga xos shaklda munosabat bildirgan kishilar hayot faoliyati sohalari, madaniyat institutlari tashkil topib, ular aniq tuzilmaga va aniq vazifalarga ega bo'lgan holda ijtimoiy munosabatlar tamoyili, kommunikatsiya, madaniy namunalarni tashkil qilib madaniyat tizimini belgilaydi.

Madaniyatni ilmiy izohlab uning tarixiy mazmuni va ma'nosi ijtimoiy, tarixiy bilimlar tizimidagi o'rni va mavqeyini asoslab beradi. "Madaniyat" atamasi hozirgi zamon ilmiy adabiyotlarda rang-barang ma'nolarda ifodalangan. "Madaniyat" va "kultura" atamalari mutaxassislar fikriga ko'ra ayni ma'noni anglatib, lotincha "ishlov berish", "parvarish qilish" ma'nosini anglatgan. Keyinchalik "ma'rifatli bo'lish", "tarbiyali", "bilimli bo'lish" mazmunida ishlatilgan. O'zbek tilida keng ishlatiladigan "Madaniyat" atamasi arabcha "madaniy" – "shaharlik" degan ma'noni bildiradi. Agar Amerikalik madaniyatshunos olimlar A.Kreber va K.Klakxonlarning 1952-yildagi ma'lumotlarga ko'ra madaniyat hodisasiga berilgan ta'rif 164 ta bo'lsa so'nggi adabiyotlarda bu raqam 400 dan ortiqni tashkil etadi.

Qadimi Rimda "madaniyat" - tushunchasi hayotni ma'naviy jihatdan yanada yaxshilashga va tozalashga qaratilgan g'amxo'rlik degan ma'noda ham foydalanilgan. Ko'rinib turibdiki "Madaniyat" tushunchasi xilma-xil talqiniga qaramay qadimdan hozirgi kungacha o'z mohiyatini o'zgartirmagan.

Hozirgi davrdagi madaniyatning ilmiy tushunchasi insoniyat tomonidan yaratilgan va yaratilishi davom etayotgan ma'naviyat, ruhiyatining o'ziga xosligini anglashi natijasida vujudga keldi. Insoniyatning "Tabiiy" turmush tarzi shaklida yashagan davrda, ya'ni terib iste'mol qilish, ov qilish, baliq tutish, chorvadorlik va dehqonchilik bilan shug'ullangan vaqtlarida madaniyat to'g'risidagi fikrning tug'ulishi munozaralidir. Oddiy, bir maromda rivojlanuvchi jamiyatda inson o'z madaniyati bilan "qo'shib" yashagan. Urf-odatlar, e'tiqodlar hayotning moddiy va ijtimoiy shakllari undan farq qiladi. Madaniyatning avtonomiyasi namoyon bo'lishi bilan muayyan darajada texnikaning rivojlanishi va mehnatning ijtimoiylashuviga erishish talab etiladi. Shu asosida madaniyat asta-sekinlik bilan insoniyatdan tobora ko'proq mustaqil bo'lib boradi. Bu esa, insonning esa madaniyatga tobeliga oshiradi.

Insoniyat jamiyati doimiy rivojlanishda bo'lib, u o'zgarib takomillashib boradi. Turli tarixiy davrlarda va xilma-xil madaniyatlarda odamlar dunyoni o'zgacha anglyadilar va qabul qiladilar, o'zlariga xos ravishda tasavvurlari va bilimlarini hosil qiladilar.

Madaniyat – jamiyatning mahsuli, ijtimoiy hayotning keng jabhalaridan biridir. Madaniyatsiz jamiyat bo'lmaganidek, madaniyat ham jamiyatdan tashqarida mavjud bo'lmaydi. Murakkab ijtimoiy voqeylik sifatida madaniyatning o'ziga xos xususiyati shundaki, u insoniyat avlodlarining mehnati va bilimlarini o'ziga singdirib oladi, saqlaydi va doimiy boyitib boradi. Madaniyat ijtimoiy hayotning vorisligi, qadriyatlarni to'plashi va ularni kelgusi avlodlarga yetkazib berish bilan bog'liq bo'lgan sohalarni ifodalaydi.

Ijtimoiy hayotning tarkibiy qismi sifatida madaniyatni jamiyatda tutgan o'rni, jamiyatning mazmuniga va tahlil qilinayotgan ijtimoiy borliqning xususiyatlariga bog'liqdir. Ijtimoiy jarayon kishilarning hatti-harakati, ya'ni sotsial faoliyati madaniy ideallarini, qadriyatlarni, normalarni qaror toptirilishi yoki barham berilishida vosita vazifasini, shuningdek kishilarning ijtimoiy va shaxsiy munosabatlarining shaxslararo va guruhlararo aloqalari shakli vasifasini ham bajaradi.

Ijtimoiy taraqqiyot faoliyati bilan madaniyatning o'zaro munosabatlarida o'zgarishlarga olib keladi. An'anaviy va industrial jamiyatlarda informatsion faoliyat mustaqil sohani tashkil etgan bo'lsa, "kompyuter inqilobi" sharoitida informatsiyalar bilimlar ishlab chiqarilishi, ya'ni texnologiyalar yaratish alohida turdagi faoliyat sifatida shakillanadi. Informatsiya qimmatbaho tovarga aylanadi. Jamiyat taraqqiyotida tarixiy inertsiya katta ta'sirini hisobga olish kerak. Inertsiyaning ta'sirida insoniyat bajarishi lozim bo'lgan vazifalardan tamoman boshqa narsalar bilan mashg'ul bo'ladi. Chunki jamoa tafakkuri qiyinchiliklari bilan qayta quriladi. Bu hozirgi davrdagi mavjud muammolarga o'xshash bo'lgan to'siqlarni o'tmishda odamlar qanday qilib yengib o'tganlarini o'rgana borib o'tmishga savollar bilan murojaat qilamiz, o'tmish bizga javob qaytaradi va shu bilan o'tmish, hozirgi zamon va kelajak o'rtasida doimiy muloqot bo'lib turadi. Madaniyat kishilarga tana a'zolari, instinktlar yoki tug'ma iste'dod kabi tabiatdan berilmaydi, har bir individ o'zining shaxsiy tajribasi asosida, mustaqil ravishda bevosita tevarak atrofidagi kishilarning, jamiyatning va o'tgan avlodlarning to'plagan tajribalarini o'zlashtiradi. Shaxsning shakillanishi jarayonida madaniyatning moddiy dunyosini ham boyitadi. Shuningdek, inson madaniyat normalariga amal qilgan holda nafaqat tabiatni va jamiyatni, balki shaxsiy "tabiat"ni ham o'zgartiradi. Madaniyat shaxsning ichki dunyosi mazmuniga, "ikkinchi tabiati"ga aylanadi.

15-MAVZU: YOSHLAR VA OILAVIY MUNOSABATLAR

Reja:

1. Nikoh va oila ijtimoiy institut sifatida
2. Yoshlarining nikoh va oilaga munosabati
3. Yosh oila muammolar

Oila odamlar va ijtimoiy munosabatlarning ijtimoiy hamjamiyatining birinchi tarixiy shakllaridan biri sifatida jamiyat tuzilishining elementi, uning "hujayrasi" hisoblanadi. Oilaning ahamiyati uning inson naslini takror ishlab chiqarishdagi

beqiyos o'zni va oila ishlab chiqarishi, oila xo'jaligining o'z vakillarining farovon turmushini ta'minlashdagi eng muhim roli bilan bog'liq. Oilaning asosiy ahamiyati uning vositachi vazifasidagi rolidir. U shaxsni ijtimoiy tuzilma bilan bog'laydi. Jamiyatning tovarlar ishlab chiqarish va taqsimlash, bolalar va qariyalarni, kasal va homiladorlarni ta'minlash, yosh avlodni ijtimoiylashtirish va boshqalar kabi ehtiyojlari qondirilmasa, jamiyat mavjud bo'lolmaydi. Agar shaxslar jamiyat ehtiyojlariga javoban harakat qilishga turtki bo'lsa, jamiyatning o'zi omon qolishi mumkin.

Oilaning iqtisodiy ahamiyati ayniqsa iste'mol va kundalik hayotni tashkil etish sohasida katta. Oila insonning moddiy ehtiyojlarini qondiribgina qolmay, balki qisman shakllantiradi, ma'lum uy xo'jaligi an'alarini yaratadi va saqlaydi, uy ishlarida o'zaro yordam beradi.

Oilaning faol roli faqat ijtimoiy hayot sohasi bilan cheklanib qolmaydi, balki jamiyat hayotining boshqa sohalarida ham davom etadi. Odamlar jamiyatining asosiy shakli sifatida oila bevosita individual va jamoaviy tamoyillarni birlashtiradi. Shu ma'noda u kishilarning nafaqat biologik va ijtimoiy, balki individual va ijtimoiy hayotini ham bog'lovchi bo'g'in bo'lib, ular uchun ijtimoiy ideallar va xulq-atvor mezonlarining birinchi manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, oila nikoh va ota-ona mehri, farzandlarning ota-onaga bo'lgan hurmati va mehr-muhabbati, oila hamjihatligi kabi ma'naviy qadriyatlarni o'tkazibgina qolmay, shakllantiradi.

Oilaning shakllanishi jamiyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlaridayoq nikoh va qarindoshlik munosabatlari asosida amalga oshirilgan.

“Nikoh” tushunchasi “olmoq” fe'lidan kelib chiqqan bo'lib, erkak oilani yaratib, o'zi bilan doimiy yashash uchun ayolni olib ketganligi sababli paydo bo'lgan. Astasekin “nikoh” atamasining semantik ma'nosi o'zgardi va hozirgi vaqtda nikoh ijtimoiy institut sifatida qaralmoqda, bu erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlarni tasdiqlovchi ijtimoiy normalar, oila faoliyati ularning tizimi o'zaro huquq va majburiyatlari uchun zarurdir. Tarixan nikohda erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlar urug' (qabila) ning urf-odatlarini va an'alarini bilan tartibga solingan, keyin bu rol dinga, nihoyat, davlatga tegishli bo'la boshlagan. Hozirgi vaqtda nikoh normalarining bir qismi huquqiy xususiyatga ega bo'lib, huquqiy normalar bilan tartibga solinadi, boshqalari esa an'naviy xarakterga ega bo'lib, axloq va axloq normalari bilan tartibga solinadi. Huquqiy normalar nikoh qurish asoslarini, mulkka birgalikda egalik qilish jihatlari, nikohni bekor qilish, nikoh yoshi va boshqalarni tartibga soladi. Axloq va axloq normalari nikohdan oldin turmush o'rtog'ini tanlashning turli tomonlarini (yoshi, maqomi va boshqalar), nikoh munosabatlarini tartibga soladi. Qarindoshlik munosabatlari erkak va ayol nikohga kirgan paytdan boshlab shakllanadi. Er-xotinlarning ota-onalari, er-xotinlar va ularning farzandlari, shuningdek, er-xotinlar va yaqin qarindoshlar o'rtasida vujudga keladigan munosabatlardir.

Oila murakkab va ko'p qirrali ijtimoiy jarayon hisoblanadi, shuning uchun sotsiologiyada unga kichik ijtimoiy guruh va ijtimoiy institut sifatida qaraladi. Oilaning ijtimoiy shaxs sifatidagi ilmiy ta'rifining murakkabligi uning ming yillik tarixi, sayyoramizning turli hududlarida inson jamoalari va ularning rivojlanish bosqichlarining yetarli darajada ilmiy tadqiq qilinmaganligi, uni o'rganishda ko'plab

ilmiy tadqiqotlar olib borilganligi bilan bog'liq. Eng qadimgi insoniy tizim sifatida oila er-xotinlar, ota-onalar, bolalar va qarindoshlar o'rtasidagi munosabatlarning tarixan belgilangan va o'zgaruvchan shakliga ega.

Ijtimoiy institut tushunchasi oilaning ma'nosini keng ijtimoiy nuqtai nazardan boshqa ijtimoiy institutlar va ijtimoiy o'zgarishlar, rivojlanish va modernizatsiya jarayonlari bilan birgalikda ochib beradi. Oilani kichik ijtimoiy guruh sifatida tushunish oilaning avtonom sub'ekt sifatida shakllanishi, faoliyati va parchalanishi qonuniyatlariga qaratilgan.

Oilaning institut va guruh sifatidagi xususiyatlari o'rtasidagi farq bizga vositachilik rolini amalga oshirishni, ta'bir joiz bo'lsa, tahlilning makro va mikro darajalarida ko'rib chiqishga, buni maxsus shartlarda aks ettirishga imkon beradi. Umuman olganda, oila sub'ektning ikki baravar ko'payishini anglatadi - bularning barchasi bitta faoliyat sohasining turli tomonlarini qamrab oladi. Mahalliy va xorijiy sotsiologiyada doimiy ravishda oilaning makro va mikrosotsiologiyasi o'rtasida "ko'prik" o'rnatishga, oilaga institut va guruh sifatida yondashuvlarni uyg'unlashtirishga harakat qilinmoqda. Institutsional va mikrogrup yondashuvlarini integratsiyalash variantlaridan biri oilani tizim sifatida tahlil qilish ustida ishlashdir. Rasmiy ravishda, bu oilaning tizimli xususiyatlarini o'rganishni o'z ichiga oladi: yaxlitlik, tashqi va ichki tizimlar bilan bog'liqliklari, tuzilishi, tashkiliy darajalari va boshqalar. Biroq, faqat oilaning mohiyatini, uning o'zgarishi qonuniyatlarini mazmunli tahlil qilish, sotsiologik qarashlar doirasida tizimli yondashuvni to'liq amalga oshiradi. Shuning uchun oila va oilaning o'zgarishi nazariyalarini ko'rib chiqishda tizimli tahlilning muvaffaqiyati haqida faqat baho berish yaxshiroqdir. Bu mulohazalar, shuningdek, oilaviy turmush tarzini o'rganish, oila va yolg'iz ayollar turmush tarzini, ularning muayyan jamiyatlarda, ma'lum vaqtlarda tarqalishiga qarab, solishtirish bilan bog'liq institutsional va grupli yondashuvlarni integratsiyalashuvining yana bir yo'nalishiga ham tegishli bo'ladi.

Shunday qilib, bir tomondan, oila - bu nikoh yoki qarindoshlikka asoslangan kichik ijtimoiy guruh bo'lib, ularning vakillari umumiy hayot, o'zaro ma'naviy javobgarlik va o'zaro yordam bilan bog'liq. Oilada ijtimoiy guruh sifatida turmush o'rtoqlar, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi, oila a'zolari va tashqi ijtimoiy muhit o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qoidalar va normalar, xulq-atvor namunalari va jazo choralari ishlab chiqiladi. Boshqa tomondan, oila o'ziga yuklangan bir qator funktsiyalarni amalga oshiradigan eng muhim ijtimoiy institutdir.

Oilaning funktsiyalari haqida gapirganda, millionlab oilalar hayotining ijtimoiy natijalari haqida gap ketayotganini unutmazlik kerak, ular jamiyat darajasida topilgan, umuman olganda muhim oqibatlariga olib keladi va oilaning rolini tavsiflaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, oilaning funktsiyalari jamiyatning funktsiyalari bo'lib, go'yo ularni amalga oshirishga ixtisoslashgan institutlarga yuklangan va shuning uchun institutlarning har biri ushbu institutning o'ziga xosligini, profilini belgilaydigan funktsiyalarga ega. Oilaning funktsiyalarini asosiy va ikkilamchiga bo'lish mumkin emas, oilaning barcha funktsiyalari asosiy hisoblanadi, ammo ular orasida oilani boshqa institutlardan ajratishga imkon beradigan o'ziga xos narsalarni ko'rsatish zarurati oilani boshqa institutlardan ajratishga olib keldi. A.G. Xarchevning fikricha, oilaning o'ziga xos funktsiyalari oilaning mohiyatidan kelib chiqadi va uning ijtimoiy

hodisa sifatidagi xususiyatlarini aks ettiradi, nospesifik funksiyalar esa, muayyan tarixiy sharoitlarda oilaga moslashgan funksiyalardir.

Oilaning tug'ilish (reproduktiv funktsiya), bolalarni saqlash (ekzistensial, iqtisodiy-iste'mol funktsiyasi) va bolalarni tarbiyalash (sotsializatsiya funktsiyasi) o'z ichiga olgan o'ziga xos funksiyalari jamiyatdagi barcha o'zgarishlarga qaramay saqlanib qoladi. Oilaning o'ziga xos funksiyalari orasida eng muhimi ijtimoiylashuv funktsiyasi bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi: bolalarning jismoniy va hissiy rivojlanishi, bolalarning ijtimoiy rivojlanishi, bolaning qadriyat yo'nalishini rivojlantirish, bolaning psixologik jinsini shakllantirish; bolalarning aqliy rivojlanishi va boshqalar.

TAVSIYA ETILAYOTGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Asosiy foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati.

Rahbariy adabiyotlar:

1. Sh.M. Mirziyoev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2016.
2. Sh.M. Mirziyoev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib va intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.
3. Sh.M. Mirziyoev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.
4. Sh.M. Mirziyoev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.
5. Karimov I.A “Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch”. T.: Ma'naviyat, 2008.
6. Karimov I.A. Asarlar to'plami. 1-24 jildlar.-T.: O'zbekiston, 2016.

Asosiy:

1. Бобомурадов Э. Духовное обновления общества и изменения общественной психологии молодёжи.- Ташкент; Фан, 1994.-182 с
2. Волков Ю.Г. Социология молодёжи. Ростов на-дону 2001.
3. Ковалёва А.И. , Луков В.А.,Социология молодёжи.Теоритические вопросы. -Социум 1999
4. Социология молодёжи. Учебник. под ред В.Т Лисофского. С-Пб. 1996
5. Чупров. В.И. Социальное развитие молодёжи. Теоритические и прикладные проблемы.- Москва 1994

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Берн Э. Игры которые играют люди. М., 1988.
2. Бир С. Мозг Фирмы. М.,1993.
3. Майерс Д. Социальная психология. СПб.,1997.
4. Вебер М. Избранно'е произведения. М., 1990
5. Якокка Л. Карьера менеджера. М.,1991.
6. Уотермен Р. Фактор обновления: Как сохраняют конкурентоспособность лучшие компании.

7. Рейсон Дж. К. мл., О Делл К. Американский менеджмент на пороге 20 Века. М., 1991.

Xorijiy tillardagi adabiyotlar

1. Biesanz J., Biesanz M. Modern Society. N.J. Prentice-Hall, Inc., 1964.
2. Bernard J., Thompson L.F. Sociology. Nurses and their patients in a modern societe. Saint Louis. 1970.

Internet

<http://www.isea.ru/russian/structure/acad/phil/kurs/phil04.htm>

http://scvr.sarnode.ru/edu/dist/socio_work/market.html

<http://www.cep.tomsk.ru/sir1.html>

<http://www.sinor.ru/~ranger/Socis.html>

<http://www.nir.ru/socio/scipubl/socjour.htm>

<http://win.www.nir.ru/socio/scipubl/sj/97-4.htm>

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

«Ijtimoiy fanlar» kafedrasi

“ YOSHLAR SOTSILOGIYASI” FANIDAN

MUSTAQIL ISH MAVZULARI

MUSTAQIL ISH MAVZULARI VA SHAKLLARI

№	Mavzu nomi	TMI shakli
1.	Yoshlar sotsiologiyasining vujudga kelishi va shakillanishi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
2.	Yoshlar sotsiologiyasining predmeti.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
3.	O'zbekistonda yoshlar sotsiologiyasini rivojlanishining o'ziga xosligi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
4.	Xorijda yoshlar sotsiologiyasini rivojlanishining o'ziga xosligi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
5.	Yoshlar sotsiologiyasining yo'nalishining istiqboli.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
6.	Yoshlarning sotsiologik kontseptsiyasi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
7.	Psixoanaliz yoshlar haqida.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
8.	Jamiyat va yoshlarning o'zaro aloqadorligining o'ziga xosligi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
9.	Yosh oilalar: muammolari va rivojlanish bosqichlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
10.	Avlodlar konflikti.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
11.	Yoshlar submadaniyati yoshlarning ijtimoiylashuvi faktori sifatida.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
12.	Yoshlarning siyosiy va huquqiy ijtimoiylashuvi.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
13.	Zamonaviy O'zbekiston jamiyati yoshlarida ijtimoiylashuv muammolari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish
14.	Yoshlarda deviant hulq-atvor sabablari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası

“YOSHLAR SOTSIOLOGIYASI” FANIDAN

GLOSSARIY

SOTSIOLOGIK ATAMALAR

AVTORITARIZM (lot. autoritas-hokimiyat) boshqaruvning tazyiiqiy uslublar bilan ifodalanuvchi davlat tizimi.

ADAPTATSIYA (lot. adaptatio - moslashtirish) - insonning yanga faoliyat sharoitlariga, ma'lum bir ijtimoiy guruhlardagi munosabatlar tizimiga moslashuvi.

ANKETA (fr. enquete)- o'z mazmun va shakliga ko'ra tartiblangan savollar va mulohazalar bayon qilingan so'rov varaqasi.

ANKETA SO'ROVI - sotsiologik tadqiqotlarda qo'llaniladigan so'rovlarning asosiy xilidan biri.

AN'ANALAR - uzoq vaqt davomida avloddan avlodga o'tkazib beriladigan va ma'lum jamiyatlarda, ijtimoiy guruhlarda saqlanib boradigan ijtimoiy va madaniy meros elementi.

ASOTSIAL XULQ (yunoncha - inkor va socialis - ijtimoiy)-alohida olingan shaxs yoki odamlarning ijtimoiy-salbiy sabablar asosida yuzaga keladigan ijtimoiy hayoti shakli bo'lib, bundai hatti-harakat boshqa shaxs, ijtimoiy guruh va hatto jamiyatga noqulayliklar yoki zarar etkazishi mumkin (masalan, ichkilikbozlik yoki jinoyatchilik).

ATRIBUTSIYA (lot. attributum - berilgan) - ijtimoiy ob'ektlarga (inson, guruh, ijtimoiy birliklar) xos bo'lgan lekin ko'z ilg'amaydigan xususiyatlar.

AXBOROTNI KODLASHTIRISH - 1) empirik ma'lumotlarni zarur talablar asosida qayga ishlash va tahlil qilishga tayyorlash bo'yicha chora-tadbirlar yig'indisi; 2) sotsiologik ma'lumotlarni qayta ishlash bosqichining birinchi davri (fazasi).

AXLOQIY-MA'NAVIY ME'YOR - to'g'ri yoki noto'g'ri xulq-atvor va hatti-harakat haqidagi g'oyalar va qarashlar tizimi bo'lib, u bir xil harakatlarni bajarishni talab etadi va boshqalarini taqiqlaydi.

AHLOQ - u yoki bu ijtimoiy guruhlar va jamiyatdaga ijtimoiy munosabatlarni nazorat qilish va tartibga solish vazifasini bajaruvchi ijtimoiy institut, me'yorlar, baholar, xulq-atvor namunalari tizimi.

BANDLIK (aholining bandligi) - aholining ijtimoiy ishlab chiqarishga jalb etilganligini ifodaluvchi ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya.

BASHORAT (prognoz) - ma'lum bir dalillarga asoslangan holda biror-bir jarayon rivojlanishi yo'nalishlarini oldindan ilmiy tarzda ko'ra bilish. . .

BEGONALASHUV - odamlar, ijtimoiy guruhlarning bir-biri bilan yonma-yon yashashlariga qaramay, ularning munosabatlaridagi azaliy birlikning buzilishi va unga olib keladigan jarayon.

BIRLAMCHI GURUH - asosan individning birlamchi ijgimoilaashuvi jarayonini va uning boshqa guruhlarga tortshshshini ta'minlovchi kichik guruhning (oila, o'smirlar guruhi).

BOSHQARUV-tashkilotning maxsus organining funksiyasi bo'lib eng kam vositalar (vaqt, kuch, zahiralar) sarflab eng yuqori natijaga erishish bo'yicha aniq tashkil etilgan faoliyatdir.

BYUROKRATIYA - to'rachilik, o'z faoliyatiga ko'ra rollarning pog'onali tarzidagi (yuqoridan quyiga) tartibiga va qat'iy qoida-marosimlarga asoslanuvchi boshqaruvning ko'rinishi.

BO'SH VAQT - inson, ijtimoiy guruh va umuman jamiyatda zaruriy ravishda sarflanadigan vaqt zaxiralaridan ortib qoladigan, ya'ni ish vaqtidan tashqaridagi vaqt qismi.

VERBAL XUJJATLAR TAHLILI - hujjat manbalaridan axborot olish uslubi.

VERIFIKATSIYA (lot. uegiv - xaqqoniy va Gasyu - qilmoq) -ilmiy xulosalarning haqqoniyligini empirik tekshirish orqali o'rnatish jarayonini ifodalovchi metodoloshk tushuncha. Verifikatsiya fanning nazariy xulosalarini kuzatilayotgan ob'ekt, tadqiqot bilan taqqoslash orqali tekshirib kurish, tajribada tasdiqlash bilan ifodalanadi.

GIPOTEZA - ilmiy taxmin, bashorat. Sotsiologik tadqiqotlar o'tkazishdan oldin bo'lajak natijalarni qanday bo'lishini empirik tekshirish uchun qilinuvchi ilmiy taxmin.

GURUHIY BIRDAMLIK - shaxslararo aloqalarning guruh hayotiy faoliyatining vorisiyligini va barqarorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi mustahkamligi.

GURUHIY MUTANOSIBLIK - guruh hamjixatliganing ijtimoiy-ruhiy ko'rsatgichi bo'lib, unda guruh a'zolarining o'zaro nizolarsiz muomala qilishi va muvofiqlik imkoniyatlari aks etadi.

GURUH ME'YORLARI - xar bir guruh joriy etgan amaldagi tartib-qoida va talablar majmui bo'lib, u guruh a'zolari xatgi-harakatlarini tashkil etishda, ularning o'zaro munosabatlari, harakatlari va muomalasida muhim ahamiyat kasb etadi.

GURUH TUZILMASI - o'zaro faoliyat qatnashchilarining mustahkam ravishda qaytadan vujudga kelishining tartiblangan tizimi.

DALA TADQIQOTI - 1) tor ma'noda: joylardagi (uyda, korxonalarda va h.k) o'tkaziladigan tadqiqot; 2) keng ma'noda -tadqiqot ob'ektini tabiiy «dala» sharoitlarida, uning kundalik hayotini ijtimoiy miqyosda o'rganish.

DEVIANT HULQ-ATVOR (lot. deviatio - og'ish) - ijtimoiy normativlar va me'yorlardan og'ib ketuvchi hatgi-harakat.

DEMOGRAFIYA - (grekcha demos - xalq hamda grapho yozaman: xalq haqidagi yozuvlar), - aholishunoslik to'g'risidagi fan. Demografiya aholining barcha tabaqa va guruhlarini son va sifat jihatidan o'rganadi. Bu erda asosan tug'ilish, o'lim, nikoh, ajrim, migratsiya jarayonlari hamda ularga ta'sir qiluvchi omillar o'rganiladi.

DIADA - ikki kishidan iborat guruh.

ETAKCHI (ingl. leader-boshlovchi, rahbar) guruhning xal qiluvchi vaziyatlarda uning uchun mas'uliyatli qarorlar qabul qilish huquqini tan olgan a'zosi; biror bir jamoada katta obro' e'tibor va ta'sirga ega bo'lgan shaxs; siyosiy partiya. jamoat tashkiloti va x.k. ning boshlig'i, rahbari.

ETAKCHILIK –individning hatti-harakatining guruh etakchisi roliga mos keluvchi qobiliyatlari, sifatlarning namoyon bo'lishi. Etakchi xili esa ijtimoiy tuzum tabiati guruh xususiyati va muayyan tarixiy vaziyatga bog'liq.

YOSHLAR ijtimoiy yetuklik, katta hayotga kirib borish va unga moslashib borish kabi xususiyatlarga ega bo'lgan jamiyatning ijtimoiy demografik guruhi.

JAMIYAT –insonlarning barcha o'zaro harakatlari uslublari va bir-biridan xar tomonlama bog'likligi ifodalanadigan birlashmalarning yig'indisi.

JAMOA –umumiy doimiy yashash joyiga ega bo‘lgan kundalik hayotlarida bir-biriga bog‘liq bo‘lgan va umumiy iqtisodiy hamda ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish uchun faoliyat ko‘rsatuvchi insonlar majmuasi.

ZARDUSHTIYLIK- xorazmda eramizdan avvalgi VII asrda paydo bo‘lgan yakka xudolikka asoslangan din.

IERARXIYA (yunon. hieros - mukaddas va arche - hokimiyat) ma’lum bir yaxlitlik qismlari yoki elementlarining yuqoridan quyiga qarab joylashish tartibi. Sotsiologiyada bu tushuncha jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini, ayniqsa byurokraziyani belgilashda ko‘llaniladi.

INDETERMINIZM-(lot. in inkorni ifodolovchi sifatdash va determinizm) - tabiiy va ijtimoiy hodisalarning sababli aloqadorligini inkor etuvchi falsafiy ta’limot.

INDIVID (lot. individuum - takrorlanmas) - odamzodning vakili, o‘ziga xos takrorlanmas xususiyatlar egasi hisoblanmish odam.

INDIKATOR (lot. indicator - ko‘rsatkich) - ob’ektning o‘rgansa va o‘lchasa bo‘ladigan xususiyati.

INNOVATSIYA - ijtimoiy amaliyotda sezilarli o‘zgarishlar tug‘diradigan turli xil yangiliklar yaratish va tadbiq etish.

INTERVYU (ingl. interview) - sotsiologik tadqiqotda qo‘llaniladigan uslub - maqsadli suhbat.

KATTA GURUH - katta miqdordagi a’zolarga ega bo‘lgan, turli aloqalar xillariga ega bo‘lgan ijtimoiy guruh.

KONTENT-TAHLIL - sotsiologik axborot mazmunini xujjatlar asosida miqdoriy va sifat jihatida o‘rganish uslubi.

KORRELYASIYALI TAHLIL-o‘rganilayotgan ob’ektlar belgilari orasidagi statistik aloqalarni o‘rganishda qo‘llaniladigan matematik tartib-qoidalar.

LATENTLIK (lot. lateens yashirin) ko‘zga tashlanmaydigan, yashirin jarayon (masalan, sud statistikasida va amaliyotida qayd qilinmagan yashirin jinoyatchilik)

LEGITIMLASHTIRISH (lot. legitimus –qonuniy) biror bir qonun, vakolatning qonuniyligini tan olish yoki tasdiqlash. Legitimlashtirish biror bir ijtimoiy muassasaning qonuniy kuchga ega bo‘lishida ifodalanadi.

MADANIYAT (lot.kultura - qayta ishlash) - inson jamiyati yaratgan va jamiyat rivojining ma’lum darajasini ifodalovchi moddiy va ma’naviy mahsulotlar, qadriyatlar majmui

MAKROSOTSILOGIYA (yunon. makros - uzun, katta sotsiologaya) - katga ijtimoiy guruhlar va tizimlarni (masalan, jamiyat, sivilizatsiya va h.k.) jarayonlarni harakatlarni va hodisalarni, shuningdek guruhlarni o‘rganishga qaratilgan tadqiqot yo‘nalishi.

MARGINAL SHAXS - (fr. marginal - chekka, chegara) -ijtimoiy jihatdan normal holatda bo‘lmagan shaxs. Bunday shaxs ikki va undan ko‘p madaniy tizimlar o‘rtasidagi chegarada oraliq holatini egallaydi, qisman har biriga singgan bo‘ladi, ammo hech biriga to‘liq mansub bo‘lmaydi.

MATRITSA (lot. matrix - bachadon) - sotsiologiyada: jadval (matritsa) ko‘rinishidagi modellar yordamida ijtimoiy tuzilmalarni qayd etish.

MENTALITET (lot. mens - aql, tafakkur) - individ yoki ijtimoiy guruhning, millatning o'ziga xos tafakkur tarzi, voqelikni ma'lum bir tarzda tushunishi va birgalikda harakat qilishga tayyorligi va moyilligi.

MIGRATSIYA (lot. migratio - ko'chib o'tish) - individlar yoki ijtimoiy guruhlarning doimiy yashash joylarini o'zgartirish jarayoni bo'lib, u boshqa jo'g'rofiy hudud yoki mamlakatga ko'chib o'tishda ifodalanadi.

MIKROSOTSIOLOGIYA (yunon. micros - kichkina va sotsiologiya) - sotsiologiyada nisbatan katta bo'lmagan ijtimoiy tizimlardagi ijtimoiy xodisalar va jarayonlarni taxlil qilishga qaratilgan, alohida olingan hodisalarning mikrodarajadagi jarayonlar bilan aloqasini empirik tasvirlash bilan chegaralanadigan yo'nalish.

MITRAIZM - xudo Mitraga sajda qilish bilan bog'liq bo'lgan din. Eramizdan oldingi so'nggi asrlarda Eronda paydo bo'lib Rim imperiyasi va old Osiyoda tarqalgan.

NARKOMANIYA- (yunon. narke-karaxtlik, mania-extiros) narkotik moddalarning iste'mol qilish natijasida shaxsning ruxiy va ijtimoiy voyaga etishning senilashuvi va undan kelib chiqadigan muammolar.

SOTSIAL JARAYON - individ, ijtimoiy institutlar guruhlarning ijtimoiy holati yoki turmush tarzining o'zgarishi yo'nalishini ifodalovchi barqaror harakatlar o'zgarishlar, hatti-harakatlari holatlarining majmuasi.

SOTSIAL INFRASTRUKTURA (lot. infra - tagida va structura - tuzilma) - ijtimoiy hayotning barcha sohalarida shu jumladan ijtimoiy-maishiy sohada inson hayoti va faoliyatini oqilona tashkil etishni ta'minlovchi moddiy elementlarning mustahkam majmuasi.

SOTSIAL INSTITUT - (intstitut - lat. institutum -kurilma) - g'arb sotsiologiyasida, ayniqsa strukturaviy funksionalizmga ko'p ishlatiladigan tushuncha. Sotsial institut inson faoliyatini boshqaruvchi va sotsial tizim yasovchi rollar va statuslar tizimini yaratuvchi turli rasmiy va norasmiy qoidalar, tomoyillar, me'yorlar, qurilmalarning, qatii majmuini anglatadi. Sotsial institut sotsial guruh sotsial tashkilotlardan farq qiladi.

SOTSIALIZATSIYA (IJTIMOIYLASHUV) - individ tomonidan mavjud ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va bilimlar tizimini o'zlashtirish jarayoni.

SOTSIAL MAQOM (STATUS) (lot. status - holat) individning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi holati ahvoli.

SOTSIAL MOSLASHUV (ADAPTATSIYA) - shaxs yoki guruhning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabati turi ijtimoiy moslashuv individ yoki guruhning o'zi uchun yangi bo'lgan ijtimoiy muhitni o'zlashtirish jarayonida namoyon bo'ladi.

SOTSIAL NAZORAT - jamiyatning sog'lom ijtimoiy tartibni ta'minlash maqsadida individ hatti-harakati va xulq-atvoriga maqsadli ta'siri.

SOTSIAL XIZMAT - korxonalar, muassasa va tashkilotning xizmatchilar va ishchilar faoliyatini qo'llab-quvvatlash orqati mehnat jamoasini boshqarish sohasi.

SO'ROV - fransuz tilidan olingan bo'lib, biron bir narsani aniqlash degan ma'noni anglatadi. Sotsiologiyada so'rash usullari muayyan aholi guruhlari savollar vositasida murojaat qilish orqali birlamchi ma'lumotlarni to'plash ma'nosini anglatadi. So'rash usullarining yozma (anketa), og'zaki (intervyu) hamda sirdan (pochta, telefon va matbuot orqali) ma'lumotlar to'plash shakllari mavjud.

SOTSIOMETRIYA - kichik guruhlar, jamoalar va tashkilotlardagi shaxslararo munosabatlar tizimini mahsus o'rganish usulidir.

STATISTIKA - ijtimoiy voqea va xodisalarning miqdoriy jihatlarini mahsus o'rganuvchi fan.

STATUS - 1. Muayyan tizim, targ'ibot, hamda ierarxiyaning holati, darajasi va mavqei. 2. Biror shaxs, davlat organi yoki xalqaro tashkilotning ijtimoiy mavqegini ifodalovchi burch va majburiyatlar majmui.

STRATIFIKATSIYA - jamiyatning tuzilmasi va alohida qatlamlarini, ijtimoiy tabaqalanish belgilari tizimini, ifodalovchi sotsiologik tushuncha.

SO'ROV - sotsiologik, psixologik, demografik va boshqa tadqiqotlarda qo'llaniladigan birlamchi verbal (og'zaki) axborot yig'ash uslubi.

SO'FIYLIK - islomdagi diniy falsafiy oqim. 8-4-asrlarga paydo bo'lgan va Arab xalifaligida tarqalgan. So'fiylik yagona Ollohni tash olishni va unga intilishni, faqat unga muhabbatni targ'ib qiladi hamda qolgan barcha narsalarni Ollohning aksi yoki sifatleri deb xisoblaydilar. Imom G'azzoliy asos solgan sufizm, keyinchalik turli tariqatlarga bo'linib ketdi. Kubroviya, YAssaviya hamda eng ko'p tarqalgan Naqshbandiya tariqatlari Markaziy Osiyoda paydo bo'lgan.

TANLASH - 1) sotsiologik tadqiqotning bevosita o'rganilishi kerak bo'lgan ob'ekti elementlarining majmuasi; 2) ob'ekt elementlarini, ommaviy sotsiologik tadqiqotlarda qo'llaniladigan kuzatuv va o'rganish birliklarini saralab olish uslublari, usullari va tartib-qoidalarining majmuasi.

TANLASH (JARAYON SIFATIDA) – tadqiqotning butun bir ob'ektini (mamlakatning butun axolisi, barcha oilalar, maktablar) tashkil qiluvchi ko'pgina birliklardan (odamlar, oilalar va h.k.) ma'lum bir birliklar sonini tanlab olish.

TARBIYA - jamiyatda amal qilayotgan me'yorlarga mos ravishda shaxsni maqsadli tizmiy shakllantirish jarayoni.

URBANIZATSIYA-(lot.urbanis-shahar) jamiyat rivojida shaharlar mavqei va rolining oshib ketish jarayoni.

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI**

“TASDIQLAYMAN”

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektori

D. Xolmatov D. Xolmatov

“ ” _____ 2022-yil

**YOSHLAR SOTSILOGIYASI
FANINING**

O‘QUV DASTURI

3-kurs uchun

Bilim sohasi:	200000 –Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq
Ta’lim sohasi:	210000 – Sotsiologiya va psixologiya
Ta’lim yo‘nalishi:	5210100–Sotsiologiya

Namangan-2022

Fan/modul kodi YOSB304		O'quv yili 2022/2023	Semestr 6	ECTS-Kreditlar 4
Fan/modul turi Tanlov fan		Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4 soat
1	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Yoshlar sotsiologiyasi	60	60	120

I. FANNING MAZMUNI

Fanni o'qitishdan maqsad - Yoshlar sotsiologiyasi kursining maqsadi yoshlarni rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini, yoshlar muammolarini chuqur o'rganib, hamda ularning qadriyatlar orientatsiyasini ijobiy tarafdagi o'zgarishini o'rganish.

Fanning vazifasi - Yoshlar bilimiga umummetodologik nuqtai nazardan yondoshish. Jamiyatning ijtimoiy tizimida yoshlar muammolarini vujudga kelishini oldini olish. Yoshlar hayotidagi ijtimoiy muammolarni sotsiologik tadqiqot orqali tahlil qilish.

II. ASOSIY NAZARIY QISM (MA'RUZA MASHG'ULOTLARI)

II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu. Yoshlar sotsial-demografik guruh sifatida.

Yoshlar sotsial guruh sifatida. Yoshlarni yoshga qarab guruhlarga bo'linishining o'ziga xos hususiyati. Yoshlik hayotiy sikl bosqichi sifatida. Yoshga qarab chegaralanishning sotsial tabiati. O'smirlik davri. O'spirinlik. (erta boshlanishi va kechikish)

Sotsiologiyada yoshlarga yondoshuvning o'ziga xos hususiyati. Sotsiologiyaning boshqa mahsus tarmoq yo'nalishlaridagi yondoshuvining o'ziga xosligi: tarbiya sotsiologiyasi, oila va ta'lim sotsiologiyasi. Yoshlar sotsiologiyasining maqsadi.

Xronologik, biologik va psixologik davr tushunchasi. Avlodning vorislik dinamikasi. Yoshlarning tabaqalarga ajralishi. O'zbekiston jamiyati sotsial strukturasi yoshlar.

2-mavzu. Yoshlar: tadqiqot tushuncha va yo'nalishining kontseptualizatsiyasi.

Yoshlarning zamonaviy sotsiologik kontseptsiyasi.

“Yoshlar” tushunchasiga turli xil yondoshuvlar. Yoshlarni sotsiologik mohiyatini aniqlash. Yoshlar sotsial-demografik guruh sifatida. Yoshlarning zamonaviy sotsiologik kontseptsiyasi.

E.Eriksonning epigenetik printsiplari. R. Benedikt “sotsial xarakter” xaqida. Atoqli sotsiologlar ilmiy asarlarida shaxsning hayot faoliyati va ichki fazasining rivojlanishi nazariyalari.

Yoshlar sotsiologiyasida tizimli-funksional yondoshuv. Atoqli sotsiologlar ilmiy asarlarida avlodlararo kontseptsiyasining bir-biriga ta'siri. Yondoshuv butunligi. Yoshlar jamoatchilikda takrorlanuvchi sub'ekti va uning mohiyatini tasniflanishi sifatida.

3-mavzu. Yoshlar davlat siyosatida

Yoshlar siyosati: mohiyati va turlari. Yoshlar siyosatining printsiplari. Yoshlar siyosatining davlat tamonidan huquqiy ta'minlanishi. Sotsial va yoshlar siyosati: umumiylik va o'ziga xosligi.

Yoshlarning davlat siyosatidagi asosiy yo'nalishlari. O'z mavqeini aniqlashda ijtimoiylik. Professionallik.

Mehnatda tenglik. Sotsial siljish imkoniyatlari. Jismoniy va ma'naviy rivojlanish. Yosh oila mustahkamligi. Jamoat ishlarida yoshlarning ta'sirini kengaytirish va o'z-o'zini

boshqarishni rivojlantirish.

Yoshlar siyosati doirasida ijtimoiy texnologiyalar.

4-mavzu. Yosh inson shaxsi sotsiologiyaning predmeti sifatida.

“Individ”, “Inson”, “shaxs” tushunchalarining o‘zaro aloqadorligi. Individuallik va shaxs. Shaxsni o‘rganishda sotsiologik yondoshuvining o‘ziga xosligi.

Yosh inson shaxsining sotsial strukturasi. Shaxsning maqsadi.

Yosh inson ongining motivatsion doirasi. Ehtiyoji. Qiziqishlari. Qadriyatlari. Yoshlarda motivatsion doirasining o‘zgaruvchi g‘oyasi.

Yosh insonning shaxs strukturasi va uning zamonaviy tipologiyasi.

5-mavzu. Yoshlar submadaniyati va uning zamonaviy jamiyatga ta‘siri

Submadaniyat ilmiy tushuncha sifatida. Zamonaviy inson tamonidan submadaniyatning tanlanishi.

Yoshlar submadaniyati tushunchasining muhimligi. Yoshlar submadaniyati tushunchasini vujudga kelish fenomenining ilm-fan va texnikada sotsiomadaniy sharoitning yaratilishi. Jamiyat tub madaniyatiga qo‘shilmasligi, jalb qilinmasligi yoshlar submadaniyatida ajralib turuvchi belgi sifatida. Sotsiologiya yoshlar submadaniyati haqida: F. Naygard norasmiylik haqida, E. Fromm va T. Rojak “mavjud bo‘lish va bor bo‘lishlilik” va b.

Yoshlar submadaniyatining asosiy belgilari. Yigit va qizlarning hayot tarzi, fikrlashi, urf-odatlar, me‘yorlari, qadriyatlari va qiziqishlari. Kiyim-kechak, sochlarni turmaklash va musiqaga bo‘lgan qiziqish uslubi, bo‘sh vaqtni o‘tkazish va jinsiy aloqalarining o‘ziga xosligi.

O‘zbekistonda yoshlar submadaniyati

6-mavzu. Iqtisodiyot va yoshlar

Iqtisodiyot tushunchasi, uning belgilari va mexanizmi. Yoshlarning mehnatda ijtimoiy o‘lashuvi: mexanizmlari, bosqichlari, muammolari. O‘zbekiston yoshlarining professional orientatsiyasi va professional tayyorgarligi. Bozor iqtisodiyoti va yoshlar: tendentsiyasi va axvoli. Yoshlarning mehnatda bandlik muammolari va uni tadbiq etish mexanizmlari. Yoshlarda ishsizlik muammolari.

Yoshlarning mehnatdagi motivatsiyasi. Mehnat sohasining moddiy ishlab chiqarishida yoshlar ongining o‘zgarish tendentsiyasi.

Proforientatsiya va professional ta‘lim tendentsiyasi. Professional statusning o‘zgarishi.

7-mavzu. Yoshlarning qadriyat orientatsiyasi tuzilishida siyosiy qadriyatlar

Jamiyatning siyosiy hayoti: mohiyati va mazmuni. Inson va hokimiyatning aloqadorligi. Siyosiy munosabat, siyosiy ishtirok, siyosiy faoliyat.

Yoshlarning siyosiy ijtimoiy o‘lashuvi. Mohiyati va bosqichlari. Siyosiy madaniyat. Yoshlarning siyosiy ijtimoiy o‘lashuvida g‘oya va uning roli.

Yoshlar siyosiy hayotining o‘ziga xosligi. Yoshlarning ijtimoiy-siyosiy munosabatlarida sub‘ektiv muammolar. Yoshlarni siyosatga qiziqishining o‘ziga xosligi.

8-mavzu. Yoshlarning davlat tizimida tutgan o‘rni va ularning siyosiy hayotdagi ishtiroki.

Yoshlarni davlat tizimida tutgan o‘rnining o‘ziga xosligi. Siyosiy hayotda rasmiy va real ishtirok etish. Davlatning qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi tarmoqlarida yoshlarning vakillik muammolari.

Yoshlar siyosiy ishtirokining shakllari. Ovoz berishda ishtirok etish. Yoshlar elektoratining xarakteristikasi. Vakolatli ishtirok. Yoshlar tashkiloti va xarakati. Siyosiy partiyalarda ishtiroki. Yoshlar siyosiy qiziqishlarini stixiyali ravishda istak bildirish shakllari. Siyosiy ekstremizm.

9-mavzu: Shaxsning ijtimoiylashuvi: mehyor va og'ish.

Ijtimoiylashuv jarayonini aniqlashning sotsiologik mohiyati. "Ijtimoiylashuv", "tarbiya", "yuventizatsiya" tushunchalarining o'zaro aloqadorligi. Birlamchi va ikkilamchi sotsializatsiya.

Ijtimoiy institutlar va uning vazifasi. Ijtimoiy institutlar evolyutsiyasi.

Oila, ta'lim, din, axborot va armiya institutlari. Zamonaviy sharoitda ularning o'zgaruv tendentsiyasi.

10-mavzu: Zamonoviy talabalik, zamonaviy professionallik va bo'sh vaqt orientatsiyasi.

Talabalik yoshlar guruhi sifatida. Sotsiologiya "talabalik" tushunchasi xaqida. Talaba yoshlarning asosiy ehtiyojlar va qiziqishlari: bilimlilik, professionllik, bo'sh vaqt va b.

Talabalarining o'quv faoliyati, ularning talaba shaxsi sifatida shakillanishining asosiy roli. Ta'lim muassasalari bitiruvchilarining ishga joylashuvidagi muammolari.

Talaba oilasi. Talaba yoshlarining ijtimoiy-siyosiy faolligi. Talaba yoshlarining jamoatchilikka birlashuvi va ularning yoshlar qiziqishlarini targ'ibot qilishdagi roli.

11-mavzu: Transformatsiyalashayotgan jamiyatda ijtimoiy og'ish.

Deviant xulq-atvor tushunchasi, uning asosiy turlari, sabablari. (E.Dyurkgeym va R.Merton nazariyalari) Delinkvent hulq-atvor: tushunchasi, sababi, namoyon bo'lish shakillari.

Yoshlar hulq-atvorini ijtimoiy nazorat qilish mexanizmlari. Jamiyatda deviant hulq-atvorining o'ziga xosligi. Begonalashuv yoshlar orasida salbiy oqibat sifatida.

Madaniy va psixik og'ish. Nizolar ratsionalizatsiyasi: dezintegratsion modelg'. Jamiyatda deviant hulq-atvor muammolari. Yoshlar orasida ijtimoiy potologiyaning vujudga kelishi.

12-mavzu: Yoshlar qadriyatlar orientatsiyasi sotsiologik tadqiqot sifatida.

Qadriyatlar orientatsiyasi tushunchasi. Qadriyatlarining tasniflanishi. Qadriyatlar orientatsiyasi tizimining strukturali belgilari: kognitiv, emotiv, hulq-atvor.

Sotsiologik tadqiqotlarda qadriyatlar orientatsiyasini o'lchash metodi. Gutman shkalasi. Sotsial masofa metodi. Laykert metodi. O'zbekiston yoshlari hadriyatlar orientatsiyasining sotsiologik analizi.

13-mavzu: Yoshlar hadriyati orientatsiyasiga dinning tahsiri.

"Din" tushunchasining mohiyati. Turli dinlarda qadriyatlarining xilma-xilligi: iudaizm, xristianlik, islom. Jamiyatda din, qadriyat va mehyor tizimining yoshlarni ijtimoiylashuvi jarayoniga tahsiri. Nikoh, farzand ko'rish, o'limda diniy urf-odat va anhana va marosimlarni amalga oshirish.

Turli diniy konfessiyalarda yoshlarning nikohga bo'lgan munosabati. Islomda bahtli hayot qonuniyati. Islom va xristianlikda bola tarbiyasi.

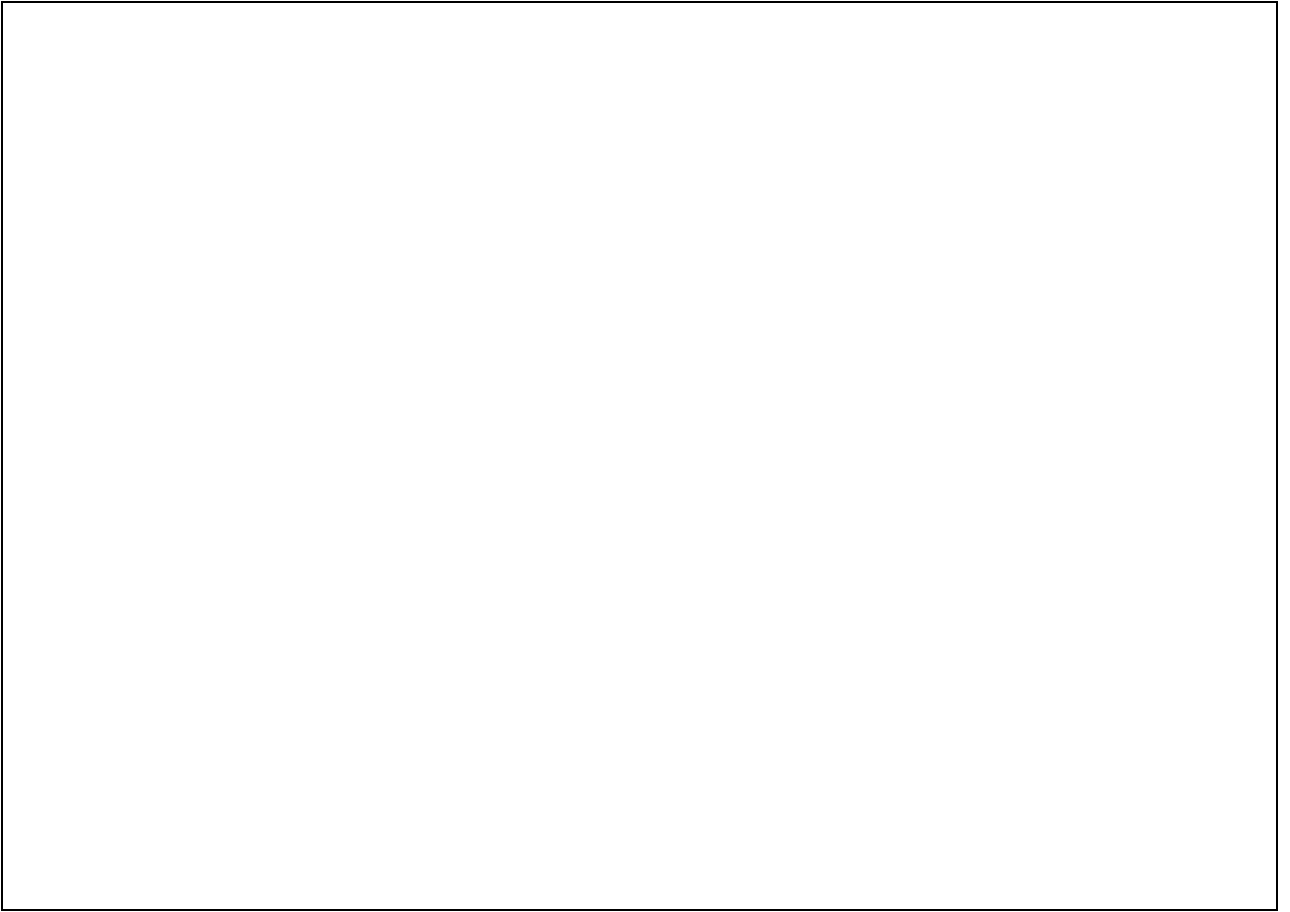
14-mavzu: Yoshlar madaniyati.

Madaniyat tushunchasi. Hayot tsikli bosqichlari asosida madaniyatlarining turlarga ajratilishi: bolalik, yoshlik, o'rta va qarilik davri madaniyati. "Yoshlar madaniyati" fenomenining vujudga kelish shart-sharoiti. Yoshlar madaniyati texnogen sivilizatsiyasi fenomeni sifatida. "Yoshlar submadaniyati", "Yoshlar madaniyati", "Madaniyat yoshlar uchun" tushunchalarining bir-biriga bog'liqligi.

15-mavzu: Yoshlar va oilaviy munosabatlar.

Demografik ishlab chiqarish: yoshlar kuchi mohiyatini rivojlanishining xarakteristikasi. yoshlar kuchi potentsiali. Uning o'zgarishining sotsial ko'rsatkichi va sababi.

Yoshlarda reproduktiv ongi va xulq-atvorining o'zgarish tendentsiyasi. Yosh oila muammolari.

II.2. MA'RUZA MAVZULARINI TAQSIMLANISHI		
№	Mavzular	Soati
1	Yoshlar sotsial-demografik guruh sifatida	2
2	Yoshlar: tadqiqot tushuncha va yo'nalishining kontseptualizatsiyasi. yoshlarning zamonaviy sotsiologik kontseptsiyasi	2
3	Yoshlar davlat siyosatida	2
4	Yosh inson shaxsi sotsiologiyaning predmeti sifatida	2
5	Yoshlar submadaniyati va uning zamonaviy jamiyatga ta'siri	2
6	Iqtisodiyot va yoshlar	2
7	Yoshlarning qadriyat orientatsiyasi tuzilishida siyosiy qadriyatlar	2
8	Yoshlarning davlat tizimida tutgan o'rni va ularning siyosiy hayotdagi ishtiroki	2
9	Shaxsning ijtimoiylashuvi: me'yor va og'ish	2
10	Zamonaviy talabalik, zamonaviy professionallik va bo'sh vaqt orientatsiyasi	2
11	Transformatsiyalashayotgan jamiyatda ijtimoiy og'ish	2
12	Yoshlar qadriyatlari orientatsiyasi sotsiologik tadqiqotlar sifatida	2
13	Yoshlar qadriyati orientatsiyasiga dinning ta'siri	2
14	Yoshlar madaniyati	2
15	Yoshlar va oilaviy munosabatlar	2
		30 soat
	Umumiy soat:	30 soat

III. SEMINAR MASHG'ULOTI MAVZULARI

1-mavzu. Yoshlar sotsial-demografik guruh sifatida.

Yoshlar sotsial guruh sifatida. Yoshlarni yoshga qarab guruhlarga bo'linishining o'ziga xos xususiyati. Yoshlik hayotiy sikl bosqichi sifatida. Yoshga qarab chegaralanishning sotsial tabiati. O'smirlik davri. O'spirinlik. (erta boshlanishi va kechikish)

Sotsiologiyada yoshlarga yondoshuvning o'ziga xos xususiyati. Sotsiologiyaning boshqa mahsus tarmoq yo'nalishlaridagi yondoshuvining o'ziga xosligi: tarbiya sotsiologiyasi, oila va ta'lim sotsiologiyasi. Yoshlar sotsiologiyasining maqsadi.

Xronologik, biologik va psixologik davr tushunchasi. Avlodning vorislik dinamikasi. Yoshlarning tabaqalarga ajralishi. O'zbekiston jamiyati sotsial strukturasi yoshlar.

2-mavzu. Yoshlar: tadqiqot tushuncha va yo'nalishining kontseptualizatsiyasi.

Yoshlarning zamonaviy sotsiologik kontseptsiyasi.

“Yoshlar” tushunchasiga turli xil yondoshuvlar. Yoshlarni sotsiologik mohiyatini aniqlash. Yoshlar sotsial-demografik guruh sifatida. Yoshlarning zamonaviy sotsiologik kontseptsiyasi.

E.Eriksonning epigenetik printsiplari. R. Benedikt “sotsial xarakter” xaqida. Atoqli sotsiologlar ilmiy asarlarida shaxsning hayot faoliyati va ichki fazasining rivojlanishi nazariyalari.

Yoshlar sotsiologiyasida tizimli-funksional yondoshuv. Atoqli sotsiologlar ilmiy asarlarida avlodlararo kontseptsiyasining bir-biriga tahsiri. Yondoshuv butunligi. Yoshlar jamoatchilikda takrorlanuvchi sub'ekti va uning mohiyatini tasniflanishi sifatida.

3-mavzu. Yoshlar davlat siyosatida

Yoshlar siyosati: mohiyati va turlari. Yoshlar siyosatining printsiplari. Yoshlar siyosatining davlat tamonidan huquqiy ta'minlanishi. Sotsial va yoshlar siyosati: umumiyliigi va o'ziga xosligi.

Yoshlarning davlat siyosatidagi asosiy yo'nalishlari. O'z mavqegini aniqlashda ijtimoiylik. Professionallik.

Mehnatda tenglik. Sotsial siljish imkoniyatlari. Jismoniy va ma'naviy rivojlanish. Yosh oila mustahkamligi. Jamoat ishlarida yoshlarning ta'sirini kengaytirish va o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish.

Yoshlar siyosati doirasida ijtimoiy texnologiyalar.

4-mavzu. Yosh inson shaxsi sotsiologiyaning predmeti sifatida.

“Individ”, “Inson”, “shaxs” tushunchalarining o'zaro aloqadorligi. Individuallik va shaxs. Shaxsni o'rganishda sotsiologik yondoshuvining o'ziga xosligi.

Yosh inson shaxsining sotsial strukturasi. Shaxsning maqsadi.

Yosh inson ongining motivatsion doirasi. Ehtiyoji. Qiziqishlari. Qadriyatlarini. Yoshlarda motivatsion doirasining o'zgaruvchi g'oyasi.

Yosh insonning shaxs strukturasi yoshlarning stuktursi rolining zamonaviy tipologiyasi.

5-mavzu. Yoshlar submadaniyati va uning zamonaviy jamiyatga ta'siri

Submadaniyat ilmiy tushuncha sifatida. Zamonaviy inson tamonidan submadaniyatning tanlanishi.

Yoshlar submadaniyati tushunchasining muhimligi. Yoshlar submadaniyati tushunchasini vujudga kelish fenomenining ilm-fan va texnikada sotsiomadaniy sharoitning yaratilishi. Jamiyat tub madaniyatiga qo'shilmasligi, jalb qilinmasligi yoshlar submadaniyatida ajralib turuvchi belgi sifatida. Sotsiologiya yoshlar submadaniyati haqida: F. Naygard norasmiylik haqida, E. Fromm va T. Rojak “mavjud bo'lish va bor bo'lishlilik” va b.

Yoshlar submadaniyatining asosiy belgilari. Yigit va qizlarning hayot tarzi, fikrlashi, urf-odatlar, me'yorlari, qadriyatlar va qiziqishlari. Kiyim-kechak, sochlarni turmaklash va musiqaga bo'lgan qiziqish uslubi, bo'sh vaqtni o'tkazish va jinsiy aloqalarining o'ziga xosligi.

O'zbekistonda yoshlar submadaniyati

6-mavzu. Iqtisodiyot va yoshlar

Iqtisodiyot tushunchasi, uning belgilari va mexanizmi. Yoshlarning mehnatda ijtimoiy o'lashuvi: mexanizmlari, bosqichlari, muammolari. O'zbekiston yoshlarining professional orientatsiyasi va professional tayyorgarligi. Bozor iqtisodiyoti va yoshlar: tendentsiyasi va axvoli. Yoshlarning mehnatda bandlik muammolari va uni tadbiiq etish mexanizmlari. Yoshlarda ishsizlik muammolari.

Yoshlarning mehnatdagi motivatsiyasi. Mehnat sohasining moddiy ishlab chiqarishida yoshlar ongining o'zgarish tendentsiyasi.

Proforientatsiya va professional ta'lim tendentsiyasi. Professional statusning o'zgarishi.

7-mavzu. Yoshlarning qadriyat orientatsiyasi tuzilishida siyosiy qadriyatlar

Jamiyatning siyosiy hayoti: mohiyati va mazmuni. Inson va hokimiyatning aloqadorligi. Siyosiy munosabat, siyosiy ishtirok, siyosiy faoliyat.

Yoshlarning siyosiy ijtimoiy o'lashuvi. Mohiyati va bosqichlari. Siyosiy madaniyat. Yoshlarning siyosiy ijtimoiy o'lashuvida g'oya va uning roli.

Yoshlar siyosiy hayotining o'ziga xosligi. Yoshlarning ijtimoiy-siyosiy munosabatlarida sub'ektiv muammolar. Yoshlarni siyosatga qiziqishining o'ziga xosligi.

8-mavzu. Yoshlarning davlat tizimida tutgan o'rni va ularning siyosiy hayotdagi ishtiroki.

Yoshlarni davlat tizimida tutgan o'rning o'ziga xosligi. Siyosiy hayotda rasmiy va real ishtirok etish. Davlatning qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi tarmoqlarida yoshlarning vakillik muammolari.

Yoshlar siyosiy ishtirokining shakllari. Ovoz berishda ishtirok etish. Yoshlar elektoratining xarakteristikasi. Vakolatli ishtirok. Yoshlar tashkiloti va xarakati. Siyosiy partiyalarda ishtiroki. Yoshlar siyosiy qiziqishlarini stixiyali ravishda istak bildirish shakllari. Siyosiy ekstremizm.

9-mavzu: Shaxsning ijtimoiy o'lashuvi: mehyor va og'ish.

Ijtimoiy o'lashuv jarayonini aniqlashning sotsiologik mohiyati. "Ijtimoiy o'lashuv", "tarbiya", "yuventizatsiya" tushunchalarining o'zaro aloqadorligi. Birlamchi va ikkilamchi sotsializatsiya.

Ijtimoiy institutlar va uning vazifasi. Ijtimoiy institutlar evolyutsiyasi.

Oila, ta'lim, din, axborot va armiya institutlari. Zamonaviy sharoitda ularning o'zgaruv tendentsiyasi.

10-mavzu: Zamonoviy talabalik, zamonaviy professionallik va bo'sh vaqt orientatsiyasi.

Talabalik yoshlar guruhi sifatida. Sotsiologiya "talabalik" tushunchasi xaqida. Talaba yoshlarning asosiy ehtiyojlar va qiziqishlari: bilimlilik, professionllik, bo'sh vaqt va b.

Talabalarining o'quv faoliyati, ularning talaba shaxsi sifatida shakillanishining asosiy roli. Ta'lim muassasalari bitiruvchilarining ishga joylashuvidagi muammolari.

Talaba oilasi. Talaba yoshlarining ijtimoiy-siyosiy faolligi. Talaba yoshlarining jamoatchilikka birlashuvi va ularning yoshlar qiziqishlarini targ'ibot qilishdagi roli.

11-mavzu: Transformatsiyalashayotgan jamiyatda ijtimoiy og'ish.

Deviant xulq-atvor tushunchasi, uning asosiy turlari, sabablari. (E.Dyurkgeym va R.Merton nazariyalari) Delinkvent xulq-atvor: tushunchasi, sababi, namoyon bo'lish shakllari.

Yoshlar xulq-atvorini ijtimoiy nazorat qilish mexanizmlari. Jamiyatda deviant xulq-

atvorining o'ziga xosligi. Begonalashuv yoshlar orasida salbiy oqibat sifatida.

Madaniy va psixik og'ish. Nizolar ratsionalizatsiyasi: dezintegratsion modelg'. Jamiyatda deviant hulq-atvor muammolari. Yoshlar orasida ijtimoiy potologiyaning vujudga kelishi.

12-mavzu: Yoshlar qadriyatlar orientatsiyasi sotsiologik tadqiqot sifatida.

Qadriyatlar orientatsiyasi tushunchasi. Qadriyatlarning tasniflanishi. Qadriyatlar orientatsiyasi tizimining strukturali belgilari: kognitiv, emotiv, hulq-atvor.

Sotsiologik tadqiqotlarda qadriyatlar orientatsiyasini o'lchash metodi. Gutman shkalasi. Sotsial masofa metodi. Laykert metodi. O'zbekiston yoshlari hadriyatlar orientatsiyasining sotsiologik analizi.

13-mavzu: Yoshlar hadriyati orientatsiyasiga dinning tahsiri.

"Din" tushunchasining mohiyati. Turli dinlarda qadriyatlarning xilma-xilligi: iudaizm, xristianlik, islom. Jamiyatda din, qadriyat va mehyor tizimining yoshlarni ijtimoiylashuvi jarayoniga tahsiri. Nikoh, farzand ko'rish, o'limda diniy urf-odat va anhana va marosimlarni amalga oshirish.

Turli diniy konfessiyalarda yoshlarning nikohga bo'lgan munosabati. Islomda bahtli hayot qonuniyati. Islom va xristianlikda bola tarbiyasi.

14-mavzu: Yoshlar madaniyati.

Madaniyat tushunchasi. Hayot tsikli bosqichlari asosida madaniyatlarining turlarga ajratilishi: bolalik, yoshlik, o'rta va qarilik davri madaniyati. "Yoshlar madaniyati" fenomenining vujudga kelish shart-sharoiti. Yoshlar madaniyati texnogen sivilizatsiyasi fenomeni sifatida. "Yoshlar submadaniyati", "Yoshlar madaniyati", "Madaniyat yoshlar uchun" tushunchalarining bir-biriga bog'liqligi.

15-mavzu: Yoshlar va oilaviy munosabatlar.

Demografik ishlab chiqarish: yoshlar kuchi mohiyatini rivojlanishining xarakteristikasi. yoshlar kuchi potentsiali. Uning o'zgarishining sotsial ko'rsatkichi va sababi.

Yoshlarda reproduktiv ongi va xulq-atvorining o'zgarish tendentsiyasi. Yosh oila muammolari .

III.2. SEMINAR MASHG'ULOTI MAVZULARINI TAQSIMLANISHI		
	Seminar mavzulari	Soati
1	Yoshlar sotsial-demografik guruh sifatida	2
2	Yoshlar: tadqiqot tushuncha va yo'nalishining kontseptualizatsiyasi. yoshlarning zamonaviy sotsiologik kontseptsiyasi	2
3	Yoshlar davlat siyosatida	2
4	Yosh inson shaxsi sotsiologiyaning predmeti sifatida	2
5	Yoshlar submadaniyati va uning zamonaviy jamiyatga ta'siri	2
6	Iqtisodiyot va yoshlar	2
7	Yoshlarning qadriyat orientatsiyasi tuzilishida siyosiy qadriyatlar	2
8	Yoshlarning davlat tizimida tutgan o'rni va ularning siyosiy hayotdagi ishtiroki	2
9	Shaxsning ijtimoiylashuvi: me'yor va og'ish	2
10	Zamonaviy talabalik, zamonaviy professionallik va bo'sh vaqt orientatsiyasi	2
11	Transformatsiyalashayotgan jamiyatda ijtimoiy og'ish	2
12	Yoshlar qadriyatlari orientatsiyasi sotsiologik tadqiqotlar sifatida	2
13	Yoshlar qadriyati orientatsiyasiga dinning ta'siri	2
14	Yoshlar madaniyati	2
15	Yoshlar va oilaviy munosabatlar	2
	Jami:	30

Umumiy soat:	30
---------------------	-----------

IV.1. MUSTAQIL TA'LIM VA MUSTAQIL ISHLAR	
1	Yoshlar sotsiologiyasining vujudga kelishi va shakillanishi.
2	Yoshlar sotsiologiyasining predmeti.
3	O'zbekistonda yoshlar sotsiologiyasini rivojlanishining o'ziga xosligi.
4	Xorijda yoshlar sotsiologiyasini rivojlanishining o'ziga xosligi.
5	Yoshlar sotsiologiyasining yo'nalishining istiqbol.
6	“Yoshlar” tushunchasining genezisi.
7	Yoshlarning o'rganish bosqichlari va rakursi.
8	Yoshlarning sotsiologik kontseptsiyasi.
9	Psixoanaliz yoshlar xaqida.
10	Jamiyat va yoshlarning o'zaro aloqadorligining o'ziga xosligi.
11	Zamonaviy jamitda yoshlarning roli va o'rn.
12	Yosh oilalar: muammolari va rivojlanish bosqichlari.
13	Avlodlar konflikti:
14	Yoshlar submadaniyati yoshlarning ijtimoiylashuvi faktori sifatida.
15	Yoshlar ijtimoiylashuvining o'ziga xosligi.
16	Yoshlarning siyosiy va huquqiy ijtimoiylashuvi.
17	Zamonaviy O'zbekiston jamiyati yoshlarida ijtimoiylashuv muammolari.
18	Yoshlarda deviant hulq-atvor sabablari.
19	Yoshlar orasida alkogollik va narkomaniya.
20	Yoshlar jinoyatchiligi sotsial ko'rinish sifatida.
	Yoshlar hulq-atvorini nazorat qilinishining o'ziga xosligi.
21	Zamonaviy O'zbekiston yoshlarida qadriyatlar tizimi.
22	Yoshlar submadaniyati sotsial xodisa sifatida.
23	Yoshlar submadaniyati: me'yor va me'yordan og'ish.
24	Yoshlar submadaniyatining turlarga ajralishi.
25	Yoshlarning siyosatda ishtirokining o'ziga xosligi.
26	Yoshlar siyosiy ekstemizmi.
27	Talabalik sotsial guruh sifatida.
28	Talabalar bo'sh vaqti.
29	O'zbekiston bozorida OTM bitiruvchilari.
30	E.Erikson. Jamiyat va bolalik.
31	Geniologik daraxtni tuzish.
32	V.T.Lisovskiy “Sovet davri talabalari: sotsiologik ocherk”. Sovet davridagi talaba bilan o'z davringizdagi talabalarni taqqoslang?
33	“Oddiy talaba” portretini tuzing?
34	“Ijtimoiy fikr markazi” tadqiqot materiallaridan foydalanib zamonaviy O'zbekiston yoshlarining orientatsiyasini analiz qiling?
35	“Mening ijtimoiy biografiam” insho.
36	K.Manxeym hozirgi zamon diagnozi.
37	M.Mid. madaniyat va vorisiylik. Avlodlar o'rtasidagi konfliktlarni o'rganish.
38	Yoshlar sotsiologiyasining vujudga kelishi va shakillanishi.

V. FAN O'QITILISHINING NATIJALARI (SHAKLLANADIGAN KOMPETENTSIYALAR)	
Fanni o'zlashtirishi natijasida talaba:	
✓	<i>tasavvur va bilimga ega bo'lishi;</i> Yoshlar sotsiologiyasi fani asosini, dolzarb muammolarini bilishi; yoshlar hayotiga oid

sotsial muammolar va jarayonlarni mustaqil tahlil qila olishi kerak.

- ✓ yoshlar sotsiologiyasi fanini mustaqil ijtimoiy fan sifatida shakllanishining tarixiy-siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy-falsafiy asoslarini;
- ✓ yoshlar sotsiologiyasi fani obhkti va predmeti, uning strukturasi va fanlar tizimidagi o'rnini;
- ✓ yoshlarni ijtimoiy guruh sifatida o'rganish spetsifikasini;
- ✓ yoshlar sotsiologiyasining sotsiologik bilimlar tizimida o'rnini;
- ✓ davlat yoshlar siyosatining mazmun va mohiyatini;
- ✓ yoshlar siyosatining tamoyillarini;
- ✓ yoshlar siyosatining o'ziga xos hududiy xususiyatlarini;
- ✓ yoshlarning mehnat orientatsiyalarini **bilishi lozim**.
- ✓ Talaba zamonaviy jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy-siyosiy hodisalarda yoshlarning siyosiy madaniyati va tafakkurini to'rti tavsiflay olish;
- ✓ yoshlar hayotida turli ijtimoiy-madaniy xususiyatda kechayotgan hodisalarni holis qiyosiy taqqoslay olish;
- ✓ zamonaviy jamiyatdagi yoshlarning mavjud ijtimoiy muammolaridan ustuvorlarini aniqlash va ularni obhktiv tahlil qila olish;
- ✓ yosh hayotiga oid muayyan hodisa va voqealarni o'rganishga qaratilgan taqiqotlarda ishtirok etish;
- ✓ yoshlarga oid ijtimoiy-siyosiy va mahnaviy sohalarda o'tkazilgan amaliy sotsiologik tadqiqotlar natijalaridan foydalana olish malakasiga **ega bo'lishi kerak**.

VII. TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA METODLARI

- ✓ ma'ruzalar;
- ✓ interfaol keys-stadilar;
- ✓ seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar);
- ✓ guruhlarda ishlash;
- ✓ individual loyihalar
- ✓ jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar

VIII. KREDITLARNI OLISH UCHUN TALABLAR

Fanga ajratilgan kreditlar talabalarga har bir semestr bo'yicha nazorat turlaridan ijobiy natijalarga erishilgan taqdirda taqdim etiladi.

Fan bo'yicha talabalar bilimni baholashda oraliq (ON) va yakuniy (YaN) nazorat turlari qo'llaniladi. Nazorat turlari bo'yicha baholash: 5 – "a'lo", 4 – "yaxshi", 3 – "qoniqarli", 2 – "qoniqarsiz" baho mezonlarida amalga oshiriladi.

Oraliq nazorat har semestrda bir marta yozma ish shaklida o'tkaziladi.

Talabalar semestrlar davomida fanga ajratilgan amaliy (seminar) mashg'ulotlarda muntazam, har bir mavzu bo'yicha baholanib boriladi va o'rtachalanadi. Bunda talabaning amaliy (seminar) mashg'ulot hamda mustaqil ta'lim topshiriqlarini o'z vaqtida, to'laqonli bajarganligi, mashg'ulotlardagi faolligi inobatga olinadi.

SHuningdek, amaliy (seminar) mashg'ulot va mustaqil ta'lim topshiriqlari bo'yicha olgan baholari oraliq nazorat turi bo'yicha baholashda inobatga olinadi. Bunda har bir oraliq nazorat turi davrida olingan baholar o'rtachasi oraliq nazorat turidan olingan baho bilan **qayta o'rtachalanadi**.

O'tkazilgan oraliq nazoratlardan olingan baho **oraliq nazorat natijasi** sifatida qaydnomaga rasmiylashtiriladi.

Yakuniy nazorat turi semestrlar yakunida tasdiqlangan grafik bo'yicha yozma ish shaklida o'tkaziladi.

Oraliq (ON) va yakuniy (YaN) nazorat turlarida:

Talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi, ijodiy fikrlay oladi, mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo'llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi,

ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda – **5 (a'lo) baho**;

Talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimini amalda qo'llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda – **4 (yaxshi) baho**;

Talaba olgan bilimini amalda qo'llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda – **3 (qoniqarli) baho**;

Talaba fan dasturini o'zlashtirmagan, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega emas, deb topilganda – **2 (qoniqarsiz) baho** bilan baholanadi.

ASOSIY ADABIYOTLAR:

1. «O'zbekiston Respublikasida Yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2016.

2. Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab quvvatlash to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.

3. “Yoshlar yili davlat dasturi.- Toshkent, 2008.

4. «Barkamol avlod yili» Davlat Dasturi. – Toshkent, 2010. – 80 b.

“Ijtimoiy fikr” Jamoatchilik fikrni o'rganish Markazi materoiallari va hisobotlari (1998-2009).

5. Sh.M. Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2016.

6. Sh.M. Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib va intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.

7. Sh.M. Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.

8. Sh.M. Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017.

9. Бобомурадов Э. Духовное обновление общества и изменения общественной психологии молодежи.- Ташкент; Фан, 1994.-182 с

10. Волков Ю.Г. Социология молодежи. Ростов на-дону 2001.

11. Ковалёва А.И., Луков В.А., Социология молодежи. Теоритические вопросы. - Социум 1999

12. Социология молодежи. Учебник. под ред В.Т Лисофского. С-Пб. 1996

13. Чупров. В.И. Социальное развитие молодежи. Теоритические и прикладные проблемы.- Москва 1994

QO'SHIMCHA ADABIYOTLAR:

8. Берн Э. Игры которые играют люди. М., 1988.

9. Бир С. Мозг Фирмы. М., 1993.

10. Майерс Д. Социальная психология. СПб., 1997.

11. Вебер М. Избраннѳе произведения. М., 1990

12. Якокка Л. Карьера менеджера. М., 1991.

13. Уотермен Р. Фактор обновления: Как сохраняют конкурентоспособность лучшие компании.

14. Рейсон Дж. К. мл., О Делл К. Американский менеджмент на пороге 20 Века. М., 1991.

15. Безрукова О.Н Социология молодежи Учебно методическое пособие Санкт Петербург. 2004 г

16. Константиновский Д.Л. Молодежь и образование: методические вопросы и опыт социального прогнозирования на материалах социологических обследований в Новосибирской области / Д.Л.Константиновский, В.Н.Шубкин. АН СССР, Ин-т междунар. раб. движения. – М.: Наука, 1977. – 160 с.

17. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: Курс лекций. – К., 1999

18. Молодежь и самоуправление. Самоуправление молодежи: возникновение первичных форм и противоречия становления. – Ч.1. – Челябинск, 1989.– 123с.

19. Ubaydullaeva R.A., Ota-Mirzaev O.B. Mustaqil O'zbekiston yoshlarining ijtimoiy faolligi (kompleks sotsiologik tadqiqot natijalari). Ijtimoiy fikr. Inson huquqlari. – Toshkent, 2000. – №1-2 (9-10). – В. 182-187.

20. Ubaydullaeva R.A., Ota-Mirzaev O.B., Ganieva M.X., Latipova N.M., Maksakova L., Susina T., Raximova N., Karamyan M.X., Qayumov U.K. O'zbekiston yoshlari: ijtimoiy qiyofa. – Toshkent: Ijtimoiy fikr, 2008. – 130 b.

21. Гришина Е.А. Российская молодежь: проблемы гражданской идентичности. М., 1999.

22. Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н. Введение в общую теорию конфликта. М., 1993.

23. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта. Россия на пути преодоления кризиса. М., 1995.

24. Зубок Ю.А. Исключение в исследовании проблем молодёжи. //Социс., 1998. №8

AXBOROT MANBAALARI

1. <http://www.isea.ru/russian/structure/acad/phil/kurs/phil04.htm>

2. http://scvr.sarnode.ru/edu/dist/socio_work/market.html

3. <http://www.cep.tomsk.ru/sir1.html>

4. <http://www.sinor.ru/~ranger/Socis.html>

5. <http://www.nir.ru/socio/scipubl/socijour.htm>

6. <http://win.www.nir.ru/socio/scipubl/sj/97-4.htm>

Namangan davlat universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan:

- “Ijtimoiy fanlar” kafedrasining 2022-yil, _____dagi ____-sonli majlisida muhokama qilingan va tasdiqqa tavsiya etilgan.

- Ijtimoiy fanlar fakulteti kengashining 2022-yil, _____dagi ____-sonli majlisida ma’qullangan va tasdiqqa tavsiya etilgan.

- NamDU o’quv-uslubiy kengashining 2022-yil, _____dagi ____sonli majlisida muhokama qilingan va tasdiqlangan.

Fan/modul uchun mas’ul:

S.Z. Qozoqov - Namangan davlat universiteti “Ijtimoiy fanlar” kafedراسи o‘qituvchisi

Taqrizchilar:

N.O. G’ofurov – NamDU “Ijtimoiy fanlar” kafedراسи dotsenti, t.f.n.,

Q.O. Mahkamov – NamDU “Ijtimoiy fanlar” kafedراسи dotsenti, Sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIJ VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası

“YOSHLAR SOTSIOLOGIYASI” FANIDAN

TEST SAVOLLARI

**“YOSHLAR SOTSILOGIYASI” FANIDAN UMUMIY TEST SAVOLLARI:
VARIANT - 1**

“Yoshlar sotsiologiyasi” fanidan umumiy test savollari:

1. Sotsiologiyada mehnat faoliyatiga kirishgan, lekin unda qatnashishning maksimal darajasiga yetishmagan individ qaysi kategoriyaga kiradi?

1. Kattalar;
2. O'smirlar;
3. O'spirinlar;
4. *Yoshlar;
5. Nafaqaxo'rlar.

2. Ko'pchilik sotsiologlar aholining necha yoshida yoshlar deb hisoblaydilar?

1. *14-30
2. 15-35
3. 14-25
4. 13-30
5. 14-20

3. O'spirinlik va balog'at yoshi umumiyligi o'rtasida o'tish o'rnini egallovchi 15 yoshdan to 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar guruhi chegarasini aniqlovchi yoshlar haqidagi fan.

1. Gerontologiya
2. *Yuventologiya
3. Valeologiya
4. Submadiyat
5. Ijtimoiylashuv

4. “Yoshlar” ni aniqlashda qaysi kontsepsiya ustunlik qiladi?

- Psixologik
- *Sotsiologik
- Biologik
- Iqtisodiy
- Madaniy

5. “Ijtimoiy bolalik” ning asosiy xislatlari qaysi?

1. Vaqtdan cho'zilgan tahlim
2. Yutuqqa intilishda, kattalar hayotiga kirish ishtiyoqining yoshlarda jiddiy zaiflashishi hollari
3. Yoshlarning o'zi nima qilish kerakligini bilsa ham hech narsaga javob berishni hojlamaslik, tabiiy jarayondan chiqishga, kattalar hayotidan foydalanishga intilish.
4. *Barchasi

6. Quyidagi mualliflardan qaysi biri yoshlarning shaxs sifatida shakllanishi jarayonini o'rgangan?

Lisovskiy V.T.
*Kon I.S.
Veber M.
Titma M.X.
Dyurkgeym

7. Yoshlarsotsiologiyasi nimani o'rganadi?
 - a) *yoshlarning har qanday sotsial holatlarini
 - b) yoshlarning katta miqdordagi sonini
 - v) CHegaralangan ijtimoiy obhektlar soni
 - g) Faqat talabalarni

6. Yoshlar sotsiologiyasining predmeti nima?
 - a) *yoshlar hayot faoliyatining alohida konkret va zaruriy ko'rinishlari
 - b) Jamiyatda yoshlar faoliyatining mustahkam va takrorlanuvchi namunaviy holati
 - v) Sotsial guruhlar faoliyatining real sabablari

2. XIX asr yarmida sotsiologiyaning fan sifatida shakllanishining ob'ektiv sabablarini aytib bering?
 - a) *Texnika va ishlab chiqarishning taraqqiyoti
 - v) Insonning absolyut ozodlikka intilishi
 - v) Ijtimoiy tartibni tashkil etishning zaruriyligi

6. Qaysi mutafakkir jamiyatni ilmiy tahlil qilishda sinfiy yondashuv nazariyasiga asoslanadi?
 - a) M. Veber
 - b) R.Park
 - v) *K. Marks
 - g) F. Znanetskiy

7. Qaysi mutafakkir fanga "xarizma" terminini kiritgan?
 - a) E. Dyurkgeym
 - b) *M. Veber
 - v) V. Parsons
 - g)E.Xorkxaymer

8. Sotsiologiya fan sifatida qaerda vujudga kelgan?
 - a) AQSH
 - b) Lotin Amerikasi
 - v) G'*arbiy Yevropa
 - g) SHarqiy Yevropa
9. Sotsiologiya fanining vujudga kelish davri?
 - a) XX asr boshida

- b) XVII-XVIII asr boshlarida
v) *XIX asr II-yarmida
g) XIX asr I-yarmida
10. Sotsiologiyadagi formal analitik maktabning asoschisi kim hisoblanadi?
a) E. Dyurkgeym
b) *G. Zimmelg'
v) F. Tennis
11. E. Dyurkgeym “sotsial fakt” nazariyasiga nimani asos qilib oladi?
a) *Kollektiv tasavvur
b) SHaxslararo munosabatlar
v) Ijtimoiy aloqalar
11. Sotsiologiya fanini maxsus va tarmoq yo'nalishlarga ajratib turuvchi “o'rtacha daraja” nazariyasining asoschisi kim?
a) * R. Merton
b) T. Parsons
v) P. Sorokin
g) Adorno
12. Sotsiologiyada tarmoq va maxsus yo'nalishlarning ob'ekti bo'lib nima xizmat qiladi?
13. a) Empirik ma'lumotlarni to'plash va taxlil qilish
b) Jamiyatni vujudga kelish va taraqqiy etishining umumiy qonunlari
v) Jamiyatning alohida podsistemi *
14. “Birlamchi guruh” tushunchasini fanga birinchi bo'lib kim kiritdi?
a) D. Morelo
b) K.Levin
v)* CH.Kuli
15. D. Moreno “kichik guruhlar”ni tadqiq qilishda qaysi metoddan foydalanishni taklif qildi?
a) Statistika metodi
b) Ekspert baholash metodi
v) *Sotsiometriya metodi
g) Test metodi
16. SHaxs sotsiologiyasini o'rganishdagi yirik mutaxassislar kimlar?
a) L. Uord G. Tard. Giddings
b) *T. Parsons. R. Lipton M. Kon CH. Kuli
v) Darendorf, Aron, Rostou
17. “Individ omilini belgilovchi mustahkam tizim belgisi” qaysi tushunchaga mos keladi?
a) SHaxs
b) Inson

- v) *Ijtimoiy subhekt
18. “Margial shaxs” terminini birinchi bo’lib kim ishlatgan?
- a) R. Park
b) *E. Stounkvist
v) J. Klanfer
19. Ko’pchilik sotsiologlar shaxsning birlamchi ijtimoiylashuvini qaerda boshlanadi deb hisoblaydilar?
- a) Maktab
b)* Oila
v) Do’stlar davrasida
g) Ish kollektivida
20. Sanoat sotsiologiyasi va boshqaruvni ilmiy o’rganishning asoschisi kim?
- a) *R.U. Teylor
b) O. Kont
v) R. Aron
21. Ochiq va yopiq jamiyat nazariyasining asoschisi kim?
- a) R. Spenser
b) *K. Popper
v) O. Kont
g) G.Tard
22. “Jamiyatni universitetlar boshqaradi” degan nazariya qaysi jamiyat tuzimiga xos?
- a) Sanoatlashgan jamiyat
b) *Postindustrial jamiyat
v) Demokratik jamiyat
g) Avtoritar jamiyat
d) Totalitar jamiyat
23. Totalitar jamiyat uchun qaysi xususiyat xarakter kasb etadi?
- a) *Kishilar va jamiyat ustidan absolyut kuchli harbiy nazorat
b) Jamiyatni konstitutsiya va qonunlar asosida boshqaruv
v) Jamiyat qonunlarini yakka shaxsga bo’ysundirilishi
g) Konstitutsiya va qonun bor lekin amalda qo’llanilmaydi
24. Deviant xulq-atvor nazariyasining asosiy tushunchasi bo’lib xizmat qiladi?
- a) *Anomiya
b) Degumanizatsiya
v) Destabilizatsiya
25. Ijtimoiylashuv bu -

- a) Inson toimonidan kutiladigan xulq-atvor.
- b)* Kishilar faoliyati va ularning o'zaro bir-birlari bilan bo'ladigan faoliyat jarayonlari.
- v) Individning aqli shakllanish va sotsial darajasining xususiyatlari.

25. Qaysi sotsiolog tomondan birinchi bo'lib "o'z joniga qast qilish" mavzusi o'rganilgan?

- a) Z. Freyd.
- b) E. Fromm.
- v) *E. Dyurkgeym.

26. M. Veberning boshqaruv shakllarini ko'rsatib berganda, qaysi boshqaruv shakli, xudo tomonidan inhom etilgan lider sifatida ko'rsatadi?

- a) Legal-ratsional
- b) Anhanaviy
- v) *Xarizmatik

27. Sotsiologiya oilani qanday o'rganadi?

- a) Birlamchi kichik guruh sifatida.
- b) Munosabatlar yig'indisi sifatida.
- v) Sotsial institut sifatida.
- G) *a va v

28. Ijtimoiylashuv individ hayotining qaysi davrlarida faoliyat ko'rsatadi?

- a) Yoshlik.
- b) Bolalik.
- v)*Butun hayot davomida.

29. Jamiyat hayotida oilaning qaysi funktsiyasi asosiy rolni o'ynaydi?

- a) *Reproduktiv.
- b) Iqtisodiy.
- v) Rekrotiv.

30. Sizing fikringizcha O'zbekiston qanday mamlakat hisoblanadi?

- a) Agrar
- b) Industiral.
- v)*Agrar-industrial.
- G) postindustrial

31. "Sotsial gerontologiya" sotsiologiya fanida nimani o'rganadi?

- a) O'z joniga qasd qilish sotsial hodisa sifatida.
- b) *Keksalikning sotsial jihatlari.
- v) Yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning avj olishi.

32. "Gomogamiya" tushunchasi nimani ifodalaydi?

- a) *Yakka nikohlilik.
- b) Mahlum bir sotsial guruh ichidagi nikoh.

- v) Bir jinslilar o'rtasidagi nikoh.
33. "Sotsial mobillik" tushunchasi nimani ifodalaydi?
- a) Xulq-atvor normalarining qaysidir bir vaziyatdagi mahlum bir to'plami.
 b) *Individ (sotsial guruh) tomonidan o'zining sotsial mavqeini o'zgartirishi.
 v) Sotsial tizim jarayoning buzilishi.
34. "Sotsial institut" tushunchasi nimani ifodalaydi?
- a) *Jamiyatning yozilgan va talab qilinadigan normalar to'plami orqali kishilar faoliyatini tartibga solib turishi va nazorat qilishi
 b) Kishilarning katta uyushmasi
 v) Formal tashkilot
35. Sotsial stratifikatsiya deganda nimani tushunasiz?
- a)* Jamiyatdagi sotsial notenglikning ifodalanishi
 b) Jamiyatdagi millatlararo munosabatning ifodalanishi
 v) Jamiyatdagi sotsio-madaniy hususiyatlarni ifodalanishi
36. "Sotsial mobillik" terminini sotsiologiyaga kim kiritgan?
- a) M. Veber
 b)* P. Sorokin
 v) R. Merton
 g) T. Parsons
37. Anhanaviy jamiyat deganda nimani tushunasiz?
- a) Jamiyatni konservativ boshqarish
 b) "Ikkinchi tsivilizatsiya" li jamiyat
 v) *Avloddan-avlodga o'tib kelayotgan qadriyatlar, normalar, urf-odatlar asosidagi davlat boshqaruvi
38. Quyidagi mutafakkirlardan qaysi biri "Fozil shahar aholisi" risolasining muallifi?
- a) Beruniy
 b) Ibn Sino
 v) *Forobjiy
 g) Aristotel
39. "Temur tuzuklarida" qanday muammo yoritiladi?
- a) Axloqiy
 b) *Davlat va saltanat ishlari
 v) Insonparvarlik
 g) Mahnaviy-mahrifiy
40. Migratsiya deganda nimani tushunasiz?
- a) *Aholining bir joydan ikkinchi joyga ko'chib ketishi

- b) Aholining ko'chib kelishi
- v) Aholining muqim bir joyda yashashi

41. Menejment deganda nimani tushunasiz?

- a) *Inson faoliyatining barcha jabhalarini hammabop printsiplar va shakllar asosida nazariy va amaliy jihatdan boshqarish.
- b) Siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy, harbiy, diplomatik va shu kabi aloqadorliklarni davlat nuqtai nazardan boshqarish.
- v) Inson faoliyatining faqat iqtisodiy tomonlarini nazariy va amaliy jihatdan boshqarish.

42. Demokratiya - bu...

- a) Davlat boshqaruv formasi bo'lib xalq xokimiyati yoki xalq davlat xokimiyatining asosiy xizmat qiluvchi manbasi hisoblanadi.
- b) *Konunlarga qattiq amal qiluvchi inson xuquqlari va manfaatlarini himoya qiluvchi davlat boshqaruv formasi.
- v) Milliy xususiyatlarini himoya qiluvchi hududiy davlat boshqaruv formasi.

43. Munitsipial xokimiyat tizimi nimani ifodalaydi?

- a) Mahalliy o'zini-o'zi boshqaruv organi bo'lib, mahalliy sohalardagi qonuniyatlar va favqulotdagi holatlarni ifodalaydi.
- b) *Regoanal boshqaruv organi bo'lib, mahlum bir regionlarga xosdir.
- c) Milliy xususiyatlarini himoya qiluvchi hududiy davlat boshqaruv formasi.

Quyidagi sotsial hodisalardan qaysi birini deviant xulq-atvor normalariga kiritish mumkin?

- a) *Ichkilikbozlik, narkomaniya.
- b) Tug'ilish, o'lim.
- v) Migratsiya, kadrlar qo'nimsizligi.

48. Quyidagilarning qaysi biri 20 asrning 70- yillarida nazariya sifatida paydo bo'ldi?

- a) Ochiq jamiyat
- b) Industrial jamiyat
- v) yopiq jamiyat,
- g)* post industrial jamiyat.

49. Industrial jamiyat nazariyasi qachon shakllanib, g'arbda keng tarqaldi.

- a) *1950-60-yillar.
- b) 20 asrning boshlarida
- v) 20 asrning 80-90-yillarida

50. Industrial jamiyat terminini kim ilk bor joriy etgan.

- a) *Bell

- b) Kont
- v) Sen-Simon
- g) S'enser

VARIANT -2

1. Jamiyat nima?

A. Bir qancha sotsial institutlar va tashkilotlar doirasida o'zaro sotsial hayotni amalga oshirayotgan kishilarning katta miqdori

B. Harakatdagi shaxslar

C. Kishilarning turli guruhlar yig'indisi

D. Ma'lum ehtiyojlarni qondirish uchun muljallangan rol va statuslar majmui

2. Jamiyatni tahlil qilishda sistemali (tizimli) yondashuv kimning ta'limotida o'z aksini to'di?

A. K. Marks

B. Z. Freyd

C. F. Nitsshe

D. T. 'arsons

3. Sotsial struktura bu...

A. Ma'lum sotsial mavqelarni egallaydigan va ma'lum sotsial funksiyalarni bajaradigan individlar o'zaro aloqasining ma'lum usuli

B. Kishilar o'rtasidagi munosabatlarni tashkil etish

C. Hatti-harakat namunasi

D. Ehtiyojlarni qondirish uchun o'zaro vazifani amalga oshirishning barqaror shakllari

4. Kim birinchi bo'lib industrial jamiyat atamasini ishlatgan?

A. Sen-Simon

B. Darendorf

C. O. Kont

D. G. Markuze

5. A'zolik vorislik asosida o'tadigan, o'zatiladigan guruh nima deb ataladi?

A. Tabaqa

B. Sinf

C. Kasb

D. Gomogen

6. Qaysi mamlakatda kasta tizimi mavjud bo'lgan?

A. Hindiston

B. Gretsiya

C. Xitoy

D. Misr

7. Zamonaviy G'arb jamiyatida o'rta sinf ... tashkil etadi?

A. 60 %

B. 10 %

C. 30 %

D. 80 %

8. Jamiyatda o'rta sinf ulushini oshishi ta'sir qiladi:

A. Jamiyat ji'sligi va barqarorligiga

B. Ishchilar soniga

C. Ishlovchilar malakasini oshishiga

D.Sotsial mobilikka

9. Sotsiologiyada shaxs deganda kim nazarda tutiladi?

A.Jamiyatda yashaydigan va uning me'yorlariga amal qiladigan har qanday kishi

B.Dunyoga kelgan har qanday inson

C.Taniqli arbob

D.Ahamiyatli kishi

10.Sotsializatsiya bu...

A.O'zining butun hayoti davomida individ tomonidan o'zi tegishli bo'lgan jamiyatning sotsial rollari, madaniy me'yorlari va qadriyatlarini o'zlashtirish jarayoni

B.Insoniy hayot qoidalariga xulq-atvor va madaniy me'yorlarga o'rgatish

C.Bolalarni kattalar hayotiga tayyorlash, ijtimoiy hayotning elementar qoidalarini o'zlashtirish

D.Sotsial o'zaro ta'sir

11. Sotsiologiya tadqiqot instrumentariyasi nima?

A.Tadqiqotni amalga oshirish metodi va texnikasining umumiy sistemasi (tizimi) tashkil etish harakatlari

B.Maxsus usullar majmui

C.Standartli metodika (uslubiyat)

D.Sotsiologik ma'lumotlar yig'ish uchun metodik xarekterga ega xujjatlar yig'indisi

12. Amaliy sotsiologiya bu:

A.Nazariy modellar, metodologik tamoyillar, tadqiqot metodlari va 'rotsedurasi hamda sotsial texnologiyalar, konkret dastur va tavsiyalar yirindisi.

B.Mazkur bilimning umumiy qonuniyat va tamoyillarini ochib beradigan jamiyat tu-g'risidagi makrosotsiologik nazariya.

C.Sotsial injeneriya.

D.Alohida ilmiy yo'nalish

13. Sotsiologiyada formal – analitik yo'nalish asoschisi kim?

A.F.Tyonnis

B.A.Gum'lovich

C.Z.Freyd

D.E.Dyurkgeym

14. Birlamchi guruh atamasini kim birinchi bo'lib fanga kiritgan?

A.Ch.Kuli

B.E.Dyurkgeym

C.K.Levi

D. Moreno

15. M.Veberning sotsiologiyasida ideal ti' – bu...

A.Nazariy konstruksiya

B.Em'irik voqelik

C. Shaxsning ma'naviy ehtiyoji va o'z-o'zini namoyon qilishi

D.Faoliyatdagi sub'ekt

16. Jamiyatni o'rganishda qaysi sotsiologik metodologiya eks'erement va kuzatish singari metodlarga asoslanadi?

- A. 'ozitivistik
- B. Fenomenologik
- C. Faoliyatli
- D. Ratsionalistik

17. E. Dyurkgeym «sotsial fakt» deganda nimani nazarda tutgan?

- A. Sotsial borliq
- B. Kollektiv tasavvur
- C. Sotsial aloqalar
- D. Em'irlik voqelik

18. Maxsus va tarmoq yo'nalishlar sotsiologiyasining ob'ekti nima?

- A. Jamiyatning alohida sohalari
- B. Em'erik faktlar yi-g'ish va ularni tahlili
- C. Jamiyat rivoji va va ishlashining umumiy qonunlari
- D. Sotsial injeneriya

19. Indivud uchun etalon (o'lchov) sifatida namoyon bo'ladigan sotsial guruh qanday guruh hisoblanadi?

- A. Referent
- B. Nominal
- C. Shartli
- D. Normal (rasmiy)

20. Quyidagilardan qaysi biri jamiyatga xos emas?

- A. Integratsiya kuchining yo'qligi
- B. Alohidalik va o'z-o'zicha nazoratning yuqori darajasi
- C. Ichki o'zaro aloqalarning yuqori darajasini ta'minlaydigan va qayta ishlab chiqaradigan usul
- D. Sotsial nazorat

21. Madaniy universalaliya» tushunchasi nimani anglatadi?

- A. Barcha madaniyatlar uchun xos bo'lgan xulq-atvor usullari va qadriyatlari
- B. Umuminsoniy qadriyatlar
- C. An'analar, urf-odatlar va marosimlar namoyon bo'ladigan axloqiy qadriyatlar
- D. Muayyan madaniyat doirasidagi ko'tiladigan xulq-atvor shakllari

22. «Ibtidoiy jamoa madaniyati» kitobining muallifi kim?

- A. E. Teylor
- B. O. Sh'englaer
- C. F. Tyonnis
- D. G. Klemm

23. Sorokin «madaniyat va sivilizatsiya» o'zaro munosabatini qanday tasniflaydi?

- A. Sotsiomadaniy su'er tizimlar
- B. Yuqori qadriyatlar, tizimlar
- C. Madaniy tizimlar
- D. Dunyo madaniyati

24. «Evro'a inqirozi» kitobining muallifi kim?

- A. O. Sh'engler
- B. G. Markuze

C. F.Nitsshe

D.G.Blumer

25.Siklik nazariyaning asoschisi kim?

A.N.Danilevskiy

B.A.Toyinbi

C.'Sorokin

D.B.Malinovskiy

26.«Madaniy shok» nima?

A.Yangi va eski madaniy me'yorlar qarama-qarshiligi

B.Madaniyatlar 'lyuralizmi

C.O'z-o'zicha mavjudlikning yo'q bo'lishi

D.An'analarni yo'qolib borishi

27.Uch bosqichli qonunning muallifi kim?

A.O.Kont

B.M.Veber

C E.Dyurkgeym

D.T.'arsons

28.M.Veber sotsiologiyasi qanday nomlangan?

A.Tushinuvchi

B.Funksionalnaya

C.Fenomenomenologicheskaya

D.Simvolik intraksionizm

29.Madaniyatni sotsiologik tushunishning o'ziga xosligi nimada namoyon bo'ladi?

A.Ahamiyatli ramz, -g'oya, qadriyat va bilimlar tizimida

B.Im'erik ma'lumotlar yi-g'ish va tahlil qilishda

C.Umumiy qonuniyatlarni o'rganishda

D.Qadimiy madaniyatlarni tadqiq qilishda

30. Ko'lab jamiyatlar madaniyatlaridan bir guruh madaniyatni farq etadigan me'yor va qadriyatlar tizimi nima hisoblanadi?

A.Submadaniyat

B.Ommaviy madaniyat

C.An'ana

D.Madaniyatni o'z-o'zicha mavjudligi

31. Uzluksiz ta'lim – bu...

A.Kishilarda butun hayoti davomida jamiyatda hukmronlik qiladigan yo'l-yo'riqlar, ideallarni shakllantirish

B.Malakani oshirish bo'yicha marosimlarga mavsumiy ishtirok etish

C.Eski bilimlarni yangilash va to'ldirish maqsadida maxsus o'qishga doimiy jalb qilish

D.Odamlarni hokimiyatga so'zsiz buysinish ruhida tarbiyalash

32. O'zbekiston Res'ublikasida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qachon qabul qilingan?

A.avgust 1997 yil

B.yanvar 1997 yil

C..sentyabr 1998 yil

D.may 1996 yil

33. **Siyosiy ob'ekt ... hisoblanadi**

A.Davlat

B.'artiya

C.Sinflar

D.Demokratik jarayonlar

34. **O'zbekistonda hokimiyatning ijro etish tizimining yuqori organi bu...**

A.Vazirlar Mahkamasi

B.Oliy Majlis

C.'rezident

D.Oliy sud

35. **Jamiyatning siyosiy tizimi tarkibiga kirmaydi**

A.Siyosiy madaniyat

B.Davlat

C.Siyosiy 'artiyalar

D.Jamoat tashkilotlari

36. **Siyosiy 'lyuralizm – bu...**

A.Ko''artiyaviylikning mavjudligi

B.Hokimiyatni bo'linishi

C.Demokratik huquqlar va erkinlik

D.Fuqarolarni saylovlarda ishtirok etish huquqi

37. **Siyosiy faoliyat nazarda tutadi.**

A.Jamiyat siyosiy strukturasi doirasidagi faoliyatni

B.Saylovlarda qatnashishni

C.Ommaviy referendumlarda ishtirok etishni

D.A'zolik badallarini tulashtirishni

38. **«Siyosiy madaniyat» atamasi birinchi bo'lib fanga kim tomonidan kiritilgan?**

A.G.Almond (SSHA)

B. I.Gerder (Germaniya)

C .N.Berdie (Rossiya)

D.M.Veber (Germaniya)

39. **Quyidagi sanab o'tilgan ta'riflardan qaysi biri sotsiologik yondashuv hisoblanadi?**

A.Oila bu – juftlik-ota-onalik-qarindoshlik bilan bo-g'liq umum oilaviy faoliyatga asoslangan jamoa

B.Oila bu – bolalarni tarbiyalash uchun o'zaro mas'uliyatga va birga yashash bilan bo-g'langan qon-qarindoshlik, nikoh yoki farzand qilib olishga asoslangan kishilar birligi

C.Oila bu – erkak bilan ayol o'rtasidagi munosabatlarning sotsial shakli

D.Oila bu – jamiyatning sotsial instituti

40. **Ko'rsatilgan qaysi funksiyalardan biri oila uchun xos emas?**

A.Sotsial status (mavqe) ni o'zlash

B.Yosh avlodni sotsializatsiyasi (ijtimoiylashtirish)

C.Jinsiy mayllarni tartibga solish

D.Hissiy

41. Keng miqdordagi qayta ishlab chiqarish ... dan iborat oila orqali amalga oshadi

A.uch farzandli

B.to‘rt farzandli

C.besh farzandli

D.olti va undan ko‘‘ farzandli

42. Nuklear oila bu - ...

A.Ikki avloddan (ota yoki ona va farzandlar) o‘z ichiga oladigan oila

B.Ota-ona va yangi tashkil to‘gan oiladan (uch avlodli) tashkil to‘gan oiladir

C.Turli avlodlarga tegishli, har xil joylarda yashaydigan qarindoshlarning o‘zaro jamoasi

D.Yangi bar‘o bo‘lgan oila

43. Sotsial konflikt bu - ...

A.Sotsial harakatning ‘otensial va dolzarb sub’ektlari o‘rtasidagi munosabatlar shakli. Ularning motivatsiyasi qadriyat va me‘yorlar, manfaatlar va ehtiyojlar qarama-qarshiligi bilan shartlangan

B.Foyda, daromad yoki kamyob moddiy va ma‘naviy qadriyatlarga erishish maqsadida ‘aydo bo‘lgan individlar o‘rtasidagi kurash

C. Jamiyat, guruh, jamoa tomonidan shaxsiy yutuqlar va ijodiy ehtiyojlarni tan olinishi uchun individlar o‘rtasidagi kurash

D.Agrassiv sotsial harakat

44. Quyidagilardan qaysi biri konfliktlarni hal qilishning alternativ (muqobillik) strategiyasini ishlab chiqishga yo‘naltiriladi?

A.Foydali kom‘romis

B.Kuch ishlatish bilan echish

C. Sabablarni izlash

D.Insidentni to‘xtatish

45. Maxsus va tarmoq sotsiologiya asoschisi kim?

A.R.Merton

B.‘.Sorokin

C. T.‘arsons

D.T.Adorno

46. Ko‘‘chilik sotsiologlarning fikricha shaxsning birlamchi sotsializatsiyasi qaerda boshlanadi?

A.Oilada

B.Do‘stlar doirasida

C. Xizmat korxonasida

D.Bog‘chada

47. Sanoat va boshqaruv sotsiologiyasi asoschisi kim?

A.F.Teylor

B.R.Aron

C.D.Smit

D.D.Bell

48. **Ochiq va yo'iq jamiyat nazariyasining asoschisi kim?**

- A.K.'o''er
- B.G.S'enser
- C.O.Kont
- D.G.Tard

49. **«Jamiyatni universitetlar boshqaradi» degan tezis qanday jamiyatga xos?**

- A.'ostindustrial jamiyat
- B.Aftoretar jamiyat
- C. Industrial jamiyat
- D.Totalitar jamiyat

50.**Deviant hatti-harakatni qaysi tushuncha ifodalaydi?**

- A.Anomiya
- B.Bosh ko'tarish
- C.Degumanizatsiya
- D.Destabilizatsiya

VARIANT- 3

1. Sotsiologiyada shaxs deganda kim nazarda tutiladi?

- A. jamiyatda yashaydigan va uning me'yorlariga amal qiladigan har qanday kishi
- B. Dunyoga kelgan har qanday inson
- C. Taniqli arbob
- D. Ahamiyatli kishi

2. Sotsializatsiya bu...

A. O'zining butun hayoti davomida individ tomonidan o'zi tegishli bo'lgan jamiyatning sotsial rollari, madaniy me'yorlari va qadriyatlarini o'zlashtirish jarayoni

B. Insoniy hayot qoidalariga xulq-atvor va madaniy me'yorlarga o'rgatish

C. Bolalarni kattalar hayotiga tayyorlash, ijtimoiy hayotning elementar qoidalarini o'zlashtirish

D. Sotsial o'zaro ta'sir

3. Sotsiologiya tadqiqot instrumentariyasi nima?

A. Tadqiqotni amalga oshirish metodi va texnikasining umumiy sistemasi (tizimi) tashkil etish harakatlari

B. Maxsus usullar majmui

C. Standartli metodika (uslubiyat)

D. Sotsiologik ma'lumotlar yig'ish uchun metodik xarekterga ega xujjatlar yig'indisi

4. Amaliy sotsiologiya bu:

A. Nazariy modellar, metodologik tamoyillar, tadqiqot metodlari va 'rotsedurasi hamda sotsial texnologiyalar, konkret dastur va tavsiyalar yig'indisi.

B. Mazkur bilimning umumiy qonuniyat va tamoyillarini ochib beradigan jamiyat to'g'risidagi makrosotsiologik nazariya.

C. Sotsial injeneriya.

D. Alohida ilmiy yo'nalish

5. Sotsiologiyada formal – analitik yo'nalish asoschisi kim?

A. F. Tyonnis

B. A. Gum'lovich

C. Z. Freyd

D. E. Dyurkgeym

6. E. Dyurkgeym «sotsial fakt» deganda nimani nazarda tutgan?

A. Sotsial borliq

B. Kollektiv tasavvur

C. Sotsial aloqalar

D. Em'irik voqelik

7. Maxsus va tarmoq yo'nalishlar sotsiologiyasining ob'ekti nima?

A. Jamiyatning alohida sohalari

B. Em'irik faktlar yi-g'ish va ularni tahlili

C. Jamiyat rivoji va va ishlashining umumiy qonunlari

D. Sotsial injeneriya

8. Individ uchun etalon (o'lchov) sifatida namoyon bo'ladigan sotsial guruh

qanday guruh hisoblanadi?

- A.Referent
- B.Nominal
- C.Shartli
- D.Normal (rasmiy)

9. Quyidagilardan qaysi biri jamiyatga xos emas?

- A.Integratsiya kuchining yo'qligi
- B.Alohidalik va o'z-o'zicha nazoratning yuqori darajasi
- C.Ichki o'zaro aloqalarning yuqori darajasini ta'minlaydigan va qayta ishlab chiqaradigan usul
- D.Sotsial nazorat

10. Madaniy universalaliya» tushunchasi nimani anglatadi?

- A.Barcha madaniyatlar uchun xos bo'lgan xulq-atvor usullari va qadriyatlari
- B.Umuminsoniy qadriyatlar
- C.An'analar, urf-odatlar va marosimlar namoyon bo'ladigan axloqiy qadriyatlar
- D.Muayyan madaniyat doirasidagi ko'tiladigan xulq-atvor shakllari

11. «Ibtidoiy jamoa madaniyati» kitobining muallifi kim?

- A.E.Teylor
- B.O.Sh'englaer
- C.F.Tyonnis
- D.G.Klemm

12. Sorokin «madaniyat va sivilizatsiya» o'zaro munosabatini qanday tasniflaydi?

- A.Sotsiomadaniy su'er tizimlar
- B.Yuqori qadriyatlar, tizimlar
- C.Madaniy tizimlar
- D.Dunyo madaniyati

13.«Evro'a inqirozi» kitobining muallifi kim?

- A.O.Sh'engler
- B.G.Markuze
- C.F.Nitsshe
- D.G.Blumer

14.Siklik nazariyaning asoschisi kim?

- A.N.Danilevskiy
- B.A.Toyinbi
- C'.Sorokin
- D.B.Malinovskiy

15.«Madaniy shok» nima?

- A.Yangi va eski madaniy me'yorlar qarama-qarshiligi
- B.Madaniyatlar 'lyuralizmi
- C.O'z-o'zicha mavjudlikning yo'q bo'lishi
- D.An'analarni yo'qolib borishi

16.Uch bosqichli qonunning muallifi kim?

- A.O.Kont
- B.M.Veber

C..E.Dyurkgeym

D.T.'arsons

17.M.Veber sotsiologiyasi qanday nomlangan?

A.Tushinuvchi

B.Funksionalnaya

C.Fenomenomenologicheskaya

D.Simvolik intraksionizm

18.Madaniyatni sotsiologik tushunishning o'ziga xosligi nimada namoyon bo'ladi?

A.Ahamiyatli ramz, -g'oya, qadriyat va bilimlar tizimida

B.Im'erik ma'lumotlar yig'ish va tahlil qilishda

C.Umumiy qonuniyatlarni o'rganishda

D.Qadimiy madaniyatlarni tadqiq qilishda

19. Ko'lab jamiyatlar madaniyatlaridan bir guruh madaniyatni farq etadigan me'yor va qadriyatlar tizimi nima hisoblanadi?

A.Submadaniyat

B.Ommaviy madaniyat

C.An'ana

D.Madaniyatni o'z-o'zicha mavjudligi

20. Uzluksiz ta'lim – bu...

A.Kishilarda butun hayoti davomida jamiyatda hukmronlik qiladigan yo'l-yo'riqlar, ideallarni shakllantirish

B.Malakani oshirish bo'yicha marosimlarga mavsumiy ishtirok etish

C.Eski bilimlarni yangilash va to'ldirish maqsadida maxsus o'qishga doimiy jalb qilish

D.Odamlarni hokimiyatga so'zsiz buysinish ruhida tarbiyalash

21.E.Dyurkgeym «sotsial fakt» deganda nimani nazarda tutgan?

A.Sotsial borliq

B.Kollektiv tasavvur

C.Sotsial aloqalar

D.Em'irik voqelik

22.Maxsus va tarmoq yo'nalishlar sotsiologiyasining ob'ekti nima?

A.Jamiyatning alohida sohalari

B.Em'irik faktlar yi-g'ish va ularni tahlili

C.Jamiyat rivoji va va ishlashining umumiy qonunlari

D.Sotsial injeneriya

23. Individ uchun etalon (o'lchov) sifatida namoyon bo'ladigan sotsial guruh qanday guruh hisoblanadi?

A.Referent

B.Nominal

C.Shartli

D.Normal (rasmiy)

24. Quyidagilardan qaysi biri jamiyatga xos emas?

A.Integratsiya kuchining yo'qligi

B.Alohidalik va o'z-o'zicha nazoratning yuqori darajasi

C. Ichki o'zaro aloqalarning yuqori darajasini ta'minlaydigan va qayta ishlab chiqaradigan usul

D. Sotsial nazorat

25. Madaniy universaliya tushunchasi nimani anglatadi?

A. Barcha madaniyatlar uchun xos bo'lgan xulq-atvor usullari va qadriyatlari

B. Umuminsoniy qadriyatlar

C. An'analar, urf-odatlar va marosimlar namoyon bo'ladigan axloqiy qadriyatlar

D. Muayyan madaniyat doirasidagi ko'tiladigan xulq-atvor shakllari

26. «Ibtidoiy jamoa madaniyati» kitobining muallifi kim?

A. E. Teylor

B. O. Sh'englaer

C. F. Tyonnis

D. G. Klemm

27. Sorokin «madaniyat va sivilizatsiya» o'zaro munosabatini qanday tasniflaydi?

A. Sotsiomadaniy su'er tizimlar

B. Yuqori qadriyatlar, tizimlar

C. Madaniy tizimlar

D. Dunyo madaniyati

28. «Evro'a inqirozi» kitobining muallifi kim?

A. O. SH'engler

B. G. Markuze

C. F. Nitsshe

D. G. Blumer

29. Siklik nazariyaning asoschisi kim?

A. N. Danilevskiy

B. A. Toyinbi

C. Sorokin

D. B. Malinovskiy

30. «Madaniy shok» nima?

A. Yangi va eski madaniy me'yorlar qarama-qarshiligi

B. Madaniyatlar 'lyuralizmi

C. O'z-o'zicha mavjudlikning yo'q bo'lishi

D. An'analarni yo'qolib borishi

31. Uch bosqichli qonunning muallifi kim?

A. O. Kont

B. M. Veber

C. E. Dyurkgeym

D. T. 'arsons

32. M. Veber sotsiologiyasi qanday nomlangan?

A. Tushinuvchi

B. Funktsionalnaya

C. Fenomelogicheskaya

D. Simvolik intraksionizm

33. Madaniyatni sotsiologik tushunishning o'ziga xosligi nimada namoyon

bo'ladi?

- A. Ahamiyatli ramz, -g'oya, qadriyat va bilimlar tizimida
- B. Im'erik ma'lumotlar yi-g'ish va tahlil qilishda
- C. Umumiy qonuniyatlarni o'rganishda
- D. Qadimiy madaniyatlarni tadqiq qilishda

34. Ko'lab jamiyatlar madaniyatlaridan bir guruh madaniyatni farq etadigan me'yor va qadriyatlar tizimi nima hisoblanadi?

- A. Submadaniyat
- B. Ommaviy madaniyat
- C. An'ana
- D. Madaniyatni o'z-o'zicha mavjudligi

35. Uzlksiz ta'lim – bu...

A. Kishilarda butun hayoti davomida jamiyatda hukmronlik qiladigan yo'l-yo'riqlar, ideallarni shakllantirish

B. Malakani oshirish bo'yicha marosimlarga mavsumiy ishtirok etish

C. Eski bilimlarni yangilash va to'ldirish maqsadida maxsus o'qishga doimiy jalb qilish

D. Odamlarni hokimiyatga so'zsiz buysinish ruhida tarbiyalash

36. Jamiyat nima?

A. Bir qancha sotsial institutlar va tashkilotlar doirasida o'zaro sotsial hayotni amalga oshirayotgan kishilarning katta miqdori

B. Harakatdagi shaxslar

C. Kishilarning turli guruhlar yig'indisi

D. Ma'lum ehtiyojlarni qondirish uchun muljallangan rol va statuslar majmui

37. Jamiyatni tahlil qilishda sistemali (tizimli) yondashuv kimning ta'limotida o'z aksini to'di?

A. K. Marks

B. Z. Freyd

C. F. Nitshe

D. T. 'arsons

38. Sotsial struktura bu...

A. Ma'lum sotsial mavqelarni egallaydigan va ma'lum sotsial funksiyalarni bajaradigan individlar o'zaro aloqasining ma'lum usuli

B. Kishilar o'rtasidagi munosabatlarni tashkil etish

C. Hatti-harakat namunasi

D. Ehtiyojlarni qondirish uchun o'zaro vazifani amalga oshirishning barqaror shakllari

39. Kim birinchi bo'lib industrial jamiyat atamasini ishlatgan?

A. Sen-Simon

B. Darendorf

C. O. Kont

D. G. Markuze

40. A'zolik vorislik asosida o'tadigan, o'zatiladigan guruh nima deb ataladi?

A. Tabaqa

B. Sinf

- C.Kasb
- D.Gomogen

41. Qaysi mamlakatda kasta tizimi mavjud bo'lgan?

- A.Hindiston
- B.Gretsiya
- C.Xitoy
- D.Misr

42 Zamonaviy G'arb jamiyatida o'rta sinf ... tashkil etadi?

- A.60 %
- B.10 %
- C.30 %
- D.80 %

43. Jamiyatda o'rta sinf ulushini oshishi ta'sir qiladi:

- A.Jamiyat ji'sligi va barqarorligiga
- B.Ishchilar soniga
- C. Ishlovchilar malakasini oshishiga
- D.Sotsial mobillikka

44. "Sotsial dinamika" tushunchasini sotsiologiyaga joriy etgan olim..?

- A. M. Veber
- B G. Zimmel
- C. O. Kont
- D. G. S'enser

45. G. Zimmel sotsiologiyada qanday konse'siyani yaratgan?

- A. tushunuvchi sotsiologiya
- B. formal sotsiologiya
- C. analitik sotsiologiya
- D.ziddiyat sotsiologiyasi

46. Jamiyatni organizm sifatida talqin qilgan olim...

- A. K. Marks
- B. O. Kont
- C. G. S'enser
- D. E. Dyurkgeym

47. Qaysi sotsiolog tomonidan birinchi bo'lib «o'z joniga qasd qilish» mavzusi o'rganilgan?

- A. Z. Freyd.
- B. E. Fromm.
- C. E. Dyurkgeym.
- D. G. Zimmel

48. M.Veberga ko'ra sotsial xatti-harakatlar turlari:

- A. maqsadli, qadriyatli, rasional va affektiv
- B. maqsadli-rasional, deviant, an'anaviy va madaniy
- C. maqsadli-rasional, qadriyatli-rasional, affektiv va an'anaviy
- D. maqsadli-rasional, qadriyatli, madaniy va an'anaviy

49. Sotsiologiyada 'sixoanalitik yo'nalish asoschisini aniqlang:

- A. G. Gurvich

B. T. ‘arsons

C. Ya. Moreno

D. Z. Freyd

50. Sotsiologiyada G. S’enser qanday konse’siyani yaratgan?

A. formal sotsiologiya

B. noorganik sotsiologiya

C. noformal sotsiologiya

D organik sotsiologiya

**O‘ZBEKISTON RES‘UBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası

YOSHLAR SOTSILOGIYASI FANIDAN

ORALIQ VA YAKUNIY NAZORAT SAVOLLARI

1-variant

1. Yoshlar sotsial guruh sifatida.
2. O'smirlik davri.
3. Tarbiya sotsiologiyasi

2-variant

1. Yoshlik hayotiy sikl bosqichi sifatida.
2. oila sotsiologiyasi
3. Yoshlarning tabaqalarga ajralishi

3-variant

1. Ta'lim sotsiologiyasi
2. Yoshlar sotsiologiyasining maqsadi.
3. Avlodning vorislik dinamikasi.

4-variant

1. O'zbekiston jamiyati sotsial strukturasi yoshlar.
2. "Yoshlar" tushunchasiga turli xil yondoshuvlar.
3. Yoshlarni sotsiologik mohiyatini aniqlash.

5-variant

1. Yoshlar sotsiologiyasida tizimli-funksional yondoshuv.
2. Atoqli sotsiologlar ilmiy asarlarida avlodlararo kontse'psiyasining bir-biriga tahsiri.
3. Jamoatchilikda takrorlanuvchi sub'ekti

6-variant

1. Yoshlar siyosati: mohiyati va turlari.
2. Individuallik va shaxs.
3. Submadaniyat ilmiy tushuncha sifatida.

7-variant

1. Yoshlar siyosatining 'rintsi'lari.
2. Shaxsni o'rganishda sotsiologik yondoshuvining o'ziga xosligi.
3. Yosh oila mustahkamligi

8-variant

1. Yoshlar siyosatining davlat tomonidan huquqiy ta'minlanishi
2. Yosh inson ongining motivatsion doirasi
3. Yoshlar submadaniyati tushunchasining muhimligi

9-variant

1. Yoshlarning mehnatda ijtimoiy o'lashuvi
2. Jamiyatning siyosiy hayoti
3. Davlatning qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi tarmoqlarida yoshlarning vakillik muammolari.

10-variant

1. Yoshlarning mehnatda bandlik muammolari
2. Yoshlarning mehnatdagi motivatsiyasi.
3. 'rofessional statusning o'zgarishi.

11-variant

1. Yoshlarda ishsizlik muammolari.
2. Bozor iqtisodiyoti va yoshlar
3. Siyosiy munosabat

12-variant

1. Yoshlar tashkiloti va xarakati.
2. Siyosiy ishtirok
3. Yoshlarni siyosatga qiziqishining o'ziga xosligi.

13-variant

1. Yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvida g'oya va uning roli
2. Siyosiy ekstremizm.
3. Yoshlar siyosiy hayotining o'ziga xosligi.

14-variant

1. Siyosiy madaniyat
2. Yoshlar siyosiy hayotining o'ziga xosligi.
3. Ovoz berishda ishtirok etish.

15-variant

1. Yoshlar siyosiy hayotining o'ziga xosligi
2. Inson va hokimiyatning aloqadorligi.
3. Siyosiy hayotda rasmiy va real ishtirok etish.

**O‘ZBEKISTON RES‘UBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

“O‘zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti” kafedrası

YOSHLAR SOTSIOLOGIYASI FANIDAN

TARQATMA MATERIAL

Ijtimoiy munosabatlar 2 hil bo'ladi

Ijobiy munosabatga ta'sir – hamfikirlik,
kooperasuya , kurashi

Salbiy munosabatga ta'siri – befarqlir , kamsitish ,
Konfliktlar , begonalashuv , krizis , tengsizlik.

Moddiy munosabatlar

Inson o'rtasidag
O'zaro bog'luqlik

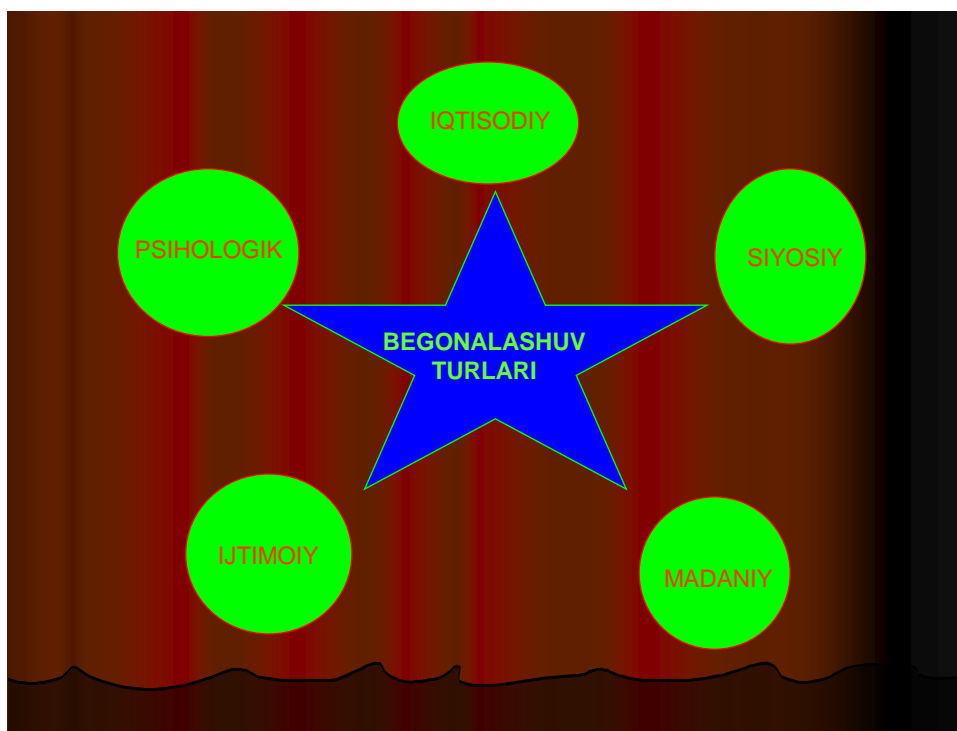
Turli ijtimoiy
Guruh , qatlam ,
Toifalar o'rtasidagi
Hayotiy bog'luqlik

Insonlarning
Ijtimoiy- maishiy
Sohasidagi o'zaro
Bog'luqlik

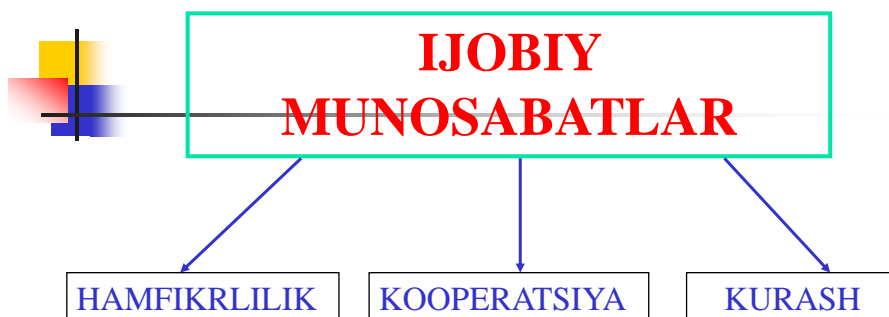
Begonalashuv va tanazzul

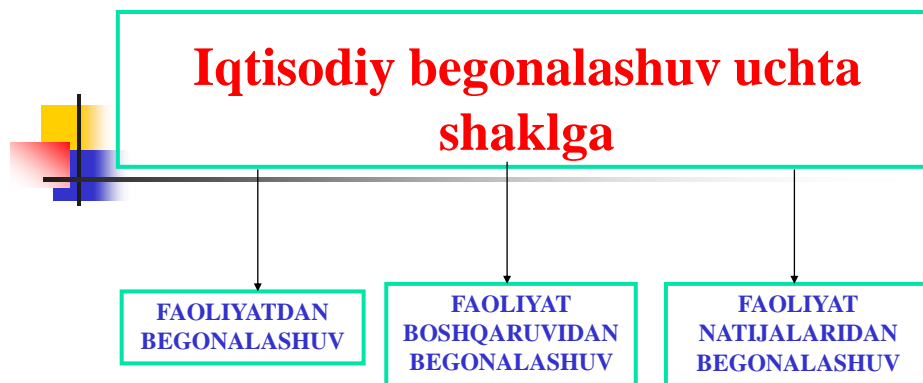
- masalalaridan hisoblanib, uni bir qatortaniqli sasioliglaroz tadqiqotlarida o'rganganlar .

Iqtisodiy begonalashuv 3 ta shakilga ega

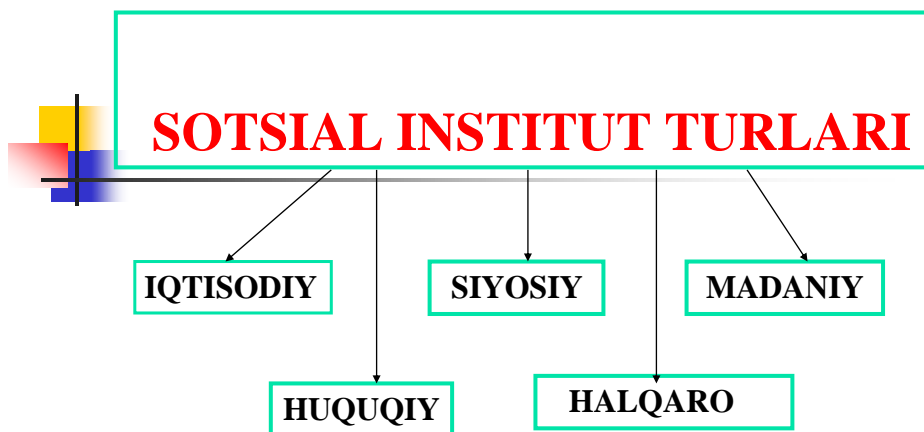
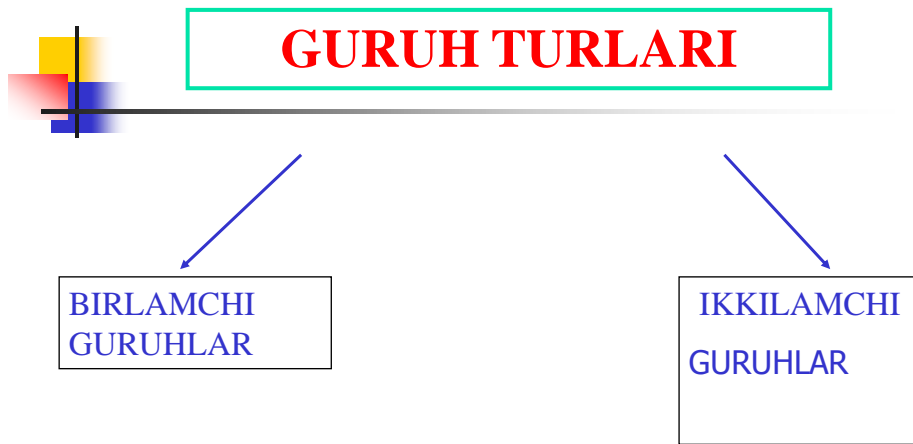
Ijtimoiy struktura – jamiyatning ijtimoiy asosidir

–Guruhning paydo bo'lishi uchun ichki tashkilot, ya'ni institutlar, nazorat shakllari, faoliyat namunalari bo'lishi kerak.

**O‘ZBEKISTON RES‘UBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası

“YOSHLAR SOTSILOGIYASI” FANIDAN

BAHOLASH MEZONI

KREDITLARNI OLISH UCHUN TALABLAR

Fanga ajratilgan kreditlar talabalarga har bir semestr bo'yicha nazorat turlaridan ijobiy natijalarga erishilgan taqdirda taqdim etiladi.

Fan bo'yicha talabalar bilimni baholashda oraliq (ON) va yakuniy (YaN) nazorat turlari qo'llaniladi. Nazorat turlari bo'yicha baholash: 5 – “a'lo”, 4 – “yaxshi”, 3 – “qoniqarli”, 2 – “qoniqarsiz” baho mezonlarida amalga oshiriladi.

Oraliq nazorat har semestrda bir marta yozma ish shaklida o'tkaziladi.

Talabalar semestrlar davomida fanga ajratilgan amaliy (seminar) mashg'ulotlarda muntazam, har bir mavzu bo'yicha baholanib boriladi va o'rtachalanadi. Bunda talabaning amaliy (seminar) mashg'ulot hamda mustaqil ta'lim topshiriqlarini o'z vaqtida, to'laqonli bajarganligi, mashg'ulotlardagi faolligi inobatga olinadi.

SHuningdek, amaliy (seminar) mashg'ulot va mustaqil ta'lim topshiriqlari bo'yicha olgan baholari oraliq nazorat turi bo'yicha baholashda inobatga olinadi. Bunda har bir oraliq nazorat turi davrida olingan baholar o'rtachasi oraliq nazorat turidan olingan baho bilan **qayta o'rtachalanadi**.

O'tkazilgan oraliq nazoratlardan olingan baho **oraliq nazorat natijasi** sifatida qaydnomaga rasmiylashtiriladi.

Yakuniy nazorat turi semestrlar yakunida tasdiqlangan grafik bo'yicha yozma ish shaklida o'tkaziladi.

Oraliq (ON) va yakuniy (YaN) nazorat turlarida:

Talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi, ijodiy fikrlay oladi, mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo'llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda – **5 (a'lo) baho**;

Talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo'llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda – **4 (yaxshi) baho**;

Talaba olgan bilimni amalda qo'llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda – **3 (qoniqarli) baho**;

Talaba fan dasturini o'zlashtirmagan, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega emas, deb topilganda – **2 (qoniqarsiz) baho** bilan baholanadi.